

T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİMDALI

İSLAM AİLE HUKUKUNDA KADININ HAK VE
SORUMLULUKLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Merve YİĞİTOĞLU

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk HABERGETİREN

Ocak-2019
Karabük

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ.....	7
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
KISALTMALAR	11
GİRİŞ	12
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	12
2. Araştırmanın Amacı ve Metodu.....	14
3. Kaynakların Değerlendirilmesi.....	15
BİRİNCİ BÖLÜM	16
HAK VE SORUMLULUK KAVRAMLARI	16
1. Hak ve Sorumluluk Kavramlarının Tanımı	16
1.1. Sözlük Anlamı.....	16
1.2. Terim Anlamı	17
2. Hak ve Sorumluluk İlişkisi	18
3. Kur'an-ı Kerim'de Hak ve Sorumluluk	20
4. Hadislerde Hak ve Sorumluluk.....	22
5. Modern Hukukta Hak ve Sorumluluk Kavramları	23
6. Hukuki Bir Kavram Olarak Hak ve Sorumluluğun Ortaya Çıkışı	23
7. İslam'da Hak ve Sorumlulukların Ortaya Çıkışı (Ehliyet)	25
7.1. Vücûb Ehliyeti	27
7.2. Eda Ehliyeti.....	27
7.3. Ehliyet Arızaları ve Hükümlere Etkisi.....	29
7.3.1. Semavi Arızalar	29
7.3.2. Müktesep Arızalar.....	29
8. Makâsidü's- Şerî'a ve İslam'da Temel İnsan Hakları.....	30

İKİNCİ BÖLÜM	35
EVLİLİĞE HAZIRLIK DÖNEMİNDEKİ HAK VE SORUMLULUKLARI	35
1. Kadının Evliliğe Hazırlık Dönemindeki (Nişanlılık) Hak ve Sorumlulukları	35
1.1. Evlenilecek Kişiyi Görme Hakkı.....	37
1.2. Eş Seçimi Hak ve Sorumluluğu.....	38
1.3. Nişanın Bozulması Durumunda Oluşan Hak ve Sorumluluklar	39
1.4. Nişanlılık Döneminde Başkası ile Nişanlanmama ve Evlenmeme Sorumluluğu	41
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	43
EVLİLİKTE KADIN HAK VE SORUMLULUKLARI	43
1. Hüsn-i Muamele Hak ve Sorumluluğu	43
2. Mehir Hakkı	51
3. Nafaka Hakkı	55
4. Cinsel İlişki Hak ve Sorumluluğu	58
5. Evlilikte Üstlendiği Emanetleri Koruma Sorumluluğu	61
5.1. Kadının Aile Sırlarını Koruması	62
5.2. Kadının İffetini Koruması	63
5.3. Kadının Kocasının Malını Koruması	65
6. Evin İç İşlerinin Sorumluluğu	67
7. Çocuk Sahibi Olma Hak ve Sorumluluğu	70
8. Akrabaya Karşı Sorumlulukları	73
9. Kadının Eğitim Hakkı	76
10. Kadının Seyahat Hakkı	79
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	85
KADININ EVLİLİK SONRASI HAK VE SORUMLULUKLARI	85
1. Evliliğin Sona Ermesi ile Oluşan Hak ve Sorumluluklar	85
1.2. Boşanma ile İlgili Hak ve Sorumluluklar.....	85
1.2.1. Kocanın Boşaması: Talâk.....	85
1.2.2. Kadının Boşanma Hakları.....	89
1.2.2.1. Kadının Mahkeme Yolu ile Boşanması: Tefrik	90
1.2.2.2. Kadına Verilen Boşama Yetkisi: Tefvizi Talâk	91
1.2.2.3. Kadının Kocasına Bedel Ödeyerek Boşanması: Muhâlea	93
1.2.3. Nikah Akdinin Geçersiz Olması: Fesih	94

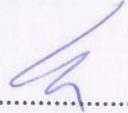
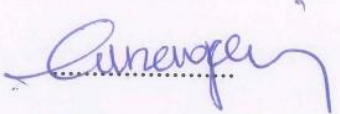
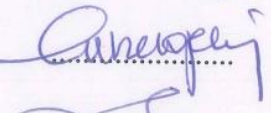
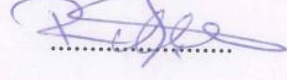
1.2.4.	Kadının İddet Bekleme Sorumluluğu ve İddet Nafakası Hakkı	96
1.2.5.	Evliliğin Sona Ermesi Durumunda Çocuklarla İlgili Ortaya Çıkan Hükümler	98
1.2.5.1.	Kadının Çocuğuna Bakma Hak ve Sorumluluğu (Hıdâne)	98
1.2.5.2.	Kadının Çocuğunu Emzirme Hak ve Sorumluluğu (Râdâ)	101
1.3.	Evliliğin Vefatla Bitmesi Sonucu Ortaya Çıkan Hak	103
1.3.1.	Miras Hakkı	103
	SONUÇ	106
	KAYNAKÇA	111

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Merve YİĞİTOĞLU'na ait "İslam Aile Hukukunda Kadının Hak ve Sorumlulukları" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından Temel İslam Bilimleri Yüksek Lisans programı tezi olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı	: Prof. Dr. Fahrettin ATAR	
Danışman Üye	: Dr. Öğr. Üy. Ömer Faruk HABERGETİREN	
Üye	: Dr. Öğr. Üy. Ömer Faruk HABERGETİREN	
Üye	: Dr. Öğr. Üy. Recep ÖZDİREK	
Üye	:	.....

Tez Sınavı Tarihi: 14.01.2019

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarım intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Merve YİĞİTOĞLU

İmza

:

ÖNSÖZ

İslam Aile Hukuku'nda Kadının Hak ve Sorumlulukları başlığı ile ele alınan bu çalışmada kadının nişanlanmasıyla başlayan, nikahla devam eden ve nihayetinde evliliğin sona ermesiyle neticelenen sahip olduğu hak ve sorumluluklara değinilmiştir. Her hakkın beraberinde bireylere sorumluluk yüklediği, bir kişinin hakkının karşısındakinin sorumluluğu olduğu ve ifa edilen yükümlülüklerle hak elde edilebileceği anlatılmıştır. Neticede insan haklarının bilhassa kadın haklarının devamlı olarak tartışıldığı günümüzde sadece hakların belirlenmesi ve bunların tartışılmasının kifayetsiz olacağı gözlenmiştir. Hak ancak sorumluluklar ile ele alındığı takdirde gerçek mahiyetini bulacaktır.

Bu tezin hazırlanması sürecinde ilgi ve görüşlerinden sürekli istifade ettiğim, tezimin seçimi ve tamamlanmasında yakın alaka ve tavsiyelerini esirgemeyen danışmanım Sayın Dr. Öğretim Üyesi Ömer Faruk HABERGETİREN'e, tezin sürecinde çeşitli görüşlerinden yararlandığım Prof. Dr. Fahrettin ATAR ve Dr. Öğr. Üyesi Recep ÖZDİREK'e ayrıca şükranlarımı sunarım.

Merve YİĞİTOĞLU

2019

ÖZ

Tarihten günümüze, dünyanın birçok coğrafyasında hak kavramının kaynağı ve mahiyeti hep tartışılan bir konu olmuştur. Çünkü insan için en önemli hususlardan biri olan hakkın uygulanmasında hep sorunlar yaşandığı gözlenmiştir. Zira insanlar tarafından meydana getirilen kanunların hak tespitinde kifayetsiz kaldığı ve bunların uygulamasında yine tarafların adil davranmadığı ortaya çıkmıştır. İnsan hakları, onu en iyi tanıyan Yaratıcısı tarafından tam olarak belirlenmiştir. Toplumlara gönderilen peygamberler kendi kavimlerine hakkın hakiki mahiyetini anlatsa da dinlerin tahrif edilmesiyle insanlık bu hakikatten uzaklaşmıştır. İslam ile birlikte bu kavram esas tanımına kavuşmuştur. Böylelikle, hiçbir mağduriyet oluşmayacak şekilde hak kavramı, tanımını ve mahiyetini bulmuştur.

"İslam Aile Hukuku'nda Kadının Hak ve Sorumlulukları" başlığı ile ele alınan bu çalışma, İslam aile hukukunda kadına ait hak ve sorumlulukları dengeli bir şekilde belirlemeyi çalışmıştır. Ayrıca Medeni Kanun'da yer alan bazı hususlar İslam Hukuku ile karşılaştırılarak birtakım farklar ile benzerlikler genel bir çerçevede sunulmuştur. Dört bölüme ayrılarak ele alınan bu çalışmanın birinci bölümünde hak ve sorumluluk kavramlarının sözlük, terim anlamları ele alınarak, Kur'an-ı Kerim ve Hadislerdeki manaları, ile bu kavramların ortaya çıkışı anlatılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde kadının evlilik öncesindeki hak ve sorumlulukları incelenmiştir. Üçüncü bölümde kadının evlilikteki hak ve sorumluluklarından olan Hüsn-i Muamele, Mehir, Nafaka, Cinsel İlişki, Çocuk sahibi olma, Eğitim, Seyahat vb. gibi hususlar örneklerle zikredilmiştir. Nihai kısım olan dördüncü bölümde kadının evlilik sonrasındaki yani boşanmayla ilgili hak ve sorumluluklarının yanında evliliğin vefatla bitmesi neticesindeki hak ve sorumluluktan bahsedilmiştir.

İslam hukukunda hak kavramının genellikle tek başına ele alınmayarak sorumluluklar ile birlikte zikredildiği anlatılmaya çalışılmıştır. Çünkü hak kelimesinin, yükümlülük ve sorumluluk anlamı taşıması bu iki mefhumun iç içe girmiş kavramlar olduğunu göstermektedir. Ayet ve hadislerde belirtilen Allah hakkı, anne-baba hakkı gibi ifadeler aslında kişinin sorumluluklarını bildirmektedir. Böylelikle hak ve yükümlülüklerin karşılıklı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Aile, Kadın, Hak, Evlilik.

ABSTRACT

The source and nature of the concept of right have always been a controversial topic in many geographies of the world from past to present. Because there have always been obvious problems in applying a right, which is one of the most important issues for humans. Likewise, it has been revealed that the laws generated by humans remain incompetent in the detection of rights and the parties cannot treat fairly in applying them. The concept has been properly defined together with Islam. Thus, human rights have been properly determined by Allah who knows them the best. By this way, the concept of right has found its definition and nature in such a way that there will be no unjust treatment.

In this study which was embraced with the topic "Women's Rights and Responsibilities in the Islamic Family Law", it was tried to determine women's rights and responsibilities in the Islamic family law in a balanced way. In addition, certain issues in the Civil Law were compared with the Islamic Law and some differences and similarities were presented in a general framework. In the first section of the study which was separated into four sections, lexical and terminological meanings of the concepts of right and responsibility were embraced and it was tried to express their meanings in the Qur'an and Hadiths and the emergence of these concepts. In the second section, women's premarital rights and responsibilities were examined. In the third section, issues such as kindness, mahr, alimony payment, sexual intercourse, having a child, education and travel which are among women's rights and responsibilities in marriage were alluded with examples. In the fourth section which is the final section, women's rights and responsibilities concerning divorce and end of marriage due to death were mentioned.

It is tried to express that the concept of right is generally alluded with responsibilities rather than alone in the Islamic law. Because the fact that the term "right" means liability and responsibility indicates that these two notions are interwoven. Statements such as Allah's right and parent's right which are mentioned in verses and deeds actually signify a person's responsibilities. Thus, it is understood that rights and liabilities are reciprocal.

Keywords: Islamic Law, Family, Woman, Right, Marriage.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	İslam Aile Hukukunda Kadının Hak ve Sorumlulukları
Tezin Yazarı	Merve YİĞİTOĞLU
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk HABERGETİREN
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	14.01.2019
Tezin Alanı	Temel İslam Bilimleri ABD
Tezin Yeri	KARABÜK ÜNİVERSİTESİ SBE
Tezin Sayfa Sayısı	118
Anahtar Kelimeler	İslam Hukuku, Aile, Kadın, Hak, Evlilik.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Women's Rights and Responsibilities in the Islamic Family Law
Author of the Thesis	Merve YİĞİTOĞLU
Advisor of the Thesis	Dr. Ömer Faruk HABERGETİREN
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	14.01.2019
Field of the Thesis	Basic Islamic Science
Place of the Thesis	Karabuk Uni. Inst. Of Social Science
Total Page Number	118
Keywords	Islamic Law, Family, Woman, Right, Marriage.

KISALTMALAR

Hz.	Hazreti
SAÜ	Sakarya Üniversitesi
tsz.	Tarihsiz
vb.	Ve benzeri
sav.	Sallallahu aleyhi ve sellem
ty.	Tarih yok
çev.	Çeviren
v.dğr	ve diğerleri
ed.	editör
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
MK	Medeni Kanun
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
sy.	Sayı
haz.	Hazırlayan

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

İnsan sosyal bir varlık olması nedeniyle tek başına yaşaması mümkün değildir. Dünyaya gelen her birey beşikten mezara kadar çeşitli evrelerden geçmektedir. Doğum, çocukluk, yetişkinlik, yaşlılık gibi dönemleri tecrübe edinen insanoğlu, yaşamını bir aile kurumunda idame ettirmeye muhtaçtır. Bu müessesesinin devamlılığının sağlanması, aile bireylerinin sağlam temeller üzerine inşa edilmiş hak ve kurallar çerçevesinde hayat sürmesine bağlıdır. İslam, aile ile toplumu muhafaza etmek için can, mal, nesil, akıl ve dini hususlarda haklar belirlemiştir. Muhafazası gerekli bu maslahatlar dinin gayesini oluşturmakla birlikte temel insan hakları olarak da kabul edilmektedir.

Vazife, sorumluluk, yükümlülük, borç, zorunluluk, adalet gibi birçok anlamlar ihtiva eden hak kavramının kaynağı ve mahiyeti, ilkçağlardan günümüze Çin öğretilerinden, Hint kast sistemlerine, Yunan kültürüne dek tartışılmalıdır. Buralarda hakların uygulanışında hep aksaklıklar yaşandığı gözlenmiştir. Neticede insanlar tarafından oluşturulan kanunların hak tespitinde yetersiz kaldığı ve taraflı olduğu ortaya çıkmıştır. İslam ile birlikte hak kavramı “Allah’ın kişi için tayin etmiş olduğu din ve hukuk düzeninin tanıdığı menfaat” şeklinde bir tanıma kavuşmuştur. Dolayısı ile insan hakları, onu en iyi tanıyan Yaratıcısı tarafından tam manasıyla belirlenmiştir. Böylelikle, hiçbir mağduriyet oluşmayacak şekilde hak kavramı, tanımını ve mahiyetini bulmuştur.

İslam hukukunda hak kavramı genellikle tek başına ele alınmayarak sorumluluklar ile birlikte zikredilmiştir. Hak kelimesinin, yükümlülük ve sorumluluk anlamı taşıması bu iki mefhumun iç içe girmiş kavramlar olduğunu göstermektedir. Ayet ve hadislerde belirtilen Allah hakkı, anne-baba hakkı gibi ifadeler aslında kişinin sorumluluklarını bildirmektedir. Hak ve yükümlülükler karşılıklıdır. Bir kişinin hakkı aynı zamanda diğerinin sorumluluğu olabilmektedir. Örneğin, kocanın karısı üzerindeki hakları, karısının kocasına karşı sorumluluklarıdır. Nikah yükümlülüklerini yerine getiren kadının nafaka hakkı elde etmesi gibi, çoğu durumlarda sorumluluklar, hakları doğurmaktadır.

Kişinin hak ve sorumluluk yüklenebilmesi için ehliyet sahibi olması gerekmektedir. Bu, Kur’an ve hadislerde sorumluluk kavramının karşılığı olarak kullanılmaktadır. Zira mahlukat içinde sadece insana sorumluluk verilmiştir. Kişi anne

karnına düştüğü andan (cenin döneminden) itibaren birtakım haklar elde etmektedir. Vücûb ehliyeti olarak tanımlanan bu hak, kişinin çeşitli yetkilere sahip olma ve borçlanma kabiliyetini ifade etmektedir. Bu ehliyet için sadece insan olma vasfı yeterli iken, akıl ve kişinin sağlığına bağlı olarak bu hakları bizzat kullanma salahiyeti de eda ehliyeti ile mümkündür. Kişinin vücûb ehliyeti ile pasif olan haklar, eda ehliyeti ile aktif hale gelmiştir. İnsanın haiz olduğu haklar, akıl ve beden gelişimiyle (cenin, çocukluk, temyiz ve buluş) orantılı olarak değişiklik göstermektedir.

Kadın hem toplum içerisinde hem de ailede çokça önemli müstesna bir yere sahip olmakla birlikte cemiyetin temelini teşkil etmektedir. Çünkü kadın, ailedeki konumu sebebiyle topluma yön vermektedir. Zira o, ailede nesli ve geleceği imar eder, namusu korur, evi düzenler ve malı muhafaza eder. Böylece onun, ailenin sağlıklı bir şekilde, sağlam temeller üzerine oturtulmasında önemli bir rolü bulunmaktadır. İslam terbiyesi ile yetişen bir kadın günah ve ahlak erozyonlarına karşı, ailenin koruyucu kalkanıdır.

Kadın, layık olduğu mevkii ve itibarı ancak İslam'ın sunduğu anlayış ile bulabilmiştir. Öyle ki İslam'ın zuhuru, kadına ferdi ve içtimai hayatta büyük değişiklikler getirmiş, ona müstesna bir yer kazandırmıştır. Özellikle İslam, erkek ve kadın ayrımı yapmaksızın üstünlüğü takvada görmüştür.¹ Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde hitap, kadın ve erkeğe yani her ikisinedir. Buna ilaveten Kur'an-ı Kerim, farklı yapısal ve ruhsal özelliğe sahip kadın ve erkeği birbirinin tamamlayıcısı olarak görmüştür.² Ayette kadınların erkekler üzerinde hakkı olduğu gibi erkeklerinde kadınlar üzerinde hakkının olması ifadesinden de anlaşılmaktadır ki İslam her iki cinse çeşitli haklar ile sorumluluklar tevdi etmiştir. Kadın-erkek ayırmaksızın Allah tarafından sunulan bu haklar kâinatın bir düzen içerisinde varlığını sürdürebilmesi için kaçınılmazdır. Aksi halde yeryüzünde hakların çiğnendiği, sorumlulukların yapılmadığı kaos düzeni meydana gelecektir. Hakların sahiplerine verildiği ve sorumlulukların tam anlamıyla yapıldığı dünyada huzur tesis edilecektir. Bu nedenle hakların ve sorumlulukların bilinmesi son derece önemlidir.

Hak mevzusu çok geniş olduğu için araştırmada özellikle incelenen husus, İslam aile hukukunda kadının hak ve sorumluluğu olmuştur. İslam, getirmiş olduğu düzenlemelerle toplumdaki hakları, sağlam bir zemine oturtmuş hem kadının hem de

---

¹ Hucurat, 49/13.

² Tevbe, 9/71.

erkeğin sahip olması gerekenleri fitrata göre belirlemiştir. Fakat İslam harici diğer sistemlerde insan hakları noksan ya da taraflı olarak belirlendiği için sürekli kifayetsiz kalmıştır. Özellikle bunlar, kadın hakkı konusunda bir çözüm üretememişlerdir. İslam'ın zuhuruna dek arayış içerisinde olan insanlık, İslam ile birlikte birçok hak ve özgürlüklere erişebilmiştir. Hassaten orta çağda değersiz görülen kadın İslam'ın getirmiş olduğu yeni bakış açısıyla haklara sahip olmuştur. Özellikle kadına sunulan bu haklar, İslam'ın ona verdiği önemi göstermektedir. Kadın ailenin en önemli bireyidir. Feminist akımların sıkça reklam edildiği dünyada haklarından mahrum olarak lanse edilen kadın, İslami yaşam kurallarına, örf'e göre karşıt bir yapıda yetiştirilmektedir. Sürekli hak savunuculuğu yapan feministler, bu durumda kadının sorumluluklarını gündeme dahi getirmeyerek, her türlü hakka sahip ama hiçbir sorumluluğu üstlenmeyen bir kadın imajı oluşturmaya çalışmaktadır. Böyle yapılarak İslam'ın insanlığa hediye ettiği nitelikli aile yapısı bilinçli bir şekilde bozulmaya çalışılmaktadır. Bunun önüne mümkün olduğunca geçebilmek, yanlış bilinenden, karşıt empoze edilen tüm bilgilerden kadını arındırabilmek, İslam'ın takdim ettiği hakları ve beraberinde getirdiği sorumlulukları aktarabilmek açısından bu konu çok önem arz etmektedir.

2. Araştırmanın Amacı ve Metodu

Kadın hakları üzerine pek çok akademik çalışma yapıldığı, bu tezi hazırlama esnasında gözlemlenmiştir. Fakat incelenen eserlerin, genel itibariyle kadın hakları üzerine yoğunlaştığı, ne yazık ki kadının sorumluluklarına yeterince değinmediği görülmüştür. Bu nedenle tezde, önce yapılmış olan çalışmalardaki eksik kalan yönlerin tamamlanması, kadının haklarının sadece hak olarak değil; hak ve sorumluluk bağlamında mukayeseli bir şekilde ele alınması amaç edinilmiştir. Zira, İslam hukukunda hak ve sorumluluk birbirleriyle iç içe geçmiş iki kavramdır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde belirtileceği üzere, sorumluluğun bulunmadığı yerde haktan söz edilemez. Çünkü insan yerine getirdiği sorumluluklar mukabilinde haklar elde etmektedir.

Bu tez, İslam aile hukukunda kadına ait hak ve sorumlulukları dengeli bir şekilde belirlemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca Medeni Kanun'da yer alan bazı hususlar İslam Hukuku ile karşılaştırılarak birtakım farklar ile benzerlikler genel bir çerçevede sunulmuştur. Bütün bu çalışmalar süresince İslam hukukunun ana kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve Sünnet naslarına müracaat edilmiş, temel İslam hukuku literatürüne

de başvurulmuştur. Ayrıca günümüzde yapılmış bu konuya dair kitaplar, tezler ve makaleler incelenmiştir. Elde edilen veriler tasnif edilirken mümkün olduğunca objektif olmaya gayret edilirken, İslami hassasiyetlere dikkat edilmiştir. Bu çalışmada, feminist düşünceye karşı İslami dünya görüşü anlatılmış; kadının haklarının yanında sorumluluklarının da olduğunu hatırlatan mutedil bir yol benimsenmiştir.

3. Kaynakların Değerlendirilmesi

Bu çalışmada konu ile ilgili İslam Hukuku'nun klasik eserleri olan Hanefi fıkıh alimi İmam Serahsi'nin (v. 490 h./1097m.), *Mebcut*, Kasani'nin (v.587h./1191m.) *Bedayi*, günümüze en yakın hukuk kitabı olma özelliğindeki İbn Abidin'nin (v.1251h./1836m) *Reddü'l Muhtar* adlı eserinin nikah ve talâk bölümleri incelenmiştir. Şafii Fıkıh alimi Eş Şirbini'nin (v.977h./1570m), *Muğni'l-Muhtâc*, Hanbeli Fıkıh alimi İbn-i Kudâme'nin (v.620h./1223m.), *el-Muğni*, Aile hukuku çalışan Hamdi Döndüren, Ömer Nasuhi Bilmen'in (v.1971m.) *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu* adlı eserlerinden istifade edilmiştir. İsfehani'nin (v.322h./934m.) *Müfredat* kitabından kavramların karşılığını bulmak için yararlanılmıştır. İbn Manzur'un (v.711h./1311m.) *Lisanü'l-Arab* isimli çalışmasından kelimelerin sözlük anlamları incelenmiştir.

Hadislerin incelenmesi için Buharî (v.256h./870m.) *es-Sahih*, Müslim (v.261h./875m.) *es-Sahih*, Tirmizi (v.279h./892m.) *Sünen*, İbn Mace (v.273h./887m.) *Sünen*, Nesai (v.303h./915m.) *Sünen*, Ahmet b. Hanbel (v.241h./855m.) *Müsned* kitaplarından faydalanılmıştır.

Türkçe sözlük için Türk Dil Kurumu Yayınları'nın Ankara 2009 baskısı esas alınmıştır. Ayrıca *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nden* istifade edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in mealinde Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığının çalışması esas alınmıştır. Ayrıca usûl konularında Fahrettin Atar'ın *Fıkıh Usulü* kitabından da yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAK VE SORUMLULUK KAVRAMLARI

1. Hak ve Sorumluluk Kavramlarının Tanımı

1.1. Sözlük Anlamı

Hak Kavramı: Hak kelimesi, en yaygın şekliyle “sebete” sabit olma, “vecebe”, yani vazife, sorumluluk, yükümlülük, borç, zorunluluk gibi anlamları içermektedir.³ Aynı zamanda nasip, vacip ve yakîn kelimelerine karşılık olarak da kullanılmaktadır.⁴

Seyyid Şerif Cürcani'nin (ö. 816/1413), “inkârı mümkün olmayacak biçimde hakikat” şeklinde nitelendirdiği hak kelimesi, terim olarak gerçeğe mutabık olan hükmü ihtiva eden söz, inanç, din ve görüşler için kullanılmıştır.⁵

Hak sözcüğü, mastar olarak kullanıldığında uygunluk (mutabakat ve muvafakat) anlamını taşımaktadır.⁶ Bu muvafakat ilim ile malumun, zihinde tasarlanan ile gerçeğin örtüşmesidir. Bu uygunluk söz, fikir, ahkam ve irade arasında ise adalet ve hikmet manasına gelmektedir.⁷

Türkçe kullanımda hak kelimesinin karşılığı olarak ilah, doğruluk, adalet, dava veya iddiada gerçeğe uygunluk, verilmiş bir emek karşılığı elde edilen ücret kelimeleri kullanılmaktadır.⁸

Sorumluluk Kavramı: Arapçada mesuliyet manasına gelen sorumluluk kelimesi, سأل fiilinden türetilmiş olup; sormak, haber ve bilgi edinmek ya da istemek, talep etmek manasında kullanılmaktadır.⁹ Günümüz Türkçe kullanımında mesuliyet, “Kişinin kendi davranışlarının veya kendi yetkilerinin alanına giren herhangi bir olayın

³ İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammet, *Lisanü'l-Arap*, (Beyrut: Daru'l Beyrut 1968), XI, 332-333.

⁴ El-Mevsûatü'l-Fıkhîyyetü'l Kuveytiyye, “Hak”, (Kuveyt: Vizaretü'l-Evkaf ve's-şuuni'l-İslamiyye, 2010), c. XVIII, s.8.

⁵ Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerif El Hanefi Cürcani, *et-Tarifât*, Beyrut: Daru'l-Kitabil-İlmiyye, 1983, s.89.

⁶ Hüseyin b. Muhammed Râgıb el-İsfehâni, *Kur'an Kavramları Sözlüğü Müfredat*, çev. Yusuf Türker, İstanbul: Pınar Yayınları, 2002, s.417.

⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2007, IV, 492.

⁸ Türkçe Sözlük, “Hak”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009, s.829.

⁹ İbn Manzur, s. 318-319.

sonuçlarını üstlenmesi ve uyulması gereken kurallara aykırı hareketin hesabını verme hali”¹⁰ anlamına gelmektedir.

1.2. Terim Anlamı

Hak Kavramı: İslam fikhının temel kavramlarından olan hak mefhumunun, sözlükte, örfte ve fıkıh literatüründe, mana çeşitliliğinden ve farklı terim anlamlarının bulunmasından dolayı ıstılah anlamını netleştirmek zordur. Genelde “hak” kelimesi “sübut ve vücûb” manalarıyla bir şekilde dinin ve hukukun tanıdığı “yetki ve ayrıcalık” anlamları çerçevesinde terimleşmiştir.¹¹

Klasik dönem İslam fukahası, kelime manası ile yetinirken günümüz İslam hukukçuları bu kelimeyi tanımlamaya çalışmışlardır. Bazı İslam hukukçuları, bu kavramı “Kanunun himaye ettiği, Allah’ın kişi için tayin etmiş olduğu, dinin ve hukuk düzeninin tanıdığı menfaattir” şeklinde tarif ederken; bazıları da “Kanun koyucunun tanınması ve himayesiyle başkasına karşı insan veya Allah için sabit olan şeydir” diyerek kelimeyi “subüt” anlamıyla ifade etmişlerdir.¹²

Mustafa Ahmed ez-Zerkâ (ö. 1999), hak kavramını, “Hukukun bir yetki veya yükümlülüğünün yanında kabul ettiği bir aidiyettir”¹³ şeklinde tanımlarken; Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1971) ise “Hak, iktidarı şer’idir”¹⁴ diyerek özellikle bu yetkinin hukuk tarafından verilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

İslam hukukçuları bu kavramı, sırf Allah hakkı ve kul hakkı olanlar şeklinde ikiye ayırarak incelemişlerdir. Bu tasniflerde genel olarak tehlikelerden kaçınmak ve toplumun faydası ile alakası olan durumlar, Allah’a nispet edilmektedir. İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 1350), “Allah’ın hakkı sulhe yer olmayan haktır” diyerek sırf Allah hakkı olan had cezalarında devlet veya taraflar arasında af ve sulh (anlaşma) gibi işlemlerde

---

¹⁰ Türkçe Sözlük, “Sorumluluk”, s. 1794.

¹¹ Ali Bardakoğlu, “Hak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997, XXVI, 137-139.

¹² Saffet Köse, *İslam Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması*, İstanbul: İfav Yayınları, 1997, s.302.

¹³ Mustafa Ahmed Zerkâ, *Çağdaş Yaklaşımla İslam Hukuku*, çev. Servet Armağan, İstanbul: Timaş Yayınları, 1963, III, 777.

¹⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, I, 3.

cezalandırmanın hiçbir şekilde düşürülemeyeceğini ifade etmiştir. Kul hakkı ise kişiye özel bir maslahat olduğu için sulh, af ve bedel vermeyi kabul eden haklardır.¹⁵

Araştırmada incelenen hak kavramının taşıdığı anlam zenginliği Kur'an, Sünnet ve Fıkıh gibi birçok alanda farklı kullanımlarının oluşmasına sebep olmuştur. Genel olarak bu kelime, Allah'ın kişi için tayin etmiş olduğu, insan için değişmez olan, hukuk ile de tanınıp korunan yetki ve ayrıcalıklar olarak tanımlanabilir.

Klasik İslam hukuku kaynaklarında tanımlanmayan sorumluluk kavramı, Batı hukuk düşüncesinin tesiriyle modern hukuk ve fıkıh literatüründe yeni bir terim olarak yer almıştır.

Sorumluluk: Sorumluluk, bir kişinin yükümlü olduğu ve yerine getirdiği şeylerden dolayı mükafat ya da ceza görmesidir.¹⁶ Diğer bir ifade ile mesuliyet, uyulması gereken bir kurala göre aykırı davranışın hesabını verme, yükümlü olma, cezasını veya mükafatını çekme gibi hukuki durumdur.¹⁷ Bir zaman diliminden kişilerin iradelerinden ötürü sorumlu tutulmasıdır.¹⁸ Ayrıca kişinin ameline karşılık dünya ve ahirette karşılaştığı liyakattir.¹⁹

Bu tanımlardan yola çıkarak kısaca sorumluluk; mükellefiyet şartlarını taşıyan bir şahsın üstlendiği davranışlardan yükümlü tutulması, sonucunda ceza veya mükafat görmesidir denilebilir.

2. Hak ve Sorumluluk İlişkisi

İslam hukukunda hak ve sorumluluk birbirleriyle iç içe geçmiş kavramlardır. Daha önce de belirtildiği gibi hak kelimesinin taşıdığı manalardan birisi de bir şeyin 'vacip hale gelmesi' (vecebe), yani kişiye sorumluluk yüklenmesidir. Bundan dolayı sorumluluk sözcüğü ile hak kelimesinin aynı anlamı taşıdığı belirtilmektedir.²⁰ Buna

¹⁵ El-Mevsûatü'l-Fıkhiyye, "Hak", XVIII, 8.

¹⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, "Mesuliyet", *Fıkıh İlmi ve İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*, haz. Abdullah Kahraman, İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016, s.141.

¹⁷ Kemal Yıldız, "Sorumluluk", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara:2009, XXXVII, 380.

¹⁸ Hidayet Aydar, "Kur'an'da Mesuliyete Riayet ve Riayetsizliğin Dünyevi ve Uhrevi Sonuçları", *Kur'an-ı Kerim'de Mes'uliyet (Kaynağı, Sınırları ve Sonuçları)*, (ed.) Bedrettin Çetiner, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006, s. 252

¹⁹ Mustafa Sabri, *Mevkîfü'l-beşer tahte Sultani'l Kader*, Kahire: Matbaatü's-Selefiyye, 1352, s.171.

²⁰ Hasan Hacak, *İslam Hukukunun Klasik Kaynaklarında Hak Kavramının Analizi*, (Doktora tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000, s.84

göre bir kişinin hakkı aynı zamanda başka bir kişinin de sorumluluğu olabileceği için her iki anlamı içerebilecek şekilde kullanılabilir.

Ayet ve hadislerde de hak kelimesi, insanların yerine getirmesi zorunlu olan vazifeler anlamına gelmektedir. Örneğin, Allah hakkı, anne baba hakkı,²¹ muhtaç ve yoksulların hakkı²² ifadeleri kişinin Allah'a kendi nefesine, muhtaç ve yoksullara karşı kişinin sorumluluklarını anlatmaktadır.

Klasik Batı hukuku insan haklarını tanımlarken sorumluluk kavramından bahsetmemiştir. İslam'ın insan haklarına bakışında ise hak ve yükümlülükler karşılıklı olarak yer almaktadır. Bir kişi için söz konusu olan hak diğer insanlar açısından yerine getirilmesi gereken bir sorumluluk olabilmektedir. Yani bir bireyin hakkı başka bir kişi için sorumluluk doğurabilmektedir.²³ Misal olarak, kadının kocasına karşı olan sorumlulukları, kocanın karısına karşı olan haklarına dönüşebilmektedir. Hz. Peygamber (sav), Veda Hutbesi'nde bu durumu "Ey insanlar! Eşlerinizin sizin üzerinizde hakkı olduğu gibi, sizin de onlar üzerinde bir hakkı bulunmaktadır."²⁴ şeklinde açıklamaktadır.

Sorumluluğun bulunmadığı yerde haktan söz edilemez. İnsan, yerine getirdiği sorumluluklar ile haklar elde edebilmektedir.²⁵ Nitekim, "İnsanlardan bir kısmını, diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler, kadınların yöneticisi ve koruyucusudur"²⁶ ayetinde belirtildiği şekilde mallarından harcama yapma sorumluluğunu yerine getirmesi (infak) erkeğe yöneticilik ve koruyuculuk hakkı vermiştir. Bir çalışanın, işyerindeki sorumluluklarını yerine getirmesi neticesinde maaş hakkını elde etmesi, bu hususa benzer bir örnek olarak verilebilir. İstisnai olarak ise bazı durumlarda sorumluluk olmadan hak edilebilmektedir.

---

²¹ Süleyman b. Eş'as Ebû Davûd, *Sünen*, Beyrut: El-Mektebetu'l-Asriyye (ty), "Edeb",120.

²² İsrâ, 17/26; Rum, 30/38.

²³ Hacak, s. 84.

²⁴ Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizi, *Sünen*, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1418/1998, Radâ` 11; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *es-Sünen*, Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabî, *Nikâh*, 3.

²⁵ Mustafa Yayla, "*İslam Hukukunda İnsan Hakları ve Eşitlik*", (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul, 1994, s.73.

²⁶ Nisa, 4/ 34.

Bu duruma Şu rnek verilebilir; çocuğun anne baba üzerinde hakkı olduğu halde tam eda ehliyeti olmadığından dolayı ebeveynine karşı bir sorumluluğu yoktur.

3. Kur'an-ı Kerim'de Hak ve Sorumluluk

Kur'an-ı Kerim'de "hak" kavramı 247 yerde geçmektedir.²⁷ Bazı ayetlerde bu kavram, "Yine de ki, hak geldi, batıl yıkılıp gitti. Zaten batıl yıkılmaya mahkumdur"²⁸ ayetinde geçen "batıl" ifadesinin zıddı; "Şüphesiz bu (İsa hakkında söylenenler), doğru haberlerdir"²⁹ ayette zikredildiği gibi "gerçek, doğru" anlamında kullanılmaktadır. Buna ek olarak "Eğer Hak onların arzularına uysaydı, gökler ile yer ve onlarda bulunanlar elbette bozulup giderdi"³⁰ ayetinde, "Allah"; "Nitekim Hak kendilerine gelince bunu yalanladılar. Fakat alay ettikleri Şeyin haberleri kendilerine ileride gelecektir"³¹ ayetinde "Kur'an-ı Kerim"; manalarına gelmektedir. Yine hak kelimesi, "Allah, sözleriyle hakkı meydana çıkarmak ve kafirlerin ardını kesmek istiyordu"³² ayetiyle "İslam"; "Hakkında azap hükmü kesinleŐmiŐ kimseyi, ateŐte olan kimseyi sen mi kurtaracaksın?"³³ ayetiyle "sabit, kesin, vacip"; "GerçekleŐecek olan kıyamet! Nedir o gerçekleŐecek olan kıyamet? GerçekleŐecek olan kıyametin ne olduğunu sen nerden bileceksin?"³⁴ ayetiyle de "kıyamet" ifadelerinin karşılığı olarak kullanılmaktadır.³⁵

Kur'an'da mesuliyet ile ilgili birçok ifade ve anlatım tarzı vardır. Bütün insanların en bariz mesuliyetini anlatan, "O gün elbette kendilerine peygamber gönderdiğimiz kimseleri de gönderdiğimiz peygamberleri de hesaba çekeceğiz"³⁶ "sorgulamak ve sormak" anlamını taşımaktadır. "Doğrusu Kur'an sana ve kavmine bir öğüttür. İleride ondan sorumlu tutulacaksınız"³⁷ ayeti ile "Hz. Peygamber'in (sav) ve

---

²⁷ Çağrıncı, "Hak", s.137-139

²⁸ İsrá, 17/81; Bkz. Hac, 22/6; Hicr, 15/85.

²⁹ Ali-İmran, 3/62.

³⁰ M'minun, 23/71.

³¹ En'am, 6/5.

³² Enfál, 8/7.

³³ Zümer, 39/19; Ayrıca bkz., Secde, 32/13; Araf, 7/30; Nahl, 16/38; Kasas, 28/62-63.

³⁴ Hakka, 69/1-3.

³⁵ Ebu Abdilláh Muhammed b. Ali Muhammed el-Kebir Demegani, *el Vucuh ve'n-Nezair li Elfazi'l-Kitabillahi'l-Aziz*, Kahire: Mektebetül İrsád, 1416, s. 284-288.

³⁶ Araf, 7/6.

³⁷ Zuhruf, 43/44.

ümmetinin Kur'an'a karşı mesuliyeti" anlatılmaktadır. "Yaptıklarınızdan mutlaka sorumlu tutulacaksınız"³⁸ buyruğu ile insanların yaptığı tüm davranışların mesuliyetini yükleneceği bildirilmektedir. "Doğrusu biz seni Hak (Kur'an) ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Sen cehennemliklerden sorumlu değilsin"³⁹ ayeti ile Hz. Peygamber'in (sav) ümmetine karşı sorumluluğun sınırı bildirilirken; "De ki: Bizim işlediğimiz suçtan siz sorumlu değilsiniz; biz de sizin işlediğinizden sorulacak değiliz"⁴⁰ ifadesi mesuliyetin münferit olduğunu, herkesin kendi sorumluluklarını yüklediği vurgulamaktadır.⁴¹ "Yetimin malına, reşit oluncaya kadar, ancak en güzel bir niyetle yaklaşın. Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir"⁴² ayetin mesuliyetin sadece fiil ile değil, verilen sözün de mesuliyet gerektirdiğini ifade etmektedir.⁴³ Kulları için her zaman kolaylık isteyen Yaratıcı her şahsı ancak gücünün yettiğinden mükellef kılmaktadır.⁴⁴

Sonuç olarak Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde doğrudan veya dolaylı bir şekilde mesuliyet kavramı bulunmaktadır. Bu ifade, genel olarak kişinin, Allah'a, peygamberlere, kendi nefesine, çevreye ve diğer insanlara karşı sorumluluğu manasında kullanılmaktadır. Ayrıca sorgu, yaptığı davranışların hesabını verme ve peygamberlerin ümmetlerine karşı mesuliyetleri anlamında yer almaktadır. "Yeryüzünde ne varsa insanın emrine amade kıldık"⁴⁵ ayetinde belirtildiği üzere Allah bütün mevcudatı insan için yaratmış ve her şeyi onun emrine vermiştir. Buna mukabil insana hilafet⁴⁶ mesuliyeti yüklemiştir. İnsan, kendisine verilmiş ilahi bir lütuf, tüm bu sorumlulukların bir özü ve özeti konumunda olan hilafet sorumluluğu ile yeryüzünde mesul, yönetici durumundadır.

---

³⁸ Nahl, 16/93.

³⁹ Bakara, 2/119.

⁴⁰ Sebe, 34/25.

⁴¹ Yayla, 107-114.

⁴² İsrâ, 17/34.

⁴³ Yayla, s. 114.

⁴⁴ Bakara, 2/286; Aydar, s. 258.

⁴⁵ Casiye, 45/13.

⁴⁶ Bakara, 2/30.

4. Hadislerde Hak ve Sorumluluk

Hak kelimesinin sözlük ve örfte yer alan kullanımlarının yanında hukuki bir anlamı da bulunmaktadır. Bu anlam özellikle hadislerde görülmektedir. Kütüb-i Sitte içinde rivayet edilen hadislerde hak ifadesi; Allah'ın kulları, kulların da Allah üzerindeki, Müslümanın din kardeşi, arkadaş, komşu ve akraba, beden ve organların kişi üzerindeki haklarını ifade eden bir mana taşımaktadır.⁴⁷ Buralarda bir haktan çok dinî ve ahlâkî çerçevede kalan bir gereklilik ve yükümlülük kastedilirken, ayrıca kişilere tanınan hukukî nitelikteki yetki ve aidiyet anlamı da taşımaktadır. Örneğin bireylerin zekât ve ganimet mallarında hissesinin bulunması,⁴⁸ zekâtın, malın yükümlülüğü,⁴⁹ hak sahibinin söz hakkı;⁵⁰ kişinin hakkına razı olması ve fazlasına tamah etmesinin çirkin bir davranış olması⁵¹ ve bunun getireceği menfi neticeleri zikredilmektedir.⁵²

Hadislerde sorumluluk kavramı ile alakalı olarak, Hz. Peygamber (sav), “Dikkat edin! Hepiniz çobansınız ve hepiniz elinizin altındakilerden sorumlusunuz. Yönetici bir çobandır. Erkek, aile halkının çobanıdır. Kadın, kocasının evi ve çocukları için çobandır. Hepiniz çobansınız ve hepiniz çobanlık yaptıklarınızdan sorumlusunuz.”⁵³ buyurarak her insanın sorumluluklarının olduğunu ve bunlardan kişinin mesul olup, bundan ötürü sorumlu olduğunu bildirmektedir. Bu hadis mesuliyet konusunu en kapsamlı bir şekilde belirleyen hadistir. Devlet başkanından, aile reisine, anneye, hizmetçiye kadar toplumun her tabakasındaki insanlara sorumluluk vererek, işin ehemmiyetini hatırlatmaktadır.

Kişinin, Yaratanına, anne-babasına, komşusuna, evladına, çevresindekilere olan sorumluluklarının yanı sıra "Bedeninin senin üzerinde hakkı vardır"⁵⁴ hadisinde belirtildiği üzere kişinin bedenine karşı mesuliyeti de vardır. “Almış olduğu şeyi geri verinceye kadar alan el sorumludur.”⁵⁵ hadisi emanet sorumluluğunu bildirmektedir.

⁴⁷ Ebû Davûd, *Salât*, 317.

⁴⁸Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *es-Sahih*, Beyrut: Daru Tûki'n-Necat, 1422/2001, *Zekât* 1.

⁴⁹ Ebu'l Hasen Müslim b. Haccac, *es-Sahih*, Beyrut: Daru İhyai't Turasi'l_Arabi, ty, *İman*, 32.

⁵⁰ Buhârî, *Hibe*, 23-25.

⁵¹ Buhârî, *Rikak* 7.

⁵² Bardakoğlu, “Hak”, s.140.

⁵³ Buhârî, *Ahkam*, 1.

⁵⁴ Buhârî, *Savm*, 51.

⁵⁵ Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Müsned*, Kahire: Daru'l-Hadis, 1416-1995, 5/8, 12; Ebû Davûd, *Büyû*, 88.

Veda hutbesinde Hz. Peygamber'in (sav) "Öyle ise biliniz ki; kanlarınız, mallarınız, ırzlarınız, birbirinize, bu ayınızda, bu beldenizde şu gününüz nasıl haramsa öylece haramdır, mukaddestir. Biliniz ki herkesin cinayetinden kendisi sorumludur. Hiçbir babanın cinayetinden oğlu sorumlu tutulmaz"⁵⁶ ifadeleri kimsenin başkasının vebalini yüklenemeyeceğini belirtmekle birlikte sorumluluğun şahsi olmasını vurgulamaktadır.

5. Modern Hukukta Hak ve Sorumluluk Kavramları

Günümüzde insan hakları; bir kavram olarak, "kişilerin irade kudretini tanımak suretiyle hukuk düzeni tarafından korunan menfaatler,"⁵⁷ "hukukun kişilere tanıdığı yetki,"⁵⁸ ya da "devlet ve toplumun hukuki düzeni aracılığıyla ve yasalarla güvence altına alınmış bulunduğu bir durum"⁵⁹ şeklinde tanımlanmıştır.

Günümüz hukukunda genel olarak sorumluluk kanuna aykırı bir davranışın sonuçlarına katlanmayı ifade etmektedir.⁶⁰ Ancak bu kavram Medeni Hukuk'ta tek başına değil; siyasi, cezai, mali sorumluluk olmak üzere üç şekilde tanımlanmaktadır.⁶¹

İdarecilerin egemene karşı sorumluluğu⁶² siyasi sorumluluk; insanların ceza hukukundan kaynaklanan sorumluluğu⁶³ cezai sorumluluk; hukuki sorumluluk da denilen, bir kişinin diğerine verdiği zararın, zarar veren kimsenin malına devlet aracılığı ile el konulması⁶⁴ ise mali sorumluluk olarak tanımlanır.

6. Hukuki Bir Kavram Olarak Hak ve Sorumluluğun Ortaya Çıkışı

İslam toplumunda insan hakları ile ilgili hususlar Kur'an-ı Kerim ve hadislerde açık bir şekilde belirlenerek sağlam bir zemine oturtulurken, sosyal-beşerî bilimlerde günümüze kadar gelen tartışmalar olmuştur. İlk çağda Çin'de Konfüçyüs öğretisi, Hindistan'da Kast sistemi, Mezopotamya'da bireyin hakkını konu edinen ilk yazılı

⁵⁶ Tirmizi, *Fiten 2*; Müslim, *Hacc*, 194.

⁵⁷ Kemal Gözler, *Hukukun Temel Kavramları*, Bursa: Ekin Yayınları, 2015, s. 154.

⁵⁸ İ. Yılmaz Aslan, *Hukuka Giriş*, Bursa: Ekin Yayınları, 2011, s.153

⁵⁹ Anıl Çeçen, *İnsan Hakları*, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1995, 24.

⁶⁰ Hasan Tahsin Gökcan, *Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014, s.74.

⁶¹ Gözler, s. 203.

⁶² Gözler, s.204.

⁶³ Gözler, s. 206.

⁶⁴ Gözler, s. 214.

metin Hammurabi Kanunları, Eski Yunan uygarlığında Eflatun ve Aristo'nun fikirleri ile insan hakları kavramı tanımlanmaya çalışılsa da hep bir yönü ile eksik kalmıştır.

Orta çağda İngiltere'de Kral John ile Feodal Beyleri arasında imzalanmış Magna Carta, tam bir insan hakları belgesi niteliğinde olmasa da dönemin devletin halka yönelik uygulamalarında otoritesinin sınırlarını belirlemesi açısından önemlidir.⁶⁵ Bu devirlerde feodal sistem yaygın yönetme biçimi olagelmıştır. Bu yönetim sisteminde halk, otoriteye hizmet ve sadakat borçlusu olmuş, yöneticiler ise halkın temel hak ve özgürlüklerini kendi çıkarları doğrultusunda belirlemişlerdir.

Yeniçağda, insan hakları felsefi boyuttan çıkmış ve hukuki bir yön kazanmıştır. 1689 İngiliz Parlamentosu tarafından 1776'da Amerika Virginia İnsan Hakları Bildirgesi, 1789'da Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirileri yayınlanmıştır.⁶⁶ Devletin anayasal ve hukuk düzenini ilgilendiren bir konu olarak siyasi mücadele alanına girmiş ve 19. yüzyılda anayasalarda yer almaya başlamıştır.⁶⁷

20. yüzyılda insan hakları uluslararası bir nitelik kazanmıştır. II. Dünya Savaşında insan haklarına yapılan ciddi saldırılar sonucunda Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca 10 Aralık 1948'de vatandaş farkı gözetmeden,⁶⁸ insan olma sebebiyle, yaşama hakkı, hak arama özgürlüğü, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, özgürlük ve kişi güvenliği hakkı, adli yargılama hakkının da yer aldığı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi yayınlanmıştır.⁶⁹ Lakin bu bildirinin kanuni yaptırımlarla desteklenmediği sürece hiçbir bağlayıcılığının olmadığı da bilinmektedir.

Mesuliyet kavramı da günümüze gelene kadar pek çok aşamadan geçmiştir. İlkçağlarda maddi zarara uğrayan kişinin, intikam alarak kişiyi mağdur etme, köle edininip veya canını alma yetkisine dayalı bir sorumluluk anlayışı vardı. Zamanla bu anlayış çeşitli değişikliğe uğrayarak farklı bir boyut kazanmıştır. Öyle ki; Roma, Yunan, Fars ve Babil'de yalnız insanlar hukuki sorumluluğa haiz olmayıp hayvanlar da burada cezalandırılıyordu. Mağdura zarar veren ister insan olsun isterse hayvan, bir şekilde bu

---

⁶⁵ Tevhit Ayengin, *İslam ve İnsan Hakları, Hukuki Temeller ve Çağdaş Yorumlar*, Ankara: İlahiyat, 2007, s.36.

⁶⁶ Ayengin, s. 39.

⁶⁷ Şeref Ünal, "İnsan Haklarının Tarihi Felsefesi ve Hukuki Temelleri", *Ankara Barosu Dergisi*, c. I, 1994, s. 44-54.

⁶⁸ Şeref Ünal, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşme Çerçevesinde Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunması", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni 2*, 1988, s. 391

⁶⁹ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Danıştay, (ty), <http://www.danistay.gov.tr/upload/insanhaklarievrenselbeyannamesi.pdf> (20.04.2017).

yaptırımdan kurtulamıyordu. Burada sorumlulukta şahsilik esası olmadığı için, kusurun bedeli son derece ağır ve vahşiceydi.⁷⁰

Orta Çağ'da da bu uygulamaların devam ettiği görülmektedir. Bu dönemde suçta sorumlu olan kişinin ehil olup olmadığına veya eylemin suç olup olmadığına, gerçekte kişinin suçu işleyip işlemediğine bakılmadığı bilinmektedir. Avrupa'da birçok gelişmeye neden olmuş Fransız ihtilali ile cezai sorumluluk hususunda birçok yeni prensipler ortaya konulmuştur. Özellikle cezai sorumlulukta temel şart, kişinin cezai ehliyetinin olması esası getirilerek, kanunlarla belirlenmeyen ve ilan edilmeyen herhangi bir kuralın ihlalinin suç sayılmaması şartı da belirlenmiştir. Buna ilave olarak cezanın şahsiliği, cebir altında olan kimselerin ve temyiz çağına erişmemiş çocukların cezai sorumluluğunun bulunmadığı gibi ilkeler de modern dönemde yerini almıştır.⁷¹

Tarihi süreç içerisinde insanlık hak kavramının karşılığını bulma çabasında olduğu gibi sorumluluğu da bir çerçeveye oturtma gayreti gütmüştür. Bunun için ilkel toplumlardan modern toplumlara geçen zaman diliminde birçok arayış içerisinde olmuştur. İslam'ın zuhur etmesiyle, asırlardır karşılığını bulamamış olan sorumluluk kavramı hakiki mahiyetine kavuşmuştur. Kur'an'da ilk emrin "Oku"⁷² olmasıyla birlikte İslam insana halife olma sıfatı vererek Allah'a, nefesine, insanlara ve tüm mahlukata karşı sorumluluklar yüklemiştir.

İslam'da, mükellefiyetin temel şartı kişinin kendisine yöneltilen hitabı anlayacak ve bu emri yerine getirebilecek güçte olması yani ehliyetidir. Bunun yanı sıra ceza şahsidir ve hukuk önünde herkes eşittir.⁷³

7. İslam'da Hak ve Sorumlulukların Ortaya Çıkışı (Ehliyet)

İslam hukukunda hak ve sorumlulukların dayanağı ehliyet olarak kabul edilir. Ehliyet sözlükte; hak etmek, yeterli ve layık olmak, mensubiyet, ünsiyet ve alışkanlık anlamlarına gelmektedir.⁷⁴

---

⁷⁰ Kemal Yıldız, *İslam Sorumluluk Hukuku*, İstanbul: İfav Yayınları, 2013, s.27.

⁷¹ Yıldız, "Sorumluluk", XXXVII, 380.

⁷² Alak, 96/1.

⁷³ Yıldız, "Sorumluluk", s.381.

⁷⁴ İbn Manzur, XI, 28.

İslam hukukçuları tarafından ehliyet; “Kişinin hak ve sorumluluk sahibi olmaya elverişli, hak ve sorumluluk üstlenecek kapasitede olması”,⁷⁵ “Kişinin leh ve aleyhte olan şer’i tekliflerin yöneltmesine ve vacip olmasına salâhiyetli bulunması”⁷⁶, “Zimmetle hükümlerin sübut bulması”⁷⁷, “Şâri’in şahısta takdir ettiği, onu din ve hukukun muhatabı olmaya uygun bir mahal haline getiren vasıf”⁷⁸ şeklinde tanımlanmaktadır.

Ehliyet kelimesi, Kur’an ve hadislerde sorumluluk kavramının karşılığı olarak kullanılmakta, varlıklar arasında sadece insanın emaneti yüklenerek⁷⁹ mesuliyeti taşıdığı belirtilmektedir. Diğer mevcudata sorumluluk verilmeyip, sadece bunun insana tevdi edilmesinin sebebi, ehliyyetü'l-hitap yani vahye muhatap olacak akıl ve bilinç ile donatılmasından dolayıdır.⁸⁰

Medeni hukukta ehliyet, “Kişilerin haklara ve borçlara sahip olma yeteneği”⁸¹ şeklinde tanımlanmaktadır. İslam hukuku ile günümüz hukukunun ehliyet kavramına bakışında iki temel fark bulunmaktadır. Birincisi; İslam hukukunda, hak ile beraber sorumluluklar söz konusudur. Modern hukuk ise sadece hakları konu edinmektedir. İkincisi; İslam hukukunda haklar ve sorumluluklar Şâri olan Allah tarafından, Medeni hukukta ise insanlar tarafından belirlenmektedir.

Kişi anne karnından itibaren tedricen ehliyet elde etmektedir. Bu, sırası ile bazı hakların sübutuna sonra borçlanma ardından mali sorumluluk altına girme ve kişinin ergin olması ile birlikte dinî-hukukî yetki ve mesuliyeti bizzat kullanma ehliyeti elde etmesini içermektedir.⁸²

Ehliyet, vücûb ve eda olmak üzere iki safhaya ayrılmaktadır.

---

⁷⁵ Cürcani, s.40

⁷⁶ Bilmen, “Ehliyet”, *Fıkıh İlmi ve İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*, s. 66.

⁷⁷ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazali, *El-Mustasfa İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi*, Rey Yayıncılık Kayseri :1994, I, 119.

⁷⁸ Mustafa Ahmed Zerkâ, *el-Medhalü'l-Fıkhü'l-Âmm*, Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, 1968, II, 733.

⁷⁹ Ahzap, 33/72

⁸⁰ Ali Bardakoğlu, “Ehliyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003, X, 534.

⁸¹ Gözler, s.181.

⁸² Bardakoğlu, “Ehliyet”, s.534.

7.1. Vücûb Ehliyeti

İslam hukukunda ilzam ve iltizam kelimeleri ile tanımlanan vücûb, kişinin haklara sahip olabilme ve borç altına girme ehliyetidir şeklinde tanımlanmaktadır. Miras, vasiyeti satın alma yoluyla mülkiyet sahibi olma, uğradığı zararın tazminine veya yakınlarından nafaka almaya hak kazanması, nesep hıdâne vakıftan faydalanma gibi hakları içermektedir. Vücûb ehliyetinin temelini akli ve bedeni gelişimine bakılmaksızın insan olma vasfı teşkil edilmektedir.⁸³ Buna bağlı olarak ileride bahsedileceği üzere evlilikte kadının ve erkeğin sahip olduğu mallar şahsidir. Kadın da malında tasarrufta bulunur, ticaret yapar ve onu işletir. Kocasına buna engel olamaz.

Modern hukukçular, vücûb ehliyeti yerine “hak ehliyeti” ifadesini kullanmaktadırlar. Bu ehliyete sahip olmak için insan olmaktan başka hiçbir şart bulunmamaktadır. Medeni kanunda “Her insanın hak ehliyeti vardır”⁸⁴ şeklinde ifade edilmektedir.⁸⁵ Modern hukukta, İslam hukuku gibi hak; ehliyet, genellik ve eşitlik ilkesi geçerli olmakta⁸⁶, kişinin anne karnında olmasıyla başlamakta, hak ve borç sahibi olmayı ifade etmektedir.

7.2. Eda Ehliyeti

Vücûb ehliyeti ile elde edilen hakların, akıl yeterliliği ve kişinin sağlığına bağlı olarak bu hakları bizzat kullanma yahut borç altına girme salahiyetine eda ehliyeti denilmektedir. Sadece hakların değil sorumlulukların tam geçerli devrede olduğu bu yetkiye “muamele, mübaşeret, tasarruf, fiil ehliyeti” de denilmektedir.⁸⁷

Eda ehliyeti vücûb ehliyetinin devamı niteliğindedir. Vücûb ehliyetinde sadece insan olmakla sahip olunan haklara eda ehliyetinde akıllı olma şartı eklenmiştir. Vücûb ehliyetinde pasif olan haklar, eda ehliyeti ile birlikte aktif hale gelmiştir. Eda ehliyetinde kişi söylediği sözlerden sorumludur.⁸⁸ Buna bağlı olarak kadının kendisi irade beyanında bulunur, evlenir, borçlanır ve çeşitli sorumlulukları üstlenir.

---

⁸³ Bardakoğlu, “Ehliyet”, s.534.

⁸⁴ Gözler, s.182,

⁸⁵ Ömer Anayurt, *Hukuka giriş ve hukukun temel kavramları*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012, s.260.

⁸⁶ Gözler,182.

⁸⁷ Muhammed Ebû Zehra, *İslam Hukuku Metodolojisi Fıkıh Usûlü*, çev. Abdulkadir Şener, Ankara: Fecr Yayıncılık, 2009, s.288; Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü*, İstanbul: İfav Yayınları, 2016, s.192.

⁸⁸ Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Çocuk*, Tekin Kitapevi: 2015, Konya, s.49-50.

Daha önce geçtiği üzere, insanın sahip olduğu hak ve sorumluluklar bedeni ve akli gelişimiyle orantılı olarak artmaktadır. Ehliyet insanın ana rahminde başlamakta, çocukluk, temyiz, buluğ gibi evrelerle artmakta tam akli olgunluk olarak da ifade edilebilecek rühd ile tamamlanmaktadır.

a) Cenin Devresi:

Cenin anne karnında bulunan çocuğa denilmektedir. Cenin borç altına girmeye ehil sayılmadığı için, annesinin hayatına bağlı olarak hayatiyetini devam ettirdiği ve doğuma kadar yaşayacağı şüpheli olduğu için eksik vücûb ehliyetine sahiptir. Nakıs ehliyet ile ceninin yalnız lehine olan haklara haiz olmakta, aleyhine olanlar için sorumlu tutulmamaktadır. Sağ doğması şartıyla cenin nesep, miras, vasiyyet, vakıf haklarını elde etmektedir. Dünyaya geldiği zaman bunlara fiilen sahip olmaktadır.⁸⁹

b) Çocukluk Devresi

Cenin sağ olarak doğması ile başlayan bu süreç temyiz çağına kadar devam dönemdir. Bu dönemde kişi hem alacaklı olup hem de borçlanabilmesiyle vücûb ehliyetine sahip olmaktadır. Velisi veya vasisi onun adına hukuki işlemleri gerçekleştirmektedir. İdrak ve muhakemesi gelişmediği için eda ehliyetine sahip olmamaktadır.⁹⁰

c) Temyiz Devresi

Çocuğun henüz buluğa ermediği fakat doğruyu yanlıştan iyiyi kötüden ayırdığı bir dönemdir. İslam hukukçuları tarafından çocukların namaza yedi yaşında başlatılmasını tavsiye eden hadisten dolayı,⁹¹ temyiz yaşının başlangıcı yedi olarak tespit edilmiştir. Yani çocukluk devri 0-7 yaş arası, temyiz devresi 7 yaşından sonra buluğa kadar olan dönem olarak belirlenmiştir. Bu devrede eksik eda ehliyeti başlamaktadır. İbadetler farz olmamakla birlikte edası makbuldür. Hukuken zararına olan tasarruflar (sadaka verme, vakfetme, borç) sahih olmazken, menfaatine olan tasarruflar (hibe ve sadakayı kabul, alış-veriş) geçerlidir.

d) Buluğ Devresi

---

⁸⁹ Ebu Zehra, *İslam Hukuku Metodolojisi Fıkıh Usûlü*, s. 286; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku, Mukayeseli İslam Hukuku*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2001, I, 157-158.

⁹⁰ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 241.

⁹¹ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 243.

Kişinin bedenlen gelişimini tamamlayıp çocukluktan çıkıp gençliğe adım attığı ve hukuken sorumlu olmaya başladığı dönemdir. Buluğun üst sınırı kızlarda 17, erkeklerde 18 yaşdır. Alt sınırı ise kızlarda 9 erkeklerde 12 yaşdır.⁹²

7.3. Ehliyet Arızaları ve Hükümlere Etkisi

Kişi buluş çağına ulaştıktan ve kendisine rüş (akli olgunluk) tam olarak görüldükten sonra hukukun muhatabıdır. Dinin emir ve yasaklarından tam olarak sorumlu olur, yapmış olduğu davranışlar karşısında ceza veya mükafat görür.

Daha önce de belirtildiği gibi vücûb ehliyetinin temel şartları hayatta olmak ve zimmettir. Bu şartları taşıyan herkes vücûb ehliyetine sahip olmakla birlikte bu hakların sınırlandırılması söz konusu değildir. Kişilerin akıl ve temyiz kabiliyetlerine doğrudan bağlı olan eda ehliyeti, muhakeme ve iradede bulunan arıza veya zayıflıktan doğrudan etkilenmektedir.⁹³ Dolayısıyla arızaların hükümlere etkisi sadece eda ehliyeti için söz konusudur. Usulü fıkıh alimleri arızaları semavi ve müktesebe olmak üzere ikiye ayırmışlardır.⁹⁴

7.3.1. Semavi Arızalar

Akıl hastalığı (cünun), bunama (ateh), bayılma (iğma), ölümle sonuçlanan hastalık (maradul mevt), kölelik (rıkk), küçüklük (sığar), unutma (nisyan), ölüm (mevt), ve kadınlara mahsus haller (hayz) gibi, meydana gelmesinde kişilerin iradesinin bulunmadığı arızalara semavi arızalar denilmektedir.⁹⁵

7.3.2. Müktesep Arızalar

Sarhoşluk (sekr), sefahet (sefeh), yolculuk (sefer), bilmemek (cehl), yanılmak (hata) gibi kişinin iradesine bağlı olan arızalara müktesep arızalar denilmektedir. Arızanın cinsine göre hükümlere etkisi değişiklik arz etmektedir.⁹⁶

Arızaların hükümlerini belirlemede insanın çocukluk, temyiz öncesi ve sonrası dönemleri esas alınmaktadır. Mesela; delilik, bunaklık, baygınlık durumlarında gayrı mümeyyiz çocuk hükmünde kabul edilerek, eda ehliyeti tamamen ortadan kalkmaktadır.

---

⁹² Çeker, s. 54.

⁹³ Bardakoğlu, "Ehliyet", s. 538.

⁹⁴ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 247.

⁹⁵ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 247.

⁹⁶ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 247.

Bunama durumunda akıl gidip geldiği için mümeyyiz çocuk hükmündedir ve yarı eda ehliyeti bulunmaktadır. Allah hakkı ile alakalı durumlarda akıl ve temyiz kuvveti bulunmayanlar muaf tutulmakta, kul hakkı ile ilgili konularda bu durum kullanılarak başkasının hakkına girilmesine karşı tedbir alınarak, kişinin farkında olarak yaptıklarından sorumlu tutulmaktadır.⁹⁷

8. Makâsidü’ş-Şerî’a ve İslam’da Temel İnsan Hakları

Arapça kelime anlamı olarak varılacak yer, hedeflenen mekân manasına gelen “maksid/maksad” kelimesinin çoğulu “makâsid”; Şâri olan yüce Allah’ın, kural koymadaki muradını ve hukukun umduğu faydaları anlatmaktır. Bunlar Şâri’den açığa çıktığı için literatürde makâsidü’ş-Şâri, makâsidü’ş-Şerîa ya da el-makâsidü’ş şer’iyye şeklinde adlandırılmışlardır.⁹⁸

Zarûriyyât, hâciyyât, tahsîniyyât şeklinde üç ana kısma ayrılmaktadır. İncelenen konuyla ilgili olan zarûriyyât, toplumun varlığı ve devamı için olmazsa olmaz temel hak ve hürriyetleri ihtiva etmektedir. Şâtibi’ye (ö.790/1388) göre kişinin sorumlu tutulmasının sebebi, doğuştan sahip olduğu hakların korunmasıdır. Bunlar olmazsa din ve dünya işleri yolundan çıkar, fesad ve kargaşa oluşur, cennete kavuşma imkânı ortadan kalkar.⁹⁹

İslam hukukunda temel insan hakları olarak belirlenen can, nesil, akıl, mal ve dinin korunmasını içeren genel makâsid kısmına dahildirler ve literatürde “zarûriyyât-ı hamse, makâsıdı hamse, külliyyât-ı hams” gibi isimlerle anılmaktadır.¹⁰⁰ İslam zarûriyyât-ı hamse’yi dinin gayesi yaparak merkeze konumlandırmasıyla insan haklarına ne denli önem verdiğini göstermektedir.

İnsan haklarına yeni bir bakış açısı olarak Fatih Karaosmanoğlu tarafından geliştirilen C-A-N-İ-M modeli hak kavramı değer ilkesi ile ifade edilmekte ve “Hak, koruma altına alınan değerdir” şeklinde tanımlanmaktadır. Her varlık kendi bünyesinde barındırdığı karakteristik özelliklerden dolayı bu değere sahip olmaktadır. Ancak tüm

⁹⁷ Bardakoğlu, “Ehliyet, s. 539.

⁹⁸ Ahmet Yaman, “İslam Hukuk İlmi Açısından Makâsid İctihadının ya da Teleolojik Yorum Yönteminin İlkeleri Üzerine”, *Marife Dergisi 1*, 2002, 26.

⁹⁹ Şâtibi, *el-Muvafakat*, çev. Mehmet Erdoğan, İstanbul: İz Yayıncılık, 1990, II, 8-10.

¹⁰⁰ Ertuğrul Boynukalın, “Mâkasidü’ş-Şerîa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003, XXVII, 425.

mevcudat içinde insan sahip olduğu akıl yetisi ile birlikte başka özelliklere (değerlere) haiz olmaktadır.¹⁰¹ Bu değerler “insanın üst değerleri” ve “insanın alt değerleri” olmak üzere iki kısımda kategorize edilmektedir. Üst değerler, CANİM kelimesi ile adlandırılan can, akıl, nesil, inanç, maldır. Bunun dışında kalan insan haklarının kapsamında olan ise değerler alt değerlerdir. Düşünce, ifade, ibadet, evlenme, mülkiyet özgürlüğü bunlardan sadece birkaçını teşkil etmektedir.¹⁰²

İslam hukuk kaynaklarında on dördüncü yüz yılda Şâtibi (v. 672/1274) tarafından tanımlanan mâkasîd kuramının, bugün modern hukukta da yer alması hayli önemli bir gelişmedir.

Bu beş zorunlulukta can, yaşama; nesil, aile; din, inanç ve vicdan; mal, mülkiyet; akıl, bilgi edinme hakkına karşılık gelmektedir.¹⁰³ Her hakkın insana bir sorumluluk yüklemesi ilkesinden hareketle bu temel haklar aynı zamanda sorumlulukları da belirlemektedir. Örneğin; inanç ve ibadet hakkı olan dinin muhafazası, insana ibadet sorumluluğu yüklemektedir. Aklın muhafazası için de alkol ve uyuşturucu gibi akla ve bedene zarar verecek şeylerden kaçınma mesuliyeti getirmektedir.

3.1.1. Canın Korunması- Yaşama Hakkı

İslam, hiçbir fark gözetmeksizin bütün insanlara yaşama hakkı vermektedir. Bunun muhafazası için son derece önemli tedbirler almıştır. Bu önlemlerin başında cana kıymayı yasaklamış, haksız yere insan öldürenlere kısas uygulayarak idam cezası getirmiş ve bütün insanlığı öldürmüş gibi saymıştır.¹⁰⁴ Savaşta yaralı olanı katletmeyi, savaşa katılmayan kadın, çocuk, din adamı, işçi ve çiftçilere dokunmayı da yasaklamıştır. Ayrıca suçlulara ve düşmana işkence yapılmasını da menetmiştir.¹⁰⁵

İslam, tabii bir insan hakkı olan hürriyete de çok önem vermiştir. Hz. Peygamber (sav) harp esirleri dahil, hür olan hiçbir insanı köle yapmamış, cahiliye toplumunda insan yerine konulmayan kölelere son derece değer vermiş, haklarını korumuş ve onları azat etmeye teşvik etmiştir. İslam’ı Batı’dan ayıran bir uygulama da, köleyi insan yerine

---

¹⁰¹ Fatih Karaosmanoğlu, *İnsan Hakları*, Ankara: Seçkin Yayınları, 2012, s.64.

¹⁰² Karaosmanoğlu, s. 64.

¹⁰³ Birsin, s. 144.

¹⁰⁴ Maide, 5/32

¹⁰⁵ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 157-158.

koyması, yeme, içme ve barınma gibi temel haklarda hür kimselerle eşit konuma getirmesidir.

Ayrıca İslam, evlilikte erkeğe, karısını Allah'ın emaneti olarak görmesi¹⁰⁶ ve ona iyi davranmasını emretmiş,¹⁰⁷ kadına yönelik her türlü şiddet yasaklamıştır.¹⁰⁸ Kocasından şiddet gören kadına, mahkeme yoluyla boşanma hakkı verilmiştir.¹⁰⁹

3.4.2. Neslin Korunması – Aile Hakkı

Neslin korunması, insan soyunun bekası amacına yöneliktir.¹¹⁰ İslam, toplumun özünü teşkil eden aile yapısını korumaya son derece ehemmiyet vermiştir. Bunun için nikah yapılması emredilmiş,¹¹¹ zina haram kılınmış¹¹² hem işlenen suçtan dolayı hem de nesil karışacağı için zâni cezalandırılmıştır.¹¹³ Kur'an'da bir kimsenin evine gizlice girmek, tecessüs etmek, namus ve iffete dil uzatmak yasaklanmış, buna karşı caydırıcı cezalar konulmuştur.¹¹⁴

3.1.2. Malın Korunması – Mülkiyet Hakkı

Hz. Peygamber'in (sav) Veda Hutbesinde “Mallarınız (...) mukaddes ve mükerremdir”¹¹⁵ belirttiği üzere İslam, mülkiyet haklarını dokunulmaz kılmıştır.

Malın korunmasındaki gaye, insanlara yaşama imkânı vermek içindir.¹¹⁶ İslam gerek ferdin gerekse toplumun menfaati için birçok ekonomik tedbirler almıştır. Öncelikle her türlü haksız kazanç (hırsızlık,¹¹⁷ gasp, rüşvet, faiz¹¹⁸ vb.) yasaklanmıştır.

---

¹⁰⁶ Müslim, *Hac*, 14

¹⁰⁷ Nisa, 4/19.

¹⁰⁸ Ebû Dâvûd, *Nikâh* 42; İbni Mâce, *Nikâh* 51.

¹⁰⁹ Zuhaylî, VIII, 503

¹¹⁰ Şâtîbî, II, 16.

¹¹¹ Nisa, 4/3.

¹¹² İsrâ, 17/32.

¹¹³ Nur, 24/2. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Yiğitoğlu, Ö. Faruk Habergetiren, “Yahudilik ve İslam'da Zina Suçu ve Cezası”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c. 5, sy.2, 2016, s.271-297.

¹¹⁴ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 159; Nur, 24/29.

¹¹⁵ Müslim, *Hac*, 147.

¹¹⁶ Şâtîbî, s. 16.

¹¹⁷ Maide, 5/38.

¹¹⁸ Bakara, 2/278.

Helal yoldan çalışmak teşvik edilmiş ve bu uğurda ölenin şehit olduğu bildirilmiştir.¹¹⁹ İslam, kişinin mülkiyet hakkını korumayı hem topluma hem de devlete bir vazife olarak vermiş, devlet koruması mümkün olamıyorsa kişiye malını müdafaa hakkı sağlamıştır.¹²⁰

Ayrıca evlilikte kadına miras ve mehir yoluyla mülk edinme hakkı ve sahip olduğu malları kendi tasarrufunca harcama veya işletme hakkı verilmiştir.¹²¹

3.1.3. Dinin Korunması – Din ve İnanç Hakkı

Dinin korunması, ferd ve toplumun inanç ve davranışlarının muhafazası gayesine yöneliktir. Bunun için ibadetler, şer’i ilimler ve cihad farz kılınmıştır.¹²²

İslam hukukunda, İslam dairesine girmemiş her fert kendi itikadına göre din ve inanç hakkına sahiptir ve kimse dine girmesi için zorlanamaz.¹²³ Aynı zamanda başkalarının inançlarına saygı bağlamında kimsenin dinine sövülmez¹²⁴, savaşlarda havralara, kiliselere, mabetlere ve din adamlarına dokunulmaz.¹²⁵

Bu hususta İslam’da kadın erkek ayırımı gözetilmemiştir. İlim öğrenmek erkeğe olduğu gibi kadına da farzdır. Bundan dolayı kocanın karısını ibadetlerden ve ilim ortamlarından alıkoyması yasaklanmıştır.¹²⁶

3.1.4. Aklın Korunması – Bilgi Edinme Hakkı

Aklın korunması ile anlatılan eğitim öğretim hakkı da diyebileceğimiz bilgi edinme hakkıdır. İslam, ilme son derece önem vermiş ve teşvik etmiştir. Hatta belirli bir seviyede ilmi Müslümanlara farz kılmış, bunun için devlete vazife vermiştir.¹²⁷

---

¹¹⁹ Bûhâri, *Mezalim*, 33; Müslim, *İman*, 226.

¹²⁰ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 168.

¹²¹ İbni Kudâme, IV, 348.

¹²² Şâtıbi, s.16-17.

¹²³ Bakara,2/256.

¹²⁴ Enam, 6/108.

¹²⁵ Ebû Davûd, *Cihad*, 90-121.

¹²⁶ Bûhâri, *Ezan*, 188.

¹²⁷ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I,169.

Aklın muhafazasındaki maksat, dini yaşamak için gerekli olan¹²⁸, düşünme yeteneğini kaybedecek veya zayıflatacak davranışlardan uzak durulması ve akıl duyusunun güçlendirilmesidir.

Yaşama hakkı (can), mülkiyet edinme ve tasarruf hakkı (mal), evlenme ve aile kurma hakkı (nesil), inanç ve düşünce özgürlüğü (inanç), eğitim (akıl) gibi temel hak ve hürriyetler bakımından kadınla erkek arasında hiçbir fark yoktur. Kişinin yaratılış özelliğine bağlı olarak sahip olduğu haklar ve ifa edeceği sorumluluklar arasında bir denge kurulmuştur. Bu fitrî sorumlulukların en fazla söz konusu olduğu evlilikte, İslam hukuku kişilerin haklarını ve sorumluluklarını belirlerken korunması zorunlu bu beş maslahat üzerine bina edilmiştir.

---

¹²⁸ Şâtibi, s.16.

İKİNCİ BÖLÜM

EVLİLİĞE HAZIRLIK DÖNEMİNDEKİ HAK VE SORUMLULUKLARI

1. Kadının Evliliğe Hazırlık Dönemindeki (Nişanlılık) Hak ve Sorumlulukları

Dilimize Farsçadan geçmiş olan nişan kelimesi işaret ve belirti manası taşımaktadır.¹²⁹ Nişan, örfte, evlenmek amacıyla olan çiftlerin birbirine verdiği sözü ve bunun bir alameti olan yüzük takma merasimini ihtiva etmektedir. Hukuki bir kavram olarak, evlenecek olan kadın ve erkeğin birbirlerine izdivaç hususunda karşılıklı olarak söz vermesidir.¹³⁰

İslam hukukunda bu dönem “hıtbe” kavramıyla ifade edilmektedir. İslam hukukçuları bunu, erkeğin kadına veya onun ailesine evlilik niyetini açıklaması neticesinde, karşılıklı kabulün meydana gelmiş olması ve belirlenmiş bir mehir üzerinde anlaşmaları şeklinde tanımlamışlardır. Evlilik niyetinin beyanı anlamında kullanılan bu kavram zamanla evlilik için verilen sözü ve nişanlanmayı da ihtiva etmiştir.¹³¹

Toplumun temelini oluşturan ailenin sağlam ve huzurlu bir zemine oturtulması, evlenecek çiftlerin hem birbirlerini hem de ailelerini tanımaları, aralarında muhabbetin tesis edilmesi için nişanlanma süreci dinimizde ve örfümüzde yer almaktadır.¹³²

Nişanlılık kavramı tanımlanırken “erkeğin evlenme niyetini kadına belli etmesi” denilmesinin sebebi kültür ve gelenekte çok yaygın olarak görülen bir uygulama olmasından dolayıdır. Bununla birlikte kadın, evlilik niyetini belli etme hakkına da sahiptir. Evlilik teklifi dört şekilde olabilir.¹³³

---

¹²⁹ Türkçe sözlük, s. 1088.

¹³⁰ Mustafa Dural, v.dğr; *Türk Özel Hukuku Aile Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul: 2016, III, 13.

¹³¹ Muhammed Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, Kahire: Dar'ul Fikrî'l Arabî, 2008, s.26; Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, II, 12.

¹³² H. İbrahim Acar, “Nişan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007, XXXIII, 152-153.

¹³³ Halil İbrahim Acar, “İslam Hukuku Açısından Nişanlanma”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 23,2 005, s.75-76.

- Hz. Peygamber (sav)'in Hz. Ayşe'yi, Hz. Ali'nin Hz. Fatma'yı istemesi gibi bizzat erkek kendisi için kızı isteyebilmektedir.¹³⁴
- Hz. Peygamber (sav)'e evlilik teklifinde bulunan hanımlarda olduğu gibi, bizzat kadın erkeğe evlenme teklifinde bulunabilir.¹³⁵
- Hz. Ömer'in kızı Hz. Hafsa'yı, Hz. Peygamber (sav)ile evlendirmek istemesi gibi kadının velisi teklifte bulunabilir.¹³⁶
- Evlenecek kimseler aracı göndermek suretiyle teklifte bulunabilmektedir.¹³⁷

Evlenme niyetini açıklayan erkeğe “hâtüb”, kadına ise “mahtübe” denilmektedir.¹³⁸ Kur'an-ı Kerim'de “hıtbe” kavramı şu şekilde yer almaktadır:

“Vefat iddeti beklemekte olan kadınlara kendileri ile evlenmek istediğinizi üstü kapalı olarak anlatmanızda (hıtbe) veya bu isteğinizi içinizde saklamanızda sizin için bir günah yoktur. Allah biliyor ki, siz onlara (bunu er geç mutlaka) söyleyeceksiniz. Meşru sözler söylemeniz dışında sakın onlarla gizliden gizliye buluşma yönünde sözleşmeyin. Bekleme müddeti bitinceye kadar da nikâh yapmaya kalkışmayın. Şunu da bilin ki, Allah içinizden geçeni hakkıyla bilir. Onun için Allah'a karşı gelmekten sakının ve yine şunu da bilin ki Allah gerçekten çok bağışlayandır, halimdir.”¹³⁹

Nişan, Hz. Peygamber'in sünnetinde de yer almaktadır. Kendisinin Hz. Ayşe ile Mekke'de nişanlanıp, Medine'de evlendikleri, Hz. Ali ile Fatma'nın bir süre nişanlı kaldıkları kaynaklarda yer almaktadır.¹⁴⁰

Evliliğe bir basamak konumunda olan nişanlılık döneminde kadının belirli hak ve sorumlulukları bulunmaktadır.

¹³⁴ Buhârî, *Nikâh*, 11, 33.

¹³⁵ Buhârî, *Nikâh*, 32; En-Nesâî, Ahmed b. Şuayb b. Ali, es-Sünen, Ürdün: Beytü'l Efkari'd Düveliyye, (t.y.), *Nikâh*, 25.

¹³⁶ Buhârî, *Nikâh*, 33, 46; Nesâî, *Nikâh* 24, 30.

¹³⁷ Hüseyin Ertunç, *İslam Hukukunda Nişanlanma*, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum Üniversitesi SBE, Erzurum, 1999, s. 57.

¹³⁸ Acar, “Nişan”, c. XXXIII, s. 153.

¹³⁹ Bakara, 2/235.

¹⁴⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-kübra*, Beyrut:1958, VIII, 58, 61.

1.1. Evlenilecek Kişiyi Görme Hakkı

Kur'an-ı Kerim'de, misak-ı galiz¹⁴¹ yani kuvvetli biz söz, sözleşme olarak adlandırılan nikah akdinden önce ilk aşama, evlenecek kimselerin birbirlerini görmeleridir. Böylelikle ileride yaşanması muhtemel sıkıntıların önlenmesi ve çiftlerin aralarında muhabbetin oluşması için zemin hazırlanmaktadır.

İslam'a göre erkeğin yabancı bir kadına bakması haram olmakla¹⁴² beraber evlenme maksadı, bu durumun istisnalarından sayılmaktadır. Hz. Peygamber (sav), bir kadınla evlenmek isteyen Muğire b. Şube'ye "Git ona bak, çünkü bu ileride birbiriniz ile anlaşıp uyum sağlamanız (ülfet) için en uygun davranıştır"¹⁴³ diyerek tavsiyede bulunmuştur. Ayrıca Allah Resulü; "Sizden biriniz bir kadınla evlenmek istediği zaman, onun evlenmesini teşvik edecek niteliklerine bakabilirse baksın¹⁴⁴;" Allah bir kimsenin kalbine bir kadınla nişanlanmayı atarsa ona bakmasında bir beis yoktur"¹⁴⁵ şeklinde buyurarak evlilik öncesinde görmenin hak olduğunu bildirmiştir.

Evlenecek kimsenin ahlaki özelliklerinin bilinmek istenmesi gibi fiziksel özellikler de araştırılabilir. Bu, kimi zaman yüz yüze görüşme şeklinde olabildiği gibi kimi zamanda güvenilen birisine baktırmak şeklinde olabilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (sav) evlenmek istediği bir kadına bakıp fiziksel özelliklerini araştırması için Ümmü Süleym'i göndermiştir.¹⁴⁶

Kadın da bir aracı göndererek erkeği araştırabileceği gibi kendisi de ona bakabilmektedir.¹⁴⁷ Kadının, evleneceği kişiyi görme, tanıma, araştırma hakkının bulunmasının yanında bunun bir gereklilik olduğu kanaatindeyiz. Zira kişi, nikah öncesinde müstakbel eşini görüp ona karşı yeterince ilgi ve muhabbeti oluşmadığı durumda gerçekleştireceği evlilikte huzursuzluk oluşabilmektedir. Kadın açısından mutsuz bir evlilik yapıldığı takdirde, onun boşanması erkeğe göre daha zor olmaktadır.

---

¹⁴¹ Nisa, 4/21.

¹⁴² Vehbe Zuhaylî, *Fıkhu'l-islami ve edilletuhu*, Şam: Daru'l Fikr, 2012, VIII, 31.

¹⁴³ Müslim, *Nikâh*, 74, 75; Tirmizi, *Nikâh*, 5; İbni Mâce, *Nikâh*, 9.

¹⁴⁴ Ebu Dâvûd, *Nikâh*, 18; Tirmizi, *Nikâh*, 5.

¹⁴⁵ İbni Mâce, *Nikâh*, 9.

¹⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, III, 231.

¹⁴⁷ Zuhaylî, VIII, 37.

Ayrıca huzursuz bir aile ve bunun neticesindeki ayrılıklarda kadın madden ve manen daha çok yıpranmaktadır.

Hanefi Mezhebine göre evlenme amacıyla gerçekleşen ilk görüşmede kadının yüz, el ve ayaklarına bakılabilmektedir.¹⁴⁸ Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir husus halvetin oluşmamasıdır. Hz. Peygamber'in (sav) "Bir adam kendisine helal olmayan bir kadınla baş başa kalmasın."¹⁴⁹ hadisinde de buyurduğu gibi tanışma ve nişanlılık döneminde erkek ve kadının yanlarında üçüncü bir kişi olmadan baş başa görüşmeleri caiz olmamaktadır.¹⁵⁰ Yalnız başına ve meşru bir amaç olmadan sık sık görüşme, günümüzde gittikçe yaygınlaştığı görülen flört adı verilen davranışlar ve birlikte yaşama alışkanlığı, çoğu zaman kadının aleyhine olduğu gibi İslam'da da izin verilmeyen konulardır.

1.2. Eş Seçimi Hak ve Sorumluluğu

İki kişinin aynı evi paylaşabilmeleri ve uzun yıllar boyunca bir hayatı yaşayabilmeleri aralarında muhabbetin oluşması ile mümkün olmaktadır. Bu sevgi gerçekleşmediği takdirde evlilikte sağlıklı bir ortam oluşmayacaktır. Dolayısıyla erkeğin eşini seçme hakkı olduğu gibi kadının da evleneceği kişiyi tercih etme hakkı bulunmaktadır. Hanefiler, "...başka bir erkekle evlenmedikçe..."¹⁵¹, "...kendileri hakkında yaptıkları meşru işlerde size bir günah yoktur."¹⁵² ayetlerini ve Hz. Peygamberin (sav) uygulamalarını delil göstererek kadının evleneceği kimseyi seçme hakkı olduğunu kabul etmişlerdir.¹⁵³ Bu konuda Allah Resülü'nden (sav) nakledilen uygulama ve hadisler şu şekildedir:

"Dul kadın kendisiyle istişare edilmeden nikahlanamaz, bakire de izni sorulmadan nikahlanamaz."¹⁵⁴

¹⁴⁸ Muhammed Ebu Zehra, *Ahvâlü'ş-şahsiyye*, s. 27.

¹⁴⁹ Buhârî, *Nikâh*, 111.

¹⁵⁰ Zuhaylî, VIII, 38.

¹⁵¹ Bakara, 2/230.

¹⁵² Bakara, 2/234.

¹⁵³ Zeynüddin b. Muhammed Mısıri Hanefî İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Beyrut: 1997, III, 117.

¹⁵⁴ Buhârî, *Nikâh* 41; Müslim, *Nikâh* 24.

“Dul, kendi hakkında velisinden daha çok hak sahibidir. Bakirenin kendisini ilgilendiren konuda (nikah) izni alınır. Onun izni susmasıdır.”¹⁵⁵

Genel olarak bakire bir kız utandığı ve bu nedenle fikrini açıkça söyleyemediğinden susması bu teklifi onayladığı anlamına gelmektedir. Bekar bir kızın, Resulullah’a (sav) gelerek, istemediği halde, babasının kendisini evlendirdiğini söylemesi, sonrasında Hz. Resul’ün (sav), bu nikahı kabul edip etmemesi konusunda kızı serbest bırakması¹⁵⁶ kadının kendi eşini seçme hakkı olduğunu gösteren açık bir örnektir.

Kadın ve erkeğin sorumlulukları evlilikten önce başlamaktadır. Bu mesuliyetlerin ilki eş seçimidir. Kişinin dünyadaki cenneti olarak nitelendirilen huzurlu aile yuvasının daim olabilmesi ve burada hayırlı evlatların yetişebilmesi için eş seçimi son derece önemlidir. Bu tercih hususunda Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:

“Kadın dört şeyi için nikah edilir; malı, soyu, güzelliği ve dini; sen dindar olanı seç ki elin bereket bulsun.”¹⁵⁷

“Kadınlarla yalnız güzellikleri için evlenmeyiniz, olur ki, güzellikleri ahlakça düşmelerine neden olur. Onlarla yalnız malları için evlenmeyiniz, çünkü malları azgınlıklarına yol açabilir. Onları dindarlıklarından ötürü nikahlayın. Şüphesiz dindar olan, eski giysili bir cariye (dindar olmayan ötekilerden) daha üstündür.”¹⁵⁸

Hadislerde görüldüğü gibi güzellik, zenginlik ve soyluluk bir tercih sebebi olabilirken; tavsiye edilen dini yaşantısı ve ahlakı güzel olandır. Zira dindar ve güzel ahlaklı bir eş, insanı hem dünyada mutlu edebilmekte hem de ahireti kazanmasına vesile olabilmektedir.

1.3. Nişanın Bozulması Durumunda Oluşan Hak ve Sorumluluklar

Nişan bir akit değil de bir evlilik va‘di olduğundan herhangi bir neden olmadan bozulması sonucunda hukuki bir durum ortaya çıkmamaktadır. İslam hukukuna göre kız veya erkek bir sebep göstermeden nişanı bozabilmektedir. Bu durumun hukuki yönden bir yaptırımını bulunmamakla birlikte, verilen sözlerin sebepsiz yere tutulmaması İslam

¹⁵⁵ Müslim, *Nikâh* 66; Tirmizi, *Nikâh* 18; Ebu Dâvûd, *Nikâh* 24, 25.

¹⁵⁶ Ebu Dâvûd, *Nikâh* 23,24; Ahmed bin Hanbel, 1, 273; İbni Mâce, *Nikâh*, 12.

¹⁵⁷ Buhârî, *Nikâh*, 15; Ebu Dâvûd, *Nikâh*, 2; Nesâî, *Nikâh*, 13; İbni Mâce, *Nikâh*, 6.

¹⁵⁸ İbni Mâce, *Nikâh*,6.

ahlakına uygun bir davranış değildir. Zira ahde riayet, Kuran’da müminlerin vasfı olarak nitelendirilmekte,¹⁵⁹ hadiste ise inançla ilişkilendirilerek münafık davranışı olarak belirtilmektedir.¹⁶⁰

Nişanın bozulması durumunda hukuki bir sonuç ortaya çıkmaması ile birlikte verilen mehir ve hediyelerin iadesi meselesi söz konusudur. Nişanı bozan taraf fark etmeksizin kadının aldığı mehri erkeğe iade etmesi gerekmektedir. Ayrıca kız ya da erkeğin vefat etmesi durumunda kız tarafının mehri geri vermesi zorunluluğu bulunmaktadır. Mehir olarak verilen mallar telef olmuş ise kızın veya ailesinin bedelini ödemesi şarttır. Bu konuda fakihlerin ittifakı vardır.¹⁶¹

Nişan bozulduğu takdirde verilen hediyelerin durumu ile alakalı çeşitli görüşler bulunmaktadır. Hanefilere göre verilen hediyeler hibe hükümlerine tabidir. Erkek tarafı, tüketilmemiş, zayi olmamış (yani somut varlığını sürdüren) yahut hükmen değişikliğe uğramamış durumda olan bu hediyeleri geri alabilmektedir. Telafi edilemeyecek durumda olan şeyler geri alınmamaktadır.¹⁶² Malikilere göre erkek nişanı bozmuş ise hediyelerini geri alamamakta, kız bozmuş ise onları iade etmek zorundadır.¹⁶³ Hanbelilere göre ise bunların hiçbir koşulda geri alınması söz konusu değildir.¹⁶⁴ Şafilere göre nişan hediyeleri mehir hükümlerine tabidir ve verilen hediyeler geri alınmakta tüketilmiş ise kıymeti istenebilmektedir.¹⁶⁵ Medeni Kanun’a göre de nişanın bozulması durumunda hediyeler aynen veya misli ile iade edilmektedir.¹⁶⁶

Bu konuda Malikî görüş tarafların maslahatını korumada daha uygun görülmektedir. Onlara göre nişanı bozan taraf sorumluluk sahibidir, gereğini yerine getirmelidir. Genel olarak nişan süresince hediyeler, evliliğe hazırlık ve tarafların gönüllerini kazanma maksadıyla verilir. Erkek nişanı bozmuş ise kızın gönlünü almak

---

¹⁵⁹ Müminun, 23/8; Bilmen, II, 12.

¹⁶⁰ Buhârî, İmân 24; Müslim, İmân 107-108.

¹⁶¹ Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, II, 12.

¹⁶² İbn Nüceym, c. III, s.198.

¹⁶³ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Arafé Desûkî, *Hâşiye ‘ale’ş-Şerhi’l-kebîr*, Beyrut: Daru’l Fikir, ty, II, 219.

¹⁶⁴ Ebu Muhammed Muvaffaküddîn Abdullah İbn Kudâme, *el-Muğni*, Mektebetü Kahire, 1968, VI, 65.

¹⁶⁵ Ebû Bekr İbnüs-Seyyid Muhammed Şetâ Dimyâtî, *İânetü’l-tâlibîn alâ halli elfâzi Fethi’l-muîn bi şerhi Gurrati’l-ayn, İânetü’l-tâlibîn alâ halli elfâzi Fethi’l-muîn bi şerhi Gurrati’l-ayn*, Beyrut: Dâru’l Fikir, 1997, III,187.

¹⁶⁶ Türk Medeni Kanunu, md. 122.

maksadı ile hediyeleri almamalıdır. Kız bozmuş ise karşı tarafı manevi olarak zora soktuğu gibi maddi külfet oluşturmamak gayesi ile bir nevi özür olarak hediyeleri iade etmelidir.

1.4. Nişanlılık Döneminde Başkası ile Nişanlanmama ve Evlenmeme Sorumluluğu

“Sizden biriniz (Müslüman) kardeşinin satışı üzerine satış yapmasın; Müslüman kardeşinin nişanı üzerine de izni olmadıkça nişan yapmasın”;¹⁶⁷ “Hz. Peygamber (sav) bir kimsenin kardeşinin satışı üzerine satış yapmasını, nişanlısını bırakmadan ya da kendisine izin vermeden Müslüman kardeşinin nişanlısına talip olmasını yasakladı.”¹⁶⁸ hadislerinde bildirildiği üzere nişanlı olduğu bilinen bir kıza evlilik teklif etmek ve kadının bu teklifi kabul etmesi haramdır.¹⁶⁹ Buna rağmen böyle bir durumda yapılan evlilik, çok büyük bir vebali bulunmasına rağmen hukuken muteberdir ve nikah feshedilemez.¹⁷⁰

Kıza talip olan kişiye olumlu veya olumsuz cevap vermeden başka birinin teklifte bulunması Hanefi mezhebine göre mekruhtur.¹⁷¹ Cumhur ise, kocasından boşanan ve kendisine üç talip bulunan Fatma binti Kays’a Hz. Peygamber’in (sav) içlerinden birisini tavsiye etmesi¹⁷² hadisini delil göstererek bu durumda nişanın mübah olacağını bildirmiştir.¹⁷³

Nişanın bir söz ve va’d olduğunu ve Müslümanın ahdine sadık kalması gerektiğini belirtmiştik. Nişan üzerine nişan yapıldığı veya nişanlı iken bir başkası ile evlenildiği takdirde kişi sözünde durmayarak günahkâr olmaktadır. Bunun yanı sıra burada nişanlı kimseyi aldatarak kul hakkına girilmesi söz konusudur. Ayrıca zikredilen hadislerde “Müslüman kardeş” vurgusu yapılmaktadır. Zira bu durum, en çok kardeşlik hukukuna zarar vermektedir. Bir kadın için Müslümanlar birbirine düşebilir arada kin ve düşmanlık meydana gelebilir. Kısacası nişanlı birisine talip olmak haram olduğu gibi

¹⁶⁷ Buhârî, *Büyü*, 58, *Şurût*, 8; Müslim, *Büyü*, 8; Ebû Davud *Nikâh*, 17; Tirmizî, *Nikah*, 38.

¹⁶⁸ Buhârî, *Nikah*, 45.

¹⁶⁹ Ebu Zehra, *Ahvâlü’ş-Şahsiyye*, s.30.

¹⁷⁰ Zuhaylî, VIII, 26.

¹⁷¹ Ebu Zehra, *Ahvâlü’ş-Şahsiyye*, s.31.

¹⁷² Müslim, *Fiten*, 119.

¹⁷³ Zuhaylî, VIII, 26.

nişanlı bir kadının, başkası ile nişanlanmaması ve evlenmemesi yükümlülüğü bulunmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EVLİLİKTE KADIN HAK VE SORUMLULUKLARI

1. Hüsn-i Muamele Hak ve Sorumluluğu

Kuran-ı Kerim’de “Allah’a ibadet edin, O’na hiçbir şey ortak koşmayın, anaya babaya iyilik edin, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın ve uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşına, yolda kalmışa iyi davranın”¹⁷⁴ buyurulmaktadır. Ayette Allah’a ibadetten hemen sonra mahlukuna hüsn-i muamele zikredilmekle birlikte bunun ibadet kadar önem arz ettiği de vurgulanmaktadır. Buna göre kişi Allah’a ibadeti yanında çevresine karşı güzel davranışlarda bulunmakla yükümlüdür.

Davranış şekillerinin öğrenildiği, alışkanlıkların kazanıldığı ve ahlakın temellerinin atıldığı kısacası bir bireyin bütünüyle olgunlaştığı yer ailedir. İnsan, İslam’ın belirlediği şekilde birey olma bilincini burada kazanmaktadır. Ailede kişiye bunu sağlayabilecek tek unsur ise anne ve babadır. Bu kurumda kazandığı edinimler sayesinde kişi ancak çevresine ayette ifade edilen hususları aksettirebilir. Yani sağlıklı toplum sağlam bir aile yuvasıyla; bu yuva ise eşlerin birbirlerine hüsn-i muameleleriyle mümkün olmaktadır. Birçok ayet ve hadislerde eşlere tavsiye edilen iyi davranışın kökeninde evlilik kurumunun da temelini oluşturan muhabbet yer almaktadır.

“Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O’nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir”¹⁷⁵ ayetiyle rahmet, meveddet ve sekinetin aileyi kuran ve yaşatan üç temel değer olduğu bildirilmektedir.¹⁷⁶ Allah’ın karı-koca arasına bir lütuf olarak verdiği bu sevgiyi korumak, eşlerin birbirlerine karşı hak ve sorumluluğudur. Hüsn-i muamelenin temelinde muhabbet duygusu olduğu gibi ilahi bir lütuf olan bu sevginin muhafazası ise eşlerin birbirine güzel davranışlarıyla mümkündür.

---

¹⁷⁴ Nisa, 4/36.

¹⁷⁵ Rum, 30/21.

¹⁷⁶ Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2016, s. 262.

“Kadınlarla iyi geçinin”¹⁷⁷ emri ile kavvam¹⁷⁸ olma vasfından dolayı bu vazife öncelikle erkeğe verilmektedir. Ayette zikredilen maruf kelimesi; bilmek, tanımak manasına gelmekle birlikte; dinin hoş gördüğü şeyi ihsan, iyilik, iyi ve güzel fiiller anlamında kullanılmaktadır. Kişinin insanlarla ve ailesiyle güzel geçinmesi maruf kelimesi ile ifade edilmektedir.¹⁷⁹ Güzel davranmaktan kasıt ise, erkeğin hanımına eziyet etmemesi, iyi bir diyalog kurması, imkanları dahilinde hakkını geciktirmemesi, yaptıklarını başa kakmaması yani söz, fiil ve ahlak olarak şefkatle muamelesidir.¹⁸⁰

Kurtubi (671/1273) ayette mevzu olan güzel davranışı; mehir, nafaka haklarını ödemek, suçsuz yere surat asmamak, çirkin ve kötü söz söylememek, en iyi şekilde arkadaşlık etmek şeklinde açıklamaktadır.¹⁸¹ Kâsânî (v.587/1191) hüsn-i muamelenin ölçüsünü şu şekilde belirlemektedir: “Eşine yaptığın hareketin, takındığın tavrın sana yapıldığında kötü görmeyeceğin tam tersine memnun olacağın ve rıza göstereceğin çerçevede bulunmasıdır.”¹⁸²

Bütün insanlara üsve-i hasene¹⁸³ olarak gönderilen Hz. Peygamber (sav) hanımlarına iyi davranma hususunda da insanlığa en güzel örnek olmuştur. O, eşlerini sevdiğini ifade etmiş,¹⁸⁴ onlarla koşu yapmış,¹⁸⁵ sohbet etmiş,¹⁸⁶ birlikte şakalaşmış, gülümüş,¹⁸⁷ önemli konularda istişare etmiş,¹⁸⁸ zaman zaman rahatlaması ve eğlenmesi

---

¹⁷⁷ Nisa, 4/19.

¹⁷⁸ Nisa, 4/34.

¹⁷⁹ İbn Manzur, IX, 239-240.

¹⁸⁰ Necla Yasdıman, “Aile Hukuku ile İlgili Hadislerin Tahlili, Tenkidi ve Mezhep İmamlarının Anlayışları”, (Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2002, s.242.

¹⁸¹ Ebu Abdullah Muhammed ibn Ahmed ibn Ebubekir Kurtubi, *Camii'l Ahkamu'l Kuran*, Beyrut, 2006, VII, 159.

¹⁸² Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1982, II, 334.

¹⁸³ Ahzap, 33/21.

¹⁸⁴ Buhârî, *Megazi*, 63; Müslim *Fezailu's Sahabe*, 8.

¹⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 39, 264.

¹⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 157.

¹⁸⁷ Buhârî, *Ahkam*, 51, Müslim *Fezailu's Sahabe* 11.

¹⁸⁸ Buhârî, "Şurut", 15; Ahmed b. Hanbel, IV, 221.

için imkanlar sunmuş,¹⁸⁹ ev işlerinde yardım etmiş,¹⁹⁰ çağırıldığı yemek davetine hanımı olmadan icabet etmemiştir.¹⁹¹ Hz. Peygamber (sav) hanımı hayvana binerken rahat çıkabilmesi için dizinin üstüne bastırılmış,¹⁹² sefere giderken hanımlarını da yanında götürmüştür.¹⁹³ O, gece ibadetine kalkarken hanımından izin istemiştir,¹⁹⁴ kadınları kırılacak cam kadar nazik¹⁹⁵ ve en büyük dünya nimeti olarak görmüş,¹⁹⁶ kusurlarını görmezden gelerek, hiçbir kötü söz sarf etmemiş ve kaba kuvvet kullanmamıştır.¹⁹⁷ “Hayırlınız, aile fertlerine hayırlı olandır. Ailesine en hayırlı olanınız da benim”¹⁹⁸ hadisi ile aile fertlerine en iyi davrananın kendisi olduğunu ifade ederek, erkeklere şu tavsiyede bulunmuştur: “Ey insanlar! Kadınların haklarına riayet ediniz! Onlara şefkat ve sevgi ile muamele ediniz! Onlar hakkında Allah’tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları, Allah emaneti olarak aldınız; onların namuslarını ve iffetlerini Allah adına söz vererek helal edindiniz!”¹⁹⁹

Erkeklerin eşlerine hüsn-i muameleleri, Hanefi ve Maliki fakihlerine göre müstehap²⁰⁰, Şafi ve Hanbelilere göre ise vaciptir.²⁰¹

“Kadınlarla iyi geçinin”²⁰² ayeti, kadının hüsn-i muamele hakkını ifade ederken “iyi kadınlar itaatli olanlardır”²⁰³ ayetiyle de güzel davranmasını bir sorumluluk olarak kendilerine yüklenmiştir. Ayette bu husus şöyle zikredilmektedir:

---

189 Buhârî, *Salât*, 69, *Iydeyn*, 2, 3, 25, *Cihad*, 81, *Menâkıb*, 15, *Fezâilu'l-Ashab* 46, *Nikâh*, 82, 114; Müslim, *Iydeyn* 18; Nesâî, *Iydeyn* 35.

190 Buhârî, *Ezan*, 44; Tirmizi, *Kiyamet*, 45.

191 Müslim, *Esribe*, 139; Nesâî, *Talâk*, 23.

192 Buhârî, *Megazi*, 38.

193 Buhârî, *Cihad*, 64, Müslim, *Tevbe*, 56.

194 İbn Mâce, *İkame*, 191; Tirmizî, *Savm*, 39; Ahmed b. Hanbel, 6/238; Müslim, *Salât*, 222.

195 Buhârî, *Edeb*, 95.

196 Müslim, *Rada*, 64; Nesâî, *Nikâh*, 15; İbn Mâce, *Nikâh*, 5.

197 Ebû Davûd, *Büyü*, 91.

198 İbn Mâce, *Nikâh*, 50.

199 Müslim, *Hac*, 14.

200 Kâsânî, II, s.334.

201 Ahmed b. Ali Ebu Bekr er-Razi el-Cessas, *Ahkamu'l Kur'an*, Beyrut: 1992, III, 47.

202 Nisa, 4/19.

203 Nisa, 4/34.

“Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta) dır. İyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah’ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da “gayb”ı korurlar. (Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını (nüşuz) gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün. Eğer itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah, çok yücedir, çok büyüktür.”²⁰⁴

Nisa Suresi’nde geçen ayette قوام kelimesinin kökü قوم olup ayağa kalkmak, dikilmek, yükselmek anlamlarına gelmektedir.²⁰⁵ Mübalağa ifade eden kavram kelimesi, bir şeyi koruyup gözetme, ihtiyaçları karşılama, bakma muhafaza etme, azmetme, daimî, sabit, değişmez, sağlam, sayesinde başka bir nesnenin durdurulacağı, dayandırılacağı direk gibi manalara sahiptir.²⁰⁶

Ayette yer alan erkeğin kadın üzerinde kavram olması hususunda müfessirler farklı görüşlere sahiptirler. Bu bağlamda İbn Atiyye’ye (v. 541/1147)) kadının yönetilmesinin onları korumak ve gözetmekle sınırlı olduğunu ifade ederek bunun erkeğe bir sorumluluk yüklediğini belirtmektedir. Fahreddin Razi (v.606/1209), Kurtubi, Zemaşeri (v.538/1144) ve İbni Kesir (v.774/1373) gibi klasik dönem müfessirleri bu ayetin kadının kocaya itaat etmesi, kocasının onun hatalarını düzelterek eğitmesi gerektiği anlamına geldiğini vurgulamıştır. Çağdaş dönem müfessirleri ise, erkeğin yönetici olma vasfını kavram kelimesini sınırlandırarak kabul etmişlerdir. Burada sadece erkeğin üstün olmasının söz konusu olmadığını kadının da annelik gibi üstün vasıflarının olduğunu vurgulamışlardır.²⁰⁷ Seyyid Kutub’a (v.1385/1966) göre erkeğin yöneticilik yetkisi sadece evlilik kurumunu ayakta tutmak maksadıyla, aile içi iş bölümünde geçerlidir ve bu yetki kadının ev içinde ve toplumdaki kişiliğini ortadan kaldırmamaktadır.²⁰⁸ Derveze’ye (v.1404/1984) göre erkeğin üstünlüğü aile içindedir ve kadın mükellefiyet konusunda erkek ile aynıdır, kadın erkek eşittir, erkek yönetici

---

²⁰⁴ Nisa, 4/34.

²⁰⁵ İbni Manzur, XII, 497.

²⁰⁶ İsfehâni, s. 1243; İbn Manzur, XII, 497.

²⁰⁷ *Menar*, V, 68.

²⁰⁸ Seyyid Kutub, *Fîzilâl-il-Kur’an*, çev. Bekir Karlığa vd, İstanbul: Hikmet Yayınları, III, 211.

vasfını kötüye kullanmaz ve koca eşinin nafakasını karşılamazsa kavvam olma vasfını kaybeder.²⁰⁹ Kuran Yolu Tefsiri'ne göre kavvam kelimesi hakimiyet ve yönetici anlamı içermekle beraber günümüzde “aile reisi” kavramının karşılığıdır. Erkekler fiziki güç sahibi ve mantıkları ön planda olduğu için, aile geçimini ve mali sorumlulukları üstlendiğinden dolayı sadece kocalar değil bütün erkekler koruyucu ve yöneticidir.²¹⁰

Elmalılı “kavvam” terimini şöyle izah eder: “Bu kavram bir taraftan erkeğin üstünlüğünü anlatırken, diğer taraftan da kadının kıymet ve faziletini bildirir. Bu farklılık içinde eşitlik davasını kaldırarak, karşılıklı, fazilet yarışındaki bir denklik usulüyle öyle bir birlik temin eder ki, bu durum, imam ile ümmet arasındaki karşılıklı hukuka benzeyecek ve bu suretle aile terbiyesi sosyal ve siyasi terbiyenin bir kaynağı olacaktır.”²¹¹

İslam hukukunda yer alan kocanın aile reisi (kavvam) olmasının gerektirdiği hak ve sorumluluklar, Türk Medeni Kanunu'nda ki, “birliği eşler beraber yönetirler”²¹² hükmü ile düzenlenerek aile yönetimi karı-koca arasında eşit olarak pay edilmiştir. Böylelikle erkek ile kadına ailede sabit roller verilmemekte, eşler ailevî her türlü kararı beraber alarak aileyi birlikte yönetmektedirler. Evliliği bir yönden ibadet olarak gören İslam hukuku kadın ve erkeğin biyolojik, psikolojik vb. birçok durumu göz önünde bulundurularak hak ve sorumluluk dengesi oluşturmuştur. Evliliğin birlikte yaşama ve ortaklık olarak kabul edildiği Medeni kanunda ise, bu husus göz ardı edilerek eşitlik esas alınmıştır. Yönetici olmanın getirdiği mesuliyetler kadın ve erkek arasında eşit olarak bölüştürülmüş ve kadının yükü arttırılmıştır.

Aile yönetiminde eşitliğin olmasının yol açtığı birtakım sıkıntılar bulunmaktadır. Konuyu hukuki açıdan ele alacak olursak, evlilik birliğinin temsili, borçlar ve aile fertlerinin fiillerinden sorumlu olma gibi hukuki işlemlerde tek bir muhatabın bulunması gerekmektedir.²¹³ Burada muhatabın kim olduğu net olmamaktadır. İkincisi ise aile reisliğinin kaldırıldığı düzende eşler birlikte hareket

---

²⁰⁹ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, Kahire: Darü İhyai'l Kütübü'l Arabiyye, 1383, VIII, 103.

²¹⁰ Hayreddin Karaman, v. dğr, *Kur'an Yolu* Ankara: DİB Yayınları 2012, II, 58-59.

²¹¹ Elmalılı, II, 621.

²¹² Dural, Öğüz, vd, III, 156.

²¹³ Murat Doğan “Türk Medeni Kanunu'nun Evliliğin Genel Hükümleri Bakımından Getirdiği Yenilikler”, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, c.52, sy. 4, 2003, s.100-101.

etmek zorunda olduklarından bunların anlaşmazlığa düştükleri konuların artma ihtimali söz konusudur. Evdeki denetim yerini hukuki denetime bırakmış olduğundan hâkimin devreye girme olasılığı da artış gösterecektir. Karı-koca dışında üçüncü bir şahsın aileye sürekli müdahil olması da iletişimi uzlaştırıcı olmaktan ziyade daha yıpratıcı hale getirecektir.

Ayrıca bütün kurumsal yapılarda olduğu gibi aile de fazilet temeline dayanan yöneten-yönetilen ilişkisi söz konusudur. Birden fazla kişinin bulunduğu yerlerde bir yöneticinin olmaması kaotik bir durum oluşturmaktadır. Böyle bir karışıklığın yaşanmaması için İslam hukukuna göre, kendisinde yöneticilik vasfı bulunmasından ve bunun getirdiği sorumlulukları yüklenbilmesinden dolayı idareci, aile reisi olarak nitelenen erkektir; kadın ise itaatkâr konumundadır. Erkek kavvam sıfatı ile ailesini her türlü sıkıntılardan koruyarak ayakta tutan, aile bireylerinin hizmetkârı olan ve bu yönüyle de saygıyı, itaati hak eden kişi olarak görülmektedir.²¹⁴

Yönetici, Hz. Peygamber'in (sav) belirttiği gibi bir çobana benzetilmektedir. Kavvam, mesuliyeti altındakileri sorumluluk bilinciyle besler, himaye ve idare eder, bunun yanında birçok vazifeleri de üstlenir. Hadisi Şerifte devlet başkanı, aile reisi ve anne, mesuliyeti itibariyle çoban olarak nitelendirilmiştir.²¹⁵ Çünkü devlet başkanı halkının güvenliği, eğitimi, ekonomisi vb. gibi birçok ihtiyaçlarından sorumludur. Aile reisi, hanımının ve çocuklarının güvenliği, iaşe ve ibatesini karşılamakla mükelleftir. Anne evladının beslenmesi, terbiyesi ve eğitimiyle yükümlüdür. Bu sorumluluklara mukabil halkın devlet reisine, hanımın kocasına, evladın anne babasına karşı itaat etmesi dinimizde de emredilen bir husustur. Çünkü hadiste de ifade edilen sürü çoban ilişkisinin sağlıklı bir şekilde işlevsellik kazanabilmesi için bu elzendir. Aksi halde çoban vazifesini yapamaz sürüsü tehlikeye girer, halk isyan ederse toplumda karışıklık oluşur, kadın asi davranırsa toplumun çekirdeği olan aile dağılır. Bu zikredilen misaller tüm yöneten ve yönetilen ilişkisinin bulunduğu kurumlar için de geçerlidir. Görüldüğü üzere itaat ve sorumluluk arasında sıkı bir bağ vardır ve mesuliyeti yüklenene itaat gereklidir. Ayette erkeğin 'kavvam' olduğu bildirilmesinden sonra 'sâliha kadınlar itaat eder' ifadesinin yer alması da bundan dolayıdır.

---

²¹⁴ Köse, *Genetiği ile Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, s.151.

²¹⁵ Buhârî, *Nikâh*, 91.

Ayette övülen sâliha kadınlar, قانتات şeklinde vasıflandırılmıştır. Bu kelime mütevazı, alçakgönüllü, itaati sürdüren anlamlarına gelmektedir.²¹⁶ Sâliha, mütevazı ve itaatkâr kadının ilk özelliği “Allah'ın korunmasını emrettiğini, kocasının bulunmadığı zaman da korumasıdır”. Bu hususu Hz. Peygamber (sav) şöyle açıklamaktadır: “Kadınların hayırlısı baktığın zaman seni sevindiren, emrettiğinde itaat eden, gıyabında bulunduğu zaman senin malında ve nefsinde seni (haklarını) koruyandır.”²¹⁷ Ayet ve hadisten anlaşıldığı üzere kadın, kocasının malını, iffetini koruması eşine karşı bir sorumluluğudur. Hadiste, ayrıca kocasına davranışlarındaki zarafet ve nezaketi dolayısıyla zevcine sevinç, huzur veren ve göz nuru²¹⁸ olan bir hanım tasviri yapılmıştır.

Ayrıca hadislerde kadının kocasına karşı cinsel vazifesini yerine getirmesi de itaat kapsamına girmektedir. Bu konu ileride başlı başına bir hak ve sorumluluk olarak bahsedileceği için burada yer verilmeyecektir.

İslam, evlilikte hüsn-i muamele ve anlayışa bağlı huzuru nafile ibadetten üstün tutmuştur. Bu hususta Hz. Peygamber (sav) kocasının izni olmadan hanımın nafile oruç tutamayacağını belirtmiştir.²¹⁹ Kocasına itaat eden hüsn-i muamele göstererek memnun eden kadının mükafatını Hz. Peygamber (sav) “eşini memnun ederek ölen kadın cennetlidir”²²⁰ hadisi ile müjdelemiştir.

Evlilikte kocaya itaat meselesinde iki husus önem arz etmektedir: Birincisi yukarıda da belirtmiş olduğumuz erkeklerin hanımlarına hüsn-i muamelede bulunması onlara Allah'ın emaneti gözüyle bakıp, en hayırlı olmanın yolunun eşine iyi davranışlar göstermekte olduğunun bilincinde olup despotluktan uzak durması gerekmektedir. İkincisi ise hadiste ifade edilen “İtaat yalnızca meşru olandadır”²²¹ ilkesini benimseyerek Allah'ın rızasının bulunmadığı hususlarda itaat söz konusu olmamaktadır.

Ayette itaat kavramı mefhumu muhaliyle bahsedilmiş ve kocasına itaat etmeyen kadın nüşuz kelimesi ile tanımlamıştır. Nüşuz; yükselmek, ayağa kalkmak²²²

---

²¹⁶ İsfehâni, s.1234.

²¹⁷ İbn-i Mâce, *Nikâh*, 5.

²¹⁸ Furkan, 25/77.

²¹⁹ Buhârî, *Nikâh*, 86.

²²⁰ Tirmizi, *Radâ`* 10; İbni Mâce, *Nikâh*, 4.

²²¹ Buhârî, *Ahkam*, 4; Müslim, *İmarat*, 39-40.

²²² İsfehâni, s.1148

manalarından dolayı kadının eşine kafa tutması olarak betimlenmektedir.²²³ Tefsirlerde bu kavram, kadının kocasını sevmeyip ondan nefret duyması, kendisini kocasından üstün görmesi, cinsel ilişkiye girmemesi, itaat etmemesi ve ondan başkasına meyletmesi şeklinde tanımlanmıştır. Kocasına itaat etmeyen âsi kadına nâşiz/nâşize denilmiştir.²²⁴

Bu tanımlardan yola çıkarak diyebiliriz ki; nâşize, yukarıda bahsedilen sâliha ve itaatkâr kadın modelinin aksine, aile hayatının sorumluluklarını yerine getirmeyen, eşine karşı sevgisini ve saygısını yitirmiş, fiziksel olmasa da zevcine psikolojik şiddet uygulayarak aile içi huzursuzluğa sebep olan hanımdır. Bu duruma çözüm olması için ayette nâşize kadınlara önce öğüt vermek, yataklarında yalnız bırakmak eğer çözüm olmaz ise dövmek tavsiye edilmiştir.²²⁵

Bu ayeti müfessirler farklı şekilde açıklamışlardır. İbn Ata (v.309/922) kadın namusa zarar verdiğiinde şiddet içermeden, misvak gibi bir şey ile hafifçe dokunmak suretiyle dövülebileceğini söylemiştir.²²⁶ Ebubekir İbni Arabi, Ata'nın bu görüşünü hadislerle temellendirerek kocanın karısını dövemeyeceğine hükmetmiştir. Ata'nın belirttiği şekilde, İbni Âşur (v.1973), bu eylemin uygulamasını kadıya (mahkemeye), nasihat etme gibi durumları ise kocaya bırakmıştır.²²⁷ Klasik görüşlere itiraz eden Mehmet Okuyan namusu ilgilendiren bir konuda hafifçe vurmanın hiçbir şekilde bir yaptırımı olamayacağını ileri sürerek, bu durumda yapılması gerekenin güzellikle salıvermek olduğunu belirtmiştir. Burada ضرب farklı anlamları ihtiva ettiğinden, dolayı gerçek anlamın 'yolları ayırmak' olduğunu söylemiştir.²²⁸

Hz. Peygamber'in (sav) kadınları dövmek ile alakalı hadisleri şu şekildedir:

“Niçin sizden birisi karısını erkek deveyi döver gibi döver? Sonra belki o kimse karısıyla sarmaş dolaş olacaktır!”²²⁹

---

²²³ Elmalılı, II, 623

²²⁴ İsfehâni, s.1449; Cessas, III, 149;

²²⁵ Nisa 4/34.

²²⁶ Cessas, III, 151.

²²⁷ Muhammed et-Tahir İbn Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus: Daru Sahnûn, 1984, V, 42.

²²⁸ Mehmet Okuyan, “Kadına Yönelik Şiddete Kur'an'ın Bakışı” *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23, 2007, s. 93-134.

²²⁹ Buhârî, *Tefsîru's Sure*, 1; Müslim, *Cennet* 49.

"Birçok kadın Muhammed ailesine gelerek kocalarını şikâyet ediyorlar. Kadınlarını döven o kimseler, sizin hayırlınız değildir." ²³⁰

Kadınlara emanet nazarıyla bakılmasını tavsiye eden Hz. Peygamber (sav): "Kadınlarınızı dövmeyiniz, onlara Allah senin yüzünü çirkinleştirsün diye beddua etmeyiniz ve evin dışında onlara küsüp terk etmeyiniz!"²³¹ hadisi ile hanımlara karşı fiziksel ve sözlü şiddeti yasaklamış ve kendi hayatında da hiçbir zaman yer vermemiştir.

Ayet, hadis ve bu konuda müfessirlerden nakledilen görüşler değerlendirildiğinde şu neticeye ulaşılabilir: Cahiliye döneminde her türlü anarşi ve şiddetin yaygın olmasına bağlı olarak, kadınlar insan yerine konulmuyor ve onlara çok kötü davranılıyordu. Hz. Peygamber (sav) kadınların dövülmesini kesin olarak yasaklamıştı. Bu konuda kendi aile hayatı ile de örnek olmuştur. Kendisi eşleriyle zaman zaman ciddi sıkıntılar yaşamış olduğu halde onlara asla şiddet ve dayak içeren cezalar uygulamamıştır. Hz. Peygamber (sav), eşlerini dövenlere "hayırsız" demekte, bu davranışla aynı yuvayı ve yatağı paylaşmanın bağdaşmazlığına, insanî ve ahlâkî bir muamele olmadığına dikkat çekmiştir. İslam'ın getirdiği yeni uygulamalar, cahiliye dönemi aile yapısında köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Hz. Ömer'in gelip kadınların söz dinlemediğinden, aile içi huzursuzlukların arttığından bahsetmesi üzerine Hz. Peygamber (sav) bu olayı kerih görerek ve sınırlandırarak müsaade etmiştir. Bu iznin, ayetin sebab-i nüzulü ile incelendiğinde, kadının aile hukukunu çiğnemesi halinde bir ıslah tedbiri olarak başvurulabilecek belli başlı yollardan birisi olduğu ortaya çıkmaktadır. Kısacası kadının dövülmesi, o dönemde çok yaygın olarak görülen bir uygulama olduğu için tamamen kaldırılamamıştır. Ancak fiziksel ikaz olarak niteleyebileceğimiz bir uyarı şekli, son çare olarak yuvanın yıkılmasını engelleyecek bir çözüm oluşturacaksa izin verilmiştir.

2. Mehir Hakkı

Mehir, ücret, nikah bedeli, ağırlık anlamlarına gelmektedir. Kadının sahih nikah akdi sonucunda istifade edeceği şekilde kocasından aldığı ücret, mal veya mal karşılığı menfaattir. Kur'an-ı Kerim'de "ücur, fariza, sadaka" kelimeleri ile ifade edilmektedir.²³²

²³⁰ Ebû Dâvûd, *Nikâh* 42; İbni Mâce, *Nikâh* 51.

²³¹ Ebû Dâvûd, *Nikâh* 40-41.

²³² İbn Manzur, c. V, s.184; Mevsûatü'l-Fıkhiyye "Mehir", XXXIX, 151; Mehmet Akif Aydın, "Mehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003, XXVIII, 389.

İslam hukukçuları, erkeğin hanımına nikah akdi ile mehir verme yükümlülüğünün olduğu, kadının ise erkekten bunu alma hakkının bulunduğu hususunda mütefikler.²³³ Kur'an-ı Kerim'de: "Kadınlara mehirlerini gönül rızası ile verin; eğer gönül hoşluğu ile o mehrin bir kısmını size bağışarlarsa onu da afiyetle yiyin."²³⁴ "Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın..."²³⁵ "Onlardan faydalanmanıza karşılık sabit bir hak olarak kendilerine mehirlerini verin..."²³⁶ ayetleri ile mehrin gerekliliği belirtilmiştir.

Hz. Peygamber (sav)'in her hanımına mehir vermesi²³⁷ ve mehirle ilgili şu hadisler ise mehrin sünnetten delilleridir:

Hz. Peygamber evlenmek isteyen sahabeden bir kimseye mehir getirmesini istedi. O kimse çok fakir olduğu için hiçbir şey bulamadı. Hz. Peygamber ona "demirden bir yüzük bile olsa bul" dedi. O da sadece bir kıyafetinin olduğunu söylemesi üzerine Hz. Peygamber hanımına Kur'an'dan ayetler öğretmesi karşılığında onu nikahladı.²³⁸

Hz. Peygamber (sav), Hz. Ali ile kızı Hz. Fatıma evlendiğinde Hz. Ali'ye mehir vermesini söylemiş, verecek bir şeyinin olmadığını öğrenmesi üzerine zırhını satmasını istemiştir.²³⁹

Resulullah (sav), Abdurrahman bin Avf'ın evlendiğini öğrenince kendisine mehir olarak ne verdiğini sordu. O da bir miktar altın verdiğini bildirince Allah Resulü (sav) "Allah mübarek etsin. Bir koyunla da olsa yemek ver" buyurdu.²⁴⁰

Mehir olarak bir çift ayakkabı alan hanıma, Hz. Peygamber (sav) "Nefsin ve malın için bir çift ayakkabıya razı mısın?" diye sordu. Kadının rızasını belirtmesi üzerine Allah Resulü bu evliliğe müsaade etti.²⁴¹

---

²³³ Muhammed b. Ahmed Şemsü'l-Eimme es-Serahsî, *Mebûsât*, Beyrut; Dârü'l-ma'rife, 1993, V, 180.

²³⁴ Nisa, 4/4.

²³⁵ Nisa, 4/20.

²³⁶ Nisa 4/24.

²³⁷ Müslim, *Nikâh*, 78; Ebu Dâvûd, *Nikâh* 29; Nesâî, *Nikâh* 66.

²³⁸ Buhârî, *Nikâh*, 51; Müslim, *Nikâh*, 76.

²³⁹ Ebu Dâvûd, *Nikâh*, 36; Nesâî, *Nikâh*, 76.

²⁴⁰ Buhârî, *Nikâh*,54; Müslim, *Nikâh*, 215-217.

²⁴¹ Ebu Dâvûd, *Nikâh* 30-31; Tirmizi, *Nikâh* 21.

Mehrin tamamının nikah esnasında ödenmesine “mehr-i muaccel”; bir kısmının peşin diğer kısmının ise belirli bir vadeye bırakılmasına ise “mehr-i müeccel” denilmektedir. Bir zaman belirlenmemiş ise vefat veya boşama halinde ödenmesi şarttır.²⁴²

Nikah akdi esnasında veya öncesinde tarafların karşılıklı olarak anlaşarak tayin ettikleri mehre, “mehr-i müsemma” denilmektedir.²⁴³

Mehrin usulüne uygun olmayan bir şekilde yahut nikah esnasında belirlenmediği durumlarda, kadının yaş, güzellik, servet, şehir, zaman, akıl, dindarlık, bekarlık veya dulluk, çocuklu olmak ya da olmamak gibi hususlar göz önünde bulundurularak emsallerine göre tespit edilmesine “mehr-i misil” denilir.²⁴⁴ Mehrin belirlenmediği durumda, cinsel temastan önce boşama vaki olursa müt’a gereklidir. Bunun dışındaki durumlarda müt’a, sadece tavsiye edilmiştir.²⁴⁵ Müt’a, erkeğin (boşanma veya nikah akdini fesihten sonra) kadının kocasının evinden ayrılırken onun gönlünü almak için verdiği hediyeye de denilmektedir.²⁴⁶

Mehrin miktarı ile ilgili hususta en alt sınır belirlenmiş olmasına rağmen en üst sınır tespit edilmemiştir. Asgari olarak mehrin verilmesinde Hanefiler görüşlerine göre 10, Malikiler göre ise 3 dirhem gümüş miktarını belirlemişlerdir.²⁴⁷ Şafii ve Hanbeliler, herhangi bir alt sınır belirlememişlerdir.²⁴⁸ İslam Hukukçuları “...Onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın”²⁴⁹ ayetinden dolayı mehrin en üst sınırı olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir.²⁵⁰

Hanefilere göre, değeri malum ve belirlenmiş olan ve teslim edilebilen şeyler mehir olarak verilir. Para, eşya, ekonomik değeri olan menfaat mehir olarak belirlenebilirken; ekonomik değeri olmayan menfaatler (bir şehirden başka şehre

---

²⁴² Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, II, s.10.

²⁴³ Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, II, s.10.

²⁴⁴ El Mevsûatü'l-Fıkhiyye, “Mehir”, XXXIX, 153.

²⁴⁵ Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, II, 142.

²⁴⁶ İbrahim Kâfi Dönmez, “Müt’a”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXII, 2006, 174.

²⁴⁷ Kâsânî, II, 275-276

²⁴⁸ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş Şirbini, *Muğni'l-muhtâc ila ma'rifeti meânî elfâzi'l-minhâc*, Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1994, III, 220.

²⁴⁹ Nisa, 4/20.

²⁵⁰ Mevsuatü'l-Fıkhiyye, “Mehir”, XXXIX, 160.

göçmek, eski karısını boşamak gibi) ve içki-domuz eti gibi İslam hukukunda mal sayılmayan şeylerden verilen mehir geçerli değildir.²⁵¹ Kur'an öğretiminin mehir olarak kabul edilmesi hususunda ihtilaf bulunmaktadır. İlk dönem Hanefî hukukçuları, "mallarınızla (nikahlamak) istemeniz"²⁵² ayetinde mal veya mal değeri olan bir şey olmadığı ve ibadetlerin Allah'a yaklaşmak için olduğu düşüncesiyle Kur'an öğretiminin mehir olarak belirlenemeyeceği görüşündedirler.²⁵³ Ancak sonraki dönem Hanefî fıkıhçıları, Hz. Peygamber'in (sav) uygulamasını²⁵⁴ ve Kur'an eğitiminden zarureten para alınmasını göz önünde bulundurarak mehir olarak kabul etmişlerdir.²⁵⁵

Mehir nikahın şartı veya rüknü olmadığından nikah esnasında mehrin belirlenmemesi akdi geçersiz kılmaz.²⁵⁶ Böyle bir durumda kadına mehr-i misil ödenir.²⁵⁷ Malikilere göre mehrin belirlenmediği nikah geçersizdir.²⁵⁸

Mehir, tamamen kadının tasarrufundadır. Baba kızının adına mehri alabilirse de, onu kullanamaz. Ahmed bin Hanbel, Hz. Şuayb (as) kızını Hz. Musa (as) ile evlendirme şartı olarak sekiz yıl çobanlık yapmasını şart koşmasını delil göstererek, mehrin bir kısmını babanın kullanabileceğini ifade etmiş fakat Ebu Hanife bunu kabul etmemiştir.²⁵⁹

Kadın, cinsel birleşme vuku bulunca, sahih halvet meydana geldiğinde, zifaktan önce koca vefat etse de mehrin tamamını almayı hak eder.²⁶⁰ Birleşmeden önce; kocanın isteği ile boşama gerçekleşirse mehrin yarısını alabilmekte,²⁶¹ böyle bir durumda kadın boşanmaya sebep olmuşsa mehir almayı hak etmemektedir.²⁶²

---

²⁵¹ Kâsânî, c. II, s. 278.

²⁵² Nisa, 4/24.

²⁵³ Serahsî, V, 106.

²⁵⁴ Buhârî, *Nikâh*, 51; Müslim, *Nikâh*, 76.

²⁵⁵ İbni Âbidîn, c. III, s. 108.

²⁵⁶ "Nikâhtan sonra henüz dokunmadan veya onlar için belli bir mehir tayin etmeden kadınları boşarsanız bunda size mehir zorunluğu yoktur", Bakara, 2/236.

²⁵⁷ Serahsî, V, 180.

²⁵⁸ El-Mevsûatü'l-Fıkhiyye, "Mehir", XXXIX, 152.

²⁵⁹ Zuhaylî, VIII, 282.

²⁶⁰ Kâsânî, II, 291.

²⁶¹ Zuhaylî, VIII, 287.

²⁶² Zuhaylî, VIII, 290.

Mehir, İslam'ın kadına verdiği değerin bir göstergesidir. Bu, kadının kıymetinin yüceltilmesi, ihtiyaçlarının karşılanması, geleceğini teminat altına almasıdır. Evli kaldığı durumlarda da kadın için bir ekonomik güvence, boşandığı zaman zor duruma düşmesini engellemektir. Ayrıca erkek bedel ödediğinden dolayı hanımının kıymetini bilmesine vesile olmaktadır. Buna ilaveten mehr-i müeccelin yüksek tutulmasıyla boşama hakkı verilen kocanın bu yetkiyi kötüye kullanmasını engellemektedir. Mehir, nikah akdinin önemini ve değerini ortaya koymaktadır.

İslam'da mehir, sadece zengin erkeğin fakir kadına verdiği bir karşılık değildir. Nafaka yükümlülüğünde olduğu gibi, kadın zengin, erkek fakir de olsa mehir vermek erkeğin sorumluluğundadır. Zengin kadına verilen çok cüzi para ona fayda sağlamamakta fakat evin geçiminin ve kadının masraflarının erkeğin sorumluluğunda olduğunun bir temsili olmaktadır.

Günümüzde kimi bölgelerde uygulanan başlık parası ya da süt hakkıyla mehrin hiçbir alakası bulunmamaktadır. Cahiliye toplumunda, Müslüman olmadan önce Türklerde ve Yahudi geleneğinde yaygın olan başlık parası, erkeğin evlenirken gelinin ailesine verdiği paradır. Mehir ise daha önce bahsedildiği gibi tasarrufu sadece kadına ait olan bir maldır.

3. Nafaka Hakkı

Nafaka kelimesi sözlükte; harcamak, sarf edip tüketmek anlamında infak kelimesinden gelmektedir. Terim anlamı ise; azık, ihtiyaçların karşılanması maksadıyla harcanan para vb. maddi değerler manasını ihtiva etmektedir. Bir insanın ailesi için yiyecek, giyecek, mesken gibi ihtiyaçlardan dolayı sarf ve infak ettiği harcamalar anlamı da bulunmaktadır.²⁶³

Fıkıhta nafaka, kişinin bakmakla sorumlu olduğu kimseler için kullanılan bir terimdir. İslam hukukunda nafaka hükümleri, aile hukuku ve mülkiyet ilişkisinden doğanlar olmak üzere iki kısımda incelenmektedir.²⁶⁴ Burada konu gereği nikah akdinden doğan nafakadan bahsedilecektir.

---

²⁶³ İbni Manzur, XIII, s. 357, El-Mevsûatü'l-Fıkhıyye, "Nafaka", XVIII, s.34; Celal Erbay, "Nafaka", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: 2006, XXXII, 2006, s.282; Bilmen, *Fıkıh İlmi ve İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*, s.159.

²⁶⁴ Serahsî, V,180; Mevsûatü'l-Fıkhıyye, "Nafaka", XVIII, 35.

İslam hukukçuları, erkeğin hanımına nikah akdi neticesinde nafaka verme sorumluluğunun olduğu, kadının ise erkekten nafaka alma hakkının bulunduğu hususunda hemfikirdirler.²⁶⁵ Kur'an-ı Kerim'de zikredilen ayetlerde "...Onların yiyeceği, giyeceği, örf'e uygun olarak (kocaya) aittir"²⁶⁶ buyruğu, "varlıklı kimsenin varlığına göre, rızık dar olan kimsenin ise Allah'ın kendisine verdiğiinden vermesi gerektiği"²⁶⁷ açıklaması, "yine hanımını boşayan kocaların, onların iddetlerini dolduruncaya kadar, eğer onlar hamile iseler doğum yapıncaya kadar evlerinde misafir etmeleri"²⁶⁸ beyanatları İslam fıkıhçıları tarafından nafakaya delil olarak gösterilmiştir.

Hz. Peygamber'in (sav) "Bilin ki, sizin kadınlarınız üzerinde bazı haklarınız vardır. Kadınlarınızın da sizler üzerinde bazı hakları vardır... (Kadınların sizin üzerinizdeki hakkınız) yedirme ve giydirme hususunda iyi davranmanızdır"²⁶⁹ sözü "Kendin yiince ona da yedirmen, giydiğin zaman ona da giydirmen, yüzüne vurmaman, onu kötülememen, ev hariç onu terk etmemen"²⁷⁰ hadisi, Hz. Peygamber'in (sav) kendisine nafakasını vermeyen Ebu Süfyan'ın hanımı Hind'e kendisine yetecek miktarda nafaka alabileceğini beyan etmesi²⁷¹ yine İslam fıkıhçılarının önemli delillerinden sayılmıştır.

İslam hukukçuları, kadın zengin, erkek fakir, gaip ve hasta olsa dahi kocanın karısına nafaka vermekle yükümlü olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.²⁷²

İnsanın hayatiyetini devam ettirmesi için gerekli olan, örf'e uygun olarak yiyecek, içecek, giyecek, konut, ev eşyası, temizlik aletleri, tedavi nafaka kapsamına girmektedir. Ayrıca kadın hastalığı veya sosyal statüsü sebebiyle ev işlerini yapamıyorsa kocasının hizmetçi tutması gerekmektedir.²⁷³ Kadın kocasının ergenlik çağına ulaşmamış çocuğu hariç onun hısımları ile aynı meskende oturmaya zorlanamaz. Kadın da kocasının izni

---

²⁶⁵ Serahsî, c. V, s. 180.

²⁶⁶ Bakara, 2/ 233.

²⁶⁷ Talâk, 65/7.

²⁶⁸ Talâk, 65/ 6.

²⁶⁹ Tirmizi, *Rada'* 11, İbni Mâce, *Nikâh* 3, Ahmed bin Hanbel, V, 72.

²⁷⁰ Ebu Dâvûd, *Nikâh* 40,41; İbni Mâce, *Nikâh* 3; Ahmed bin Hanbel, IV, 447; V, 3, 5.

²⁷¹ Buhârî, *Büyû'* 95; *Nafakat* 9, 14; Müslim, *Akdiye* 7, Ebu Dâvûd, *Büyû'* 79.

²⁷² Erbay, "Nafaka", s.282; *Mevsûatü'l-Fıkhiyye, Nafaka*, XVIII, 35

²⁷³ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 342.

olmadan küçük bile olsa önceki kocasından olma çocuğu veya yakını ile yaşayamaz. Maliki mezhebine göre bakımını üstlenen bir kişi olmaz ise çocuğu ile oturabilir.²⁷⁴

Kocanın nafakayı ödemediği durumlarda kadın mahkemeye başvurabilmektedir. Hâkim, karısına, kocası adına borç almasını söyleyerek, bu borç kocadan tahsil edilebilmektedir. Zengin kocanın hazır malından nafaka borcu ödenebilmektedir. Ebu Hanife'ye göre ticaret malları satılmamakta; Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise bunların tümü satılabilmektedir. Nafaka sorumluluğunu yerine getirmeyen kocaya hapis cezası verilebilmektedir. Eğer fakir olduğundan dolayı ödeyemiyorsa hapis cezası verilmemektedir.²⁷⁵ Koca nafakayı ödeyemeyecek kadar fakir ise nafaka hâkimin kararı ile borca dönüştürülür.²⁷⁶ Böyle bir durumda koca, karısının meşru kazanç sahasına atılmasına müsaade eder,²⁷⁷ diyenler olduğu gibi kadın çalışmaya zorlanamaz da denilmiştir.²⁷⁸ Kocasının hastalık veya fakirlik gibi durumlarda nafakayı karşılaması mümkün değilse, onun nafakasını karşılamak babasının sorumluluğundadır. Şafi mezhebine göre nafakası ödenmeyen kadın, boşanma talebiyle mahkemeye başvurursa hâkim onu boşayabilmektedir. Hanefi mezhebine göre ise mahkemenin boşama yetkisi bulunmamaktadır. Nafaka bırakmadan sefere çıkan veya gaip olan kocanın adına hâkim bir nafaka belirlemekte ve kadın kocası adına borçlanabilmektedir.²⁷⁹

İslam hukukçularının çoğunluğuna göre kocanın ölümü halinde kadın, iddet nafakası almaz; lakin mirasçı olarak kendi hissesine düşeni alabilir.²⁸⁰

Nafakanın koca üzerine vacip olması için şu şartlar gerekmektedir:

- Beraber yaşama imkânı bulunan, iki kişi arasında kalmayıp ilan edilmiş bir sahîh nikahın bulunması;²⁸¹

---

²⁷⁴ Erbay, "Nafaka", s.282.

²⁷⁵ Serahsî, V,18.

²⁷⁶ Serahsî, V,181.

²⁷⁷ İbn Kudâme, XIII, 204; Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, II, 466.

²⁷⁸ Serahsî, V, 181.

²⁷⁹ Serahsî, V, 181.

²⁸⁰ Erbay, "Nafaka", s. 282.

²⁸¹ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 342.

- Nikah akdinin gereği olan cinsel birleşmenin gerçekleşmesi imkanının olması;²⁸²

- Kadının, kocasının rızası olmadan bir işte çalışmaması, kocasının istediği yerde oturması, herhangi bir özür olmadan kocası ile cinsel ilişkide bulunmayı ret ederek nüşuz yapmaması halinde kocası nafaka vermek durumundadır.²⁸³

Dinamiklerini İslamî normlardan alan geleneksel Türk aile yapısında da evin geçiminden aile reisi olan erkek sorumlu olmakta idi. Ancak bu anlayış yerini modernleşme süreci ve kadının iş hayatında daha aktif yer almak istemesiyle eşlerin birlikte çalışarak evi geçindirmesi düşüncesine dönüşmüştür. Bu düşünce ise Medeni kanunda “eşler evin geçiminden birlikte sorumludur”²⁸⁴ maddesi ile hukuksal boyut kazanmıştır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi İslam evin geçimini fitrat dengesini gözeterek erkeğe vermiştir. Kadına ise aile içi sorumluluklar yüklemiştir; fakat kadının çalışmasına da karşı çıkmamıştır. Ancak kadına ailede çalışma zorunluluğunu yüklemek ve evin geçimini eşler arasında pay etmek aile yapısını zedelemektedir. Buna ilaveten kadının özgürleştirilmesi gibi gösterilen bu anlayışta, fitratının gerektirdiği sorumlulukları da ayrıca üstelenen kadın, madden ve manen daha çok yıpranmaktadır. Özetle kadının kendisinin isteği, kocasının müsaadesi ve toplumun ihtiyacına binaen çalıştığı durumlarda da ev geçindirme sorumluluğunun kocada olduğu ve kadının çalışma zorunluluğunun olmadığı unutulmamalıdır.

4. Cinsel İlişki Hak ve Sorumluluğu

Allah, insanoğluna yeme-içme, barınma ihtiyaçlarının yanında cinsellik gereksinimi de vermiştir. Bütün bu fitrî ihtiyaçların helal dairesi içerisinde olması için nikah yapılması zorunlu kılınmıştır. Nikah, “akit yapmak” manasını ihtiva etmekle birlikte “cinsel ilişkide bulunmak” anlamını da içermektedir. Hanefilere göre evlilik; cinsel faydalanma mülkiyetini ifade eden bir sözleşmedir.²⁸⁵ Tanımlardan anlaşıldığı

---

²⁸² “Kadının kocasına kendini teslimi” şeklinde ifadeden maksat, kadının kocası ya da başkası tarafından cinsel birleşmeye engel olacak bir durumun olmamasıdır. Bkz. Kâsânî, IV, 18-19; Şirbini, III, 435.

²⁸³ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 342-343.

²⁸⁴ Dural, Öğüz, v. dğr, III, 161.

²⁸⁵ Muhammed Emin b. Ömer İbni Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar ala'd-Dürri'l-Muhtar*, Beyrut: Dar'ul Fikir, 1992, III, 3; Fahrettin Atar, “Nikâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2007, XXXIII, 112-113.

üzere evliliğin temel gayelerinden biri de cinsel ihtiyaçların meşru yoldan giderilmesidir.

Kur'an-ı Kerim'de nikah ile oluşan cinselliğin hikmetleri çeşitli ayetlerde bildirilmektedir. Özellikle Allah'ın varlığının ve kudretinin delili olarak sevginin ve merhametin var edilmesinin anlatıldığı ayette eşlerin sükûn bulması için birbirlerinin yaratıldığı anlatılmaktadır.²⁸⁶ "İnsanı tek bir candan (Adem'den) yaratanın, ondan da huzur bulması için eşini var edenin Allah olduğu"²⁸⁷ zikredilen ayette de yine eşlerin birbirlerinden huzur bulacakları anlatılmaktadır.

Yukarıda zikredilen ayetlerde yer alan sükûn kelimesi, eşlerin birbirlerinde sakinlik, dinginlik ve huzur bulması anlamını ihtiva etmekle birlikte müfessirler tarafından cinsel ilişki olarak yorumlanmaktadır. Sekinet, aile bağlarının kurulmasına, eşler arasındaki iletişimin güçlenmesine ve devamlılık göstermesine vesile olan muhabbete dönüşmektedir. Bu sevginin neticesinde eşlerin birbirine karşı duygusal bağlılık ve merhamet hissini ifade eden "rahmet" oluşmaktadır.²⁸⁸

"... Onlar (kadınlar), size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz..."²⁸⁹ ayetinde elbisenin vücuttaki kusurları örtmesi gibi, kadın ve erkeğin meşru yoldan fitri ihtiyaçlarını giderdiği takdirde günahlara karşı da engel olan bir örtü olduğu anlaşılmaktadır.²⁹⁰ Buna ilaveten eşlerin birbirlerinin kusurlarını örtmede destek olmaları gerektiği sonucu çıkabilir.

Kadınların tarla olarak nitelendirildiği ayette²⁹¹ geçen "hars" (tarla) kelimesinde istiâre yolu ile cinsel ilişkiye işaret edilerek, bundaki asıl maksadın neslin devamı olduğu ifade edilmektedir.²⁹²

---

²⁸⁶ Rum, 30/21.

²⁸⁷ Araf, 7/189.

²⁸⁸ Fahreddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, çev. Suat Yıldırım, İstanbul: Huzur Yayınları, 2014; XVIII, 94; Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'da eşler arası ilişki hakkında önemli bir kavram: Sükûn", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/4, (2004): 74.

²⁸⁹ Bakara, 2/187.

²⁹⁰ Elmalılı; II, 15.

²⁹¹ Bakara, 2/223.

²⁹² Elmalılı, II, 109; Ayrıca bkz Hidayet Aydar, "Kur'an'daki Teşbihlerden "Kadınlar sizin tarlanızdır...", *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, c.1, s. 3, 1998, 52-58.

Nikahın temel gayelerinden biri olan cinsel ilişki, aynı zamanda karı kocanın birbirlerine karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu vazifedir. Kocasını karısıyla birlikte olmak istediği zaman karısının bu davete icabet etmesi vaciptir ve bu, kadının kocasına karşı sorumluluklarının başında gelmektedir.²⁹³ Hz. Peygamber (sav) hadislerinde bir kocanın karısını yatağa çağırduğunda, eşinin buna mukabelede bulunmaması ve dargın bir şekilde gecelemeğini hoş görmeyerek, bu eşe meleklerin sabaha kadar lanet edeceğini ifade etmektedir.²⁹⁴ Öyle ki kocasının daveti sırasında kadın ocak başında dahi olsa bu çağrıya icabet etmelidir.²⁹⁵

Cumhura göre cinsel ilişki erkeğin hakkı olduğu gibi kadınında kocası üzerindeki hakkıdır. Kadın bunu kullanmak istemesi durumunda, cinsel ilişkiye girmek erkeğin sorumluluğudur ve ona vacip olmaktadır.²⁹⁶

Hanefi mezhebine göre, erkek hanımının cinsel ihtiyaçlarını karşılamıyorsa, kadın mahkemeye başvurur ve hâkim durumu değerlendirmesi sonucunda bir hak ihlali söz konusu ise boşama kararı verebilmektedir.²⁹⁷

Nefsi haramdan uzaklaştırdığı ve neslin devamını sağladığı için alimler, evlenmenin nafile ibadetten üstün olduğunu bildirmişlerdir.²⁹⁸ Hz. Peygamber (sav) gündüzleri oruç tutan ve geceleri namaz kılan hanımına alaka göstermeyen sahabeye “Ben hem oruç tutar hem de tutmam. Hem namaz kılar hem de uyurum. Ve kadınlarla ilişkide bulunurum. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir”²⁹⁹ buyurmuştur. Bu hadisten aynı zamanda erkeğin hanımının hakkını gözetmesi, buna riayet etmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Aynı şekilde ailesini ihmal ederek sürekli ibadet eden bir sahabeye “zevcene karşı vazifen var”³⁰⁰ şeklinde ikazda bulunulmuş, hanımına karşı cinsel sorumluluğunu hatırlatılmıştır. Aynı zamanda insanın cinsel gereksinimlerinin meşru yollardan giderilmesi ibadet olarak telakki edilmiştir. Zira Hz.

---

²⁹³ Zuhaylî, VIII, 323.

²⁹⁴ Buhârî, *Bed'ul-halk*, 7; Müslim, *Nikâh*, 122, Ebu Dâvûd, *Nikâh*, 40.; Buhârî, *Nikâh* 85; Müslim, *Nikâh*, 120.

²⁹⁵ Tirmizi, *Radâ`* 10.

²⁹⁶ Zuhaylî, VIII, 113.

²⁹⁷ Serahsî, c. V, s. 100-101.

²⁹⁸ İbni Âbidîn, III, 3; Atar, “Nikâh”, XXXIII, 113.

²⁹⁹ Buhârî, *Nikâh* 1; Müslim, *Nikâh* 5.

³⁰⁰ Buhârî, *Edeb* 86, *Savm* 51, *Teheccud* 15; Tirmizi, *Zühd*, 64.

Peygamber'e (sav) sahabeden bir kimsenin "şehvetini helal yoldan tatmin ederse sevap mı alacak?" şeklinde sorularını üzerine, O: "şehvetini haramdan sarf etse oradan ona günah olacağına aksi olduğu için sevap verileceğini" bildirmiştir.³⁰¹

İslam, bu fitrî ihtiyacı nikah vasıtasıyla meşrulaştırarak zinaya engel olmuştur. Ayrıca evlilikte cinsel hayatı korumak için belirli tedbirler almıştır. Kadının hayızlı ve lohusa olduğu zamanlarda cinsel ilişkinin yasak olması özellikle hanımların fizik ve ruh sağlıklarının korunması gayesini gütmektedir.³⁰²

Görüldüğü üzere Allah'ın insana verdiği özelliklerden birisi de cinsel temayüldür. Bu ihtiyaç zinadan uzak durarak nikahla giderildiği takdirde, nafîle ibadetten üstün tutularak kişiye ibadet sevabı verilmektedir. Karı-kocanın birbirlerine karşılıklı hak ve sorumluluğu olan cinsellik, kişiyi haramdan koruyup neslin sürekliliğini sağlamakla birlikte, huzurlu bir yuvanın devamlılığını da oluşturmaktadır.

5. Evlilikte Üstlendiği Emanetleri Koruma Sorumluluğu

Allah, Kur'an-ı Kerim'de "Onlar ki emanetlerine ve ahitlerine riayet ederler"³⁰³ ifadeleriyle Müslümanın en önemli özelliğinin emanete sahip çıkması gerektiğini açıklamaktadır. Hz. Peygamber'in (sav) "emanet zayi edildiğinde kıyameti bekleyin"³⁰⁴ ifadesi de bu hususun ne kadar önemli olduğunu izhar etmektedir.

Kişi hayatı boyunca birçok emanet yüklenmektedir. Örneğin çalışmanın önceki bölümlerinde zikredilen makâsîdüş-şerî' olarak nitelendirilen mal, can, nesil, akıl, din muhafaza edilmesi gereken başlıca emanetlerdendir. Bunlardan insanın varlığını koruması için sayılan nesil, yani aile, eşlerin yüklenmiş olduğu en önemli karşılıklı emanettir. Bu hususta Hz. Peygamber (sav) "Şüphesiz ki kıyamet günü Allah'ın en çok ehemmiyet vereceği emanet, karı-koca arasındaki emanettir..."³⁰⁵ demiştir.

Evlilikte koca da birçok emanet üstlenmesine rağmen konu gereği bu çalışmada yalnız kadına ait olan sorumluluklardan bahsedilecektir. Kadının evliliği ile birlikte

³⁰¹ Müslim, *Zekât* 52; Ebû Dâvûd, *Tatavvu'* 12; *Edep* 160;

³⁰² Hamdi Döndüren, *Delilleri ile Aile İlmihali*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2016, s. 254.

³⁰³ Müminun, 28/8.

³⁰⁴ Buhârî, *İlim*, 3.

³⁰⁵ Müslim, *Nikâh*, 123-124.

yüklendiği sorumluluklar aynı zamanda birer emanettir. Nitekim kadının namusu, evladı, kocasının malı, aile sırları onun muhafaza etmesi gereken yükümlülüğüdür.

5.1. Kadının Aile Sırlarını Koruması

Allah, eşlerin yakınlığını ve birbirlerine karşı mahremiyetini “içli-dışlı olmak”³⁰⁶ ve “sağlam bir söz”³⁰⁷ olarak ifade etmektedir. Böylesine bir yakınlık ancak karı-koca için söz konusudur. Sağlam bir söz vererek birbirlerine nikah bağı ile bağlanan eşlerin bu söze ve mahremiyete gerek evlilik içinde gerekse boşandıktan sonra da dikkat etmeleri gerekmektedir. Zira ayette de belirtildiği gibi karı-koca birbirlerinin ayıp ve kusurlarını örten birer örtüdürler.³⁰⁸ Eşlerin birbirlerinin kusurlarını başkalarına anlatmaları aile saadetini zedelemekte, kul hakkına neden olmakta ve birbirlerine birer örtü olma vasfından uzaklaştırmaktadır. Bu hususta Allah Resulü (sav) kıyamette Allah’ın en kötü olarak nitelendirdiği kişinin karısının mahremiyetini açığa çıkaran koca olduğunu anlatmaktadır.³⁰⁹

Hadiste de belirtildiği üzere aile sırları, karı ve kocaya birer emanettir, onu korumak ise eşlerin başlıca sorumluluğudur. Ayrıca bunları açık etmek aile saadetini bozacağı gibi kıyamet gününde büyük bir vebal teşkil edecektir.

Başka bir rivayette Resulullah (sav), eşlerin, aralarında geçenlerin bir emanet olduğunu ve bunu başkalarına anlatmalarının çok çirkin bulunduğunu şöyle ifade etmektedir: “Kıyamet gününde Allah katında (sorumluluğu) en büyük olan emanet, kişinin baş başa kaldıktan sonra ifşa ettiği karısının sırrıdır.”³¹⁰

Emaneti olmayanın imanının, ahdine riâyet etmeyenin ise dininin olmayacağını³¹¹ belirten Hz. Peygamber (sav) emanete ihaneti yasaklamış, onu korumanın müminin vasfı olduğunu belirtmiştir.³¹²

---

³⁰⁶ Nisa, 4/21.

³⁰⁷ Nisa, 4/21.

³⁰⁸ Bakara, 2/187.

³⁰⁹ Müslim, *Nikâh*, 123, 124; Ebu Dâvûd, *Edeb*, 32.

³¹⁰ Ebu Dâvûd, *Edeb*, 32.

³¹¹ Ahmed b. Hanbel, III, 154, 135.

³¹² Müminun, 23/8.

Günümüzde sosyal medya kullanımının yaygınlaşması ile birlikte kişilerin yediğini, içtiğini ve ailesiyle ilgili bütün özel durumlarını internet ortamında paylaşması aile mahremiyetini son derece zedelemektedir. Ailenin her türlü özelinin ifşa edilmesi mahremiyet ve gizliliği ortadan kaldırmakta, kişinin utanma duygusunu yok etmekte ve bireyler arası kıskançlığı oluşturmaktadır. Ayrıca bu durum eşini beğenmeme, memnuniyetsizlik, depresyon ve hasete yol açmakla birlikte aile içi şiddetli geçimsizlik ve boşanmalara da sebep olmaktadır.³¹³ Televizyonda yayınlanan magazin haberleri, gösterilen gayri ahlaki film ile diziler de aile sırlarının en mahrem halleri gözler önüne sererek ahlaksızlığın normalleşmesine ve toplumda yayılmasına neden olmaktadır.

Neticede eşlerin kendi aralarında yaşadıkları her an bir sırdır. Bunlar birer emanet olup, evlilik süresince ona sahip çıkması eşlerin başlıca sorumluluğudur. Bunun Allah katında da büyük bir vebali olduğu gibi aile saadetinin devamlılığı için bir zorunluluktur. Ayrıca boşanma sonrasında da bu sırların ifşası kul hakkına sebep olan menfi davranışlardır.

5.2. Kadının İffetini Koruması

Kur'an-ı Kerim'de, "Sâliha kadınlar Allah'a itaatkârdır; Allah'ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar"³¹⁴ buyurulmaktadır. Kaybedilmiş şeyleri arama, verilen sözleri tutma manasına gelen ayette zikredilen "hâfızat" kelimesi kinayeli olarak iffet anlamında kullanılmaktadır.³¹⁵ İffet, mahlukat içinde sadece insana mahsus bir özellik olup, kadının hanımlık vakarını, erkeğin de nefsinin kötülüklerinden uzak tutmasını sağlamaktadır.

Sağlam bir aile yuvası, sağlıklı evlatlar yetiştirebilmek ve neslin muhafazası iffet ile mümkün olmaktadır. Müslüman şahsiyetinin vasfı olan iffet kişinin ahirette de kurtuluşu olarak nitelendirilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (sav) bu hususta "kim bana iki dudak arası ile iki bacak arasını garanti ederse ben de ona cenneti garanti ederim"³¹⁶ buyurmuştur. Evlilikte kadının sorumluluklarının başında iffeti muhafaza gelmektedir. Bu konuda Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:

---

³¹³ Asiye Kakırman Yıldız, "Sosyal Paylaşım Sitelerinin Dijital Yerlilerin Bilgi Edinme ve Mahremiyet Anlayışına Etkisi", *Bilgi Dünyası*, 13/2, 2012, s.541.

³¹⁴ Nisa, 4/34.

³¹⁵ İsfehâni, s. 415.

³¹⁶ Buhârî, *Rikak*, 33.

“Sâliha kadın, kocası yüzüne baktığı zaman onu sevindirir, kocasının meşru isteklerini yerine getirir ve onun olmadığı yerde hem malını hem de namusunu muhafaza eder.”³¹⁷

“Mümin, Allah’a takvadan sonra en ziyade sâliha bir zevceden hayır görür. Böyle bir kadına emretse itaat eder. Ona baksa sürur duyar, bir şeyi yapıp yapmaması hususunda yemin etse, kadın bunu yerine getirerek onu yeminden kurtarır, kadından ayrılıp uzak bir yere gitse, kadın hem kendi namusu ve hem de adamın malı hususunda hayırhah ve dürüst olur.”³¹⁸

“Sizin kadınlar üzerinizdeki haklarınız; hoşlanmadığınız kimselere yataklarınızı çiğnetmemeleri ve onları evinize sokmamalarıdır.”³¹⁹

Kur’an-ı Kerim’de hanımlara örnek olarak “İffetini koruyan Meryem”³²⁰ ifadesi ile Hz. Meryem methedilmektedir. Buna mukabil Hz. Yusuf da erkeklere misal gösterilmektedir. Zira iffet sadece kadınlara ait bir hususiyet olmayıp bütün Müslümanların niteliğidir. “Mümin erkeklere gözlerini harama yöneltmemeleri ve ırzlarını korumalarını söyle”³²¹ ve “iffetini koruyan kadınlar ve iffetini koruyan erkekler”³²² ayetleri bu konunun önemini bildirmektedir. Erkeğin kendi namusunu koruması ilahi bir emir olup, kadının kocası üzerinde bir hakkıdır. Kadının kendi namusunu muhafazası ise kocanın karısı üzerine hakkıdır. Aynı zamanda ailesine ve kocasına karşı bir sorumluluğudur. Zira iffetli erkeklerin ve kadınların inşa ettiği yuvalar, güven ve huzurun bulunduğu evlerdir. Ancak böyle bir ortamda imanlı, edepli ve sağlam bir nesil yetiştirmek mümkündür.

İffetin muhafazası için başlıca iki önemli husus bulunmaktadır. Bunlar tesettür emrine riayet ve gözleri haramdan korumaktır. Tesettür, “Mümin erkeklere gözlerini harama dikmemelerini ve ırzlarını korumalarını söyle. Çünkü bu kendileri için daha temiz bir davranıştır...”³²³, “Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar

---

³¹⁷ İbni Mâce, *Nikâh*, 5.

³¹⁸ İbni Mâce, *Nikâh*, 5.

³¹⁹ Ebu Dâvûd, *Menasik*, 56; Tirmizi, *Rada*, 11; İbn Mâce, *Nikâh*, 3.

³²⁰ Tahrim, 66/12; Enbiya, 21/91.

³²¹ Nur, 24/30.

³²² Ahzap, 33/35.

³²³ Nur, 24/30.

ve iffetlerini korusunlar. Açıkta kalanlardan başka süslerini göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üzerinden bağlasınlar...”³²⁴ ayetleri ile farz kılınmıştır.

Ayetlerde tesettür, gözleri haramdan korumak ve iffet kavramlarıyla birlikte zikredilmektedir. Zira tesettür, iffetin muhafazası olduğu gibi gözleri haramdan korumak da ruhun ve gözlerin setridir. Tesettür de tıpkı haya ve edep duygusu gibi sadece insana mahsustur. Ayrıca İslam’da harama giden yolların önünün kapanması esastır. Bu nedenle ayette zikredilen tesettür emrinin ve harama bakmamanın başlıca hikmetlerinden birisi de zinanın önüne geçmektir. Kısacası iffetin muhafazası aile kurumunu korumakta, tesettür ise “...bu onların tanınmamaları ve incitilmemeleri içindir.”³²⁵ ayetinde belirtildiği gibi kadını muhafaza etmektedir.

Özetle ayette belirtildiği gibi namusunu koruyan erkekler ve koruyan kadınların kurduğu aile yuvası toplumu şekillendirecek ve hayırlı bir neslin yetişmesine vesile olacaktır. Kadının ırzını koruması ailesine ve kocasına karşı bir sorumluluğudur. İffetini muhafaza eden kadın en hayırlı, sâliha ve faziletli kadın olarak methedilmiştir. İffeti muhafaza tesettür emrine riayet ve gözleri haramdan sakınmak ile mümkün olmaktadır. Namusunu muhafaza sadece kadının değil erkeğin, kısacası tüm müminlerin sorumluluğudur.

5.3. Kadının Kocasının Malını Koruması

“İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder”³²⁶ ve “erkeklerin kazandıklarından nasipleri vardır, kadınların da kazandıklarından nasipleri vardır”³²⁷ ayetlerinde ifade edildiği gibi İslam, eşleri ticarete ve mülk edinmede iki ayrı şahıs olarak kabul etmektedir. Buna bağlı olarak kadın ve erkeğin kendi mallarından tasarruf yapma yetkisi hususunda hiçbir ayırım yapılmamıştır.

Kadın, evliliği (şiddetli geçimsizlik gibi zorunlu bir sebeple) bitirmek istediği durumlarda kendi malından kocasına bir meblağ ödeyerek boşanabilmesi (hul)³²⁸ ile mirastan pay almasını ifade eden ayetler³²⁹, İslam hukukçuları tarafından kadının kendi

---

³²⁴ Nur, 24/31.

³²⁵ Ahzap, 33/59.

³²⁶ Necm, 53/39

³²⁷ Nisa, 4/32.

³²⁸ Bakara, 2/229.

³²⁹ Nisa, 4/ 12.

malında tasarruf yapması konusunda olarak görülmektedir.³³⁰ Ayrıca Hz. Peygamber (sav) Ramazan Bayramı günü namaz sonrası erkeklere hitabın ardından kadınların yanına gelerek onlara da vazetmiştir. Bu esnada Hz. Peygamber'e refakat eden Hz. Bilal'e hanımlar sadaka vermişlerdi.³³¹ Burada zikredilen hadiste hanımların Hz. Bilal'e sadaka vermesi ve Hz. Peygamberin (sav) hanımı Hz. Meymune'nin, kölesini azat etmesi kadının, kocasından izinsiz, malından tasaddukta bulunabileceğine birer misal olmaktadır.³³²

İslam aile hukukunda evlilikte kadının ve erkeğin mağdur olmasını önlemek amacıyla mal ayrılığı ilkesini benimsemiştir. Kadının evlilik öncesi sahip olduğu, çalışarak kazandıklarının yanı sıra; mehir, çeyiz, nafaka ve miras yolu ile elde ettikleri onun kişisel malı kapsamındadır. Kadın mülkleri üzerinde tam ehliyeteye sahip olduğu takdirde her türlü tasarrufta bulunma yetkisi vardır. Kocanın, eşinin malı üzerinde hiçbir yetkisi bulunmamaktadır. Kadın dilerse kendi onları işletebilir, hibe edebilir, sadaka verebilir veya bunlar için vekil tayin edebilir. Bu durum, kadının evlendikten sonra mağdur olmaması ve haklarının korunması için tedbir amaçlıdır. Bununla birlikte herkesin kendi malına sahip olduğu bu sistemle birlikte günümüzde de çok yaygın olan varlıklı eşlerle evlenip hiçbir emek harcamadan zengin olma düşüncesinin önüne geçilmektedir. Aynı şekilde kadın da erkeğin malından onun izni olmadan tasarrufta bulunma yetkisine sahip değildir.³³³ Ancak bu durumun istisnası, kocanın, hanımının ve çocuklarının geçimini sağlama sorumluluğu bulunduğundan dolayı erkek bu vazifeyi imkânı olduğu halde yerine getirmiyorsa kadın kendisine yetecek kadar kocasının parasından izinsiz alabilmektedir. Nitekim kocasının kendisine nafaka vermediğini şikâyet eden Hind'e, Allah Resulü (sav) "Örfe göre sana ve çocuğuna yetecek miktarda al" buyurmuştur.

Eşler birbirlerine Allah'ın emaneti olduğu gibi onların sahip olduğu mallar da birer emanettir. Kocanın evde olmadığı zamanlarda kadının sorumluluklarından biri de onun malına sahip çıkmasıdır. Bu konuda Resulullah'a (sav), "Kadınların en faziletlisi

---

³³⁰ İbni Kudâme, IV, 348.

³³¹ Buhârî, *İydeyn*, 19; Müslim, *Salâtü'l İydeyn*, 3

³³² Buhârî, *Hibe*, 15; Müslim, *Zekât*, 44, Ebû Dâvûd, *Zekât*, 45.

³³³Karaman, Hayrettin, "Karı Koca Mal Rejimi", hayrettinkarama.net, <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat/0193.htm> (02.05.2018).

hangisidir?” diye sorulması üzerine “Kendisine bakıldığında sevinç duyulan, bir emir verildiğinde itaat eden, kendin hakkında ve malın hakkında çirkin bulduğun şey ile sana muhalefet etmeyendir.”³³⁴, “...Kureyş kadınlarının en hayırlıları ise küçük çocuğu üzerine şefkat gösteren ve kocasına karşı da onun malını koruyup gözeten kadınlardır”³³⁵ buyurmuştur.

İslam’da evin geçimi erkeğin sorumluluğunda olduğundan dolayı evin muhasebesini de o tutacaktır. Dolayısı ile kocanın haberi olmadan izinsiz yapılan harcamalarda evin bütçesi sıkıntıya uğrayabilir. Bu nedenle kadın, kocasının malını israf etmemeli, gereksiz yere sarfiyatta bulunarak onu borçlandırmamalı ve kendisinden izinsiz harcamalarda bulunmamalı, hatta sadaka bile vermemelidir. Buna ilaveten kadının kocasını alışverişte zorlaması da uygun değildir. Günümüzde özellikle alışverişe daha düşkün olmaları nedeni ile kadınların hesapsızca para harcayarak kredi kartı borcu oluşturmaları aile saadeti için sıkıntı oluşturmaktadır. Ayrıca borçların kapanması için faiz bataklığına saplanma aile içi geçimsizlikleri daha fazla artırmaktadır.

Kısacası İslam hukukunda mal ayrılığı ilkesi bulunmaktadır. Kadın ve erkek kendi mallarında harcama yetkisine sahip olmaktadır. Erkek, kadının malında hak iddia edemeyeceği gibi; kadının da erkeğin malını ondan izinsiz kullanması, israf etmesi uygun değildir. Kadının evlilikteki sorumluluklarından birisi de kocasının malını muhafaza etmek değildir.

6. Evin İç İşlerinin Sorumluluğu

İslam hukukçuları kadının ev işlerini, çocuklarının ve eşinin hizmetini yapmasını ittifak ile caiz görürken; bütün bunları yapma zorunluluğunun bulunup bulunmadığı hususunda ihtilafa düşmüşlerdir.³³⁶ Bu konu hadislerde şu şekilde yer almaktadır:

Hiz. Fatma evlendiği zaman, “Hz. Peygamber (sav) evin iç işlerinin Fatma’da dış işlerinin de Ali’de olmasına hükmetmiştir.”³³⁷

Hiz. Ebubekir’in kızı ve Zübeyr bin Avvam’ın hanımı Esmâ şunları anlatmaktadır: “Zübeyr b. Avvam benimle evlendi. O zaman Zübeyr’in yeryüzünde şu

³³⁴ Ahmed bin Hanbel, 251, 432

³³⁵ Buhârî, *Nikâh*, 12; Müslim, *Fezâilü’s-Sahabe*, 10.

³³⁶ Mevsuatü’l-Fıkhiyye, “Kadının kocasına hizmeti”, XXX, 167.

³³⁷ Buhârî, *Fedâil-i Ashâbi’n-Nebî*, 9; *Nafakât*, 6.

deve ile atından başka ne malı ne de kölesi vardı. Atının otunu ve yemini ben bulup verirdim. Ben sularım. Su kırbaşı kırılıp döküldüğünde ben dikerdim. Ben hamur yoğururdum. Yalnız ekmek yapmayı beceremezdim. Onu da Ensar'dan olan komşu kadınlar yapıverirdi. Bunlar komşuluk hakkını gözeten iyi kadınlardı. Resulullah Zübeyr'e bir miktar hurmalık ayırıp vermişti. Ben Zübeyr'in bu hurmalığından deveye yedirmek için başımın üzerinde hurma çekirdeği taşırdım...³³⁸

Hz. Peygamber'in (sav) kızı Hz. Fatma da ev işlerini yapar, çocuklarına bakar, misafirlerini ağırlar, kocasına karşı tüm sorumluluklarını yerine getirirdi. Öyle ki bu işlerin yoğunluğu nedeniyle hizmetçi talebine karşın Hz. Peygamber kızına daha hayırlısını söyleyeceğini belirterek "yatağına girince otuz üç kere Sübhanellâh, otuz üç kere Elhamdülillâh, otuz dört kere Allahu ekber..." demesini tavsiye etmiştir.³³⁹

Hz. Cabir'in dul bir hanımla evlendiğini duyunca Hz. Peygamber "bekar bir kızla evlenseydin" buyurmuştur. Bunun üzerine Hz. Cabir şöyle cevap vermiştir: "Babam Abdullah Uhud'da şehit oldu ve geride dokuz yetim kız bıraktı. Onların arasına kendileri gibi genç bir kız getirmek istemedim. Bu sebeple onların işlerini göreceğim ve onların hallerini iyileştirecek olgun bir kadınla evlendim, dedim. Bunun üzerine Rasûlullah, "Allah sana (eşin hakkında) bereketler ihsan etsin" dedi.³⁴⁰

Hanefilere göre kadının ev işleriyle uğraşması diyaneten vacip olmakla birlikte hâkim tarafından zorla iş yaptırılmaz. Yine Kâsânî'ye göre erkek eve erzak getirir ve hanımı da bunlardan yemek yapamazsa zorlanmamalıdır. Kadın tanınmış önemli bir kimse ise ayrıca eşin iş yapabilecek kudreti yoksa yine icbar edilemez. Ancak Ebu'l-Leys'e (v. 373/983) göre böyle bir durumda kadın bu işleri yapmaya zorlanabilir lakin hizmetçisi var ise onun nafaka ve giyim masraflarının kocası ödemesi gerekmektedir. Kadın, ev işlerini yapması karşılığında kocasından ücret alamaz zira diyaneten vaciptir.³⁴¹

Malikiler kadının hizmet etmesi hususunda kadın ile birlikte kocanın da durumunu gözetmişlerdir. Onlara göre kocanın gücü yetiyorsa, kadında eşraftan birisi

---

³³⁸ Buhârî, *Nikâh*, 107; Müslim, *Selam*, 34.

³³⁹ Buhârî, *Nikâh*, 7; Müslim, *Zikir ve Dua*, 81.

³⁴⁰ Buhârî, *Nafakât*, 11; Müslim, *Radâ*, 56.

³⁴¹ Kâsânî, IV, 24.

ise erkeğin hizmetçi tutması gerekmektedir. Lakin koca fakir ise, kadın kendisine hizmetçi tutulmasına alışkın olan bir kimse de olsa iş yapmaya zorlanır.³⁴²

Şafii, Hanbeli mezhepleri kadını ev işi yapma hususunda zorunlu tutmamıştır ve mendup olarak zikretmişlerdir.³⁴³ Karı-koca arasında evlilik hususunda ev işi yapmak nikah şartlarından da değildir. Nikahın neticesi zevcenin kadınlığından faydalanmak olduğundan dolayı kadını bunu yapmada dini bakımdan herhangi bir sorumluluğu olmayıp hizmet yükümlülüğü olmadığını belirtmişlerdir. Bu hizmeti yapan Hz. Fatma, Hz. Esmâ ve diğer sahabe hanımlarının güzel ahlak gereği yaptığını beyan etmişlerdir.

Kadının ev işlerini yapma sorumluluğunu önce fitri olarak değerlendirildiğinde; erkeğin aksine bu yükümlülüğü ifa etmede kadın fitraten daha uygundur. Kadın kibar, zarif, titiz ve detayları erkeklere göre daha çok fark edebilen bir yapıya sahiptir. Ev işleri de bu meziyetleri gerektirmektedir. Dolayısıyla kadın hizmetçi dahi tutsa evin içini kendisi düzenlemek isteyecek hatta bir başkasının müdahalesinden memnun olmayacaktır. Bunun yanı sıra erkek, evin işlerinden bir kadın kadar anlayamadığı gibi onun evini geçindirme mesuliyeti de bulunmaktadır. Ek olarak bu işlerin erkeğe verilmesi ailede roller bakımından haklar çerçevesince dengesizlik meydana getirecektir. Dolayısıyla evin idaresi hususunda fitrata en uygun paylaşım kadının evin iç işlerine erkeğin ise dış işlerine bakması olacaktır. Zira Allah Resulü (sav) *“Hepiniz çobansınız ve güttüklerinizden sorumlusunuz ...erkek, kendi aile fertleri üzerinde bir çobandır, onlardan sorumludur. Kadın da kocasının evi üzerinde bir çobandır, o da eli altındakilerden sorumludur”*³⁴⁴ hadisi ile kadın ve erkeğin evlilikteki sorumluluklarını belirlemiştir.

Aile birlik olmanın, beraberliğin, fedakarlığın ve yardımlaşmanın bulunduğu bir kurumdur. Her ne kadar düzenin oluşması için hukuksal olarak bir sınır belirlenmiş olsa da aile içinde kadın ve erkeğe düşen vazifeler (zamana ve şartlara göre) değiştiğinde bunlar gönül rızası ile yapılmalıdır. Misal olarak kadının hastalığı, zor geçen hamileliği, lohusalığı ya da yorulduğu durumlarda erkek ev işlerini sadece kadına yükleyerek bundan kaçmamalı ve hanımına yardımcı olmalıdır. Aynı şekilde erkek bir rahatsızlık dolayısıyla evin geçimini sağlayamadığı zaman, kadının maddi imkânı ya da elinden

---

³⁴² İbni Kudâme, c. VII, s. 21.

³⁴³ Şîrâzi, IV, 264.

³⁴⁴ Buhârî, *Nikâh*, 81; Müslim, *İmâret*, 5; Ebû Dâvûd, *İmâret*, 1; Tirmizî, *Cihad*, 27

gelen bir iş varsa aile geçimine katkıda bulunmalıdır. Ayrıca erkek zenginse, hizmetçi tutmak maddi olarak zorlamayacaksa bu işleri sadece kadının görevi olarak görmemeli ve hanımına yardımcı olmalıdır. Kadının bir işte çalıştığı durumlarda onun ev işlerine ve çocuklarına bakmada vakit ayıramayacağından dolayı bir hizmetçi çalıştırması mümkün olabilmektedir. Koca evini zorlukla geçindirdiği bir durumda kadının “bu benim vazifem değil” diyerek hizmetçi istemesi kadın için bir vebal olduğu gibi aile saadetini de zora sokacaktır.

Özetle İslam’da hak ve sorumluluklar fitrata göre belirlenmiştir. Kadın fitraten ev işlerini yapmaya daha uygundur. Bunun yanı sıra hükümlerin belirlenmesinde önemli bir etken olan örfte de kadının ev işlerini yüklenmesi yer almaktadır. Bu hususta türlü meşakkate katlanarak ailesine destekte bulunan başta Hz. Fatma olmakla birlikte birçok sahabe hanımı bütün bu anlatılanlara örnek teşkil etmektedir. Kadın evin temizliğini, düzenini, çocukların bakımını yaparken önce Allah’ın rızasını gözetmeli sonra ailesine sağladığı katkıyı düşünmelidir. Elbette hanımın hasta olduğu yahut bu işleri yapamayacak durumda olduğu zamanlar eşinin ona yardımcı olması gerekmektedir. Kocanın maddi imkanının bulunduğu durumda eşine yardımcı alması güzel geçinmeye ve nezakete uygun bir davranış olmaktadır.

7. Çocuk Sahibi Olma Hak ve Sorumluluğu

Evliliğin temel gayelerinden birisi de çocuk sahibi olma isteğidir. Kişinin neslini devam ettirme arzusu, fitrî olmanın yanında dinimizin ayrıca tavsiye ettiği bir husustur. Bununla ilgili Kur’an-ı Kerim’de zikredilen “mal ve çocuklar dünya hayatının süsleridir”³⁴⁵ ayeti, evladın insanoğlu için bir güzellik olduğunu, “ve onlar Rabbimiz eşlerimizden ve soyumuzdan göz aydınlığı olacak (çocuklar) ver...”³⁴⁶ ayeti de evlatların dünyada ve ahirette bir neşe, sevinç, huzur kaynağı olabileceğini anlatmaktadır.

Hz. Peygamber ise çocuk sahibi olmayı tavsiye ederek, “evleniniz, çoğalınız zira kıyamet günü sizin çokluğunuz ile övüneceğim”³⁴⁷ sözüyle bunu övünç kaynağı olarak ifade etmektedir. Evlatlar, Allah’ın bize birer emaneti, evin neşesi ve Allah yolunda yetiştirildiği takdirde cenneti kazanmaya birer vesiledir. Zira Allah Resülü (sav)

---

³⁴⁵ Kehf, 18/46.

³⁴⁶ Furkan, 25/74.

³⁴⁷ Ebu Dâvûd, *Nikâh*, 4.

“Kişinin öldükten sonra geride bıraktığı şeylerin en hayırlısı, kendisine dua eden sâlih bir evlat...” olduğunu bildirmektedir.³⁴⁸ Peygamberler, “Rabbim bana sâlihlerden olacak bir evlat ver”,³⁴⁹ “Rabbim bana tarafından hayırlı bir nesil bağışla”³⁵⁰ şeklinde dua ederek hayırlı bir nesle talip olmuşlardır.

Bir kadının Allah’a kul olmaktan sonraki en yüce makamı cenneti ayakları altına serdiren³⁵¹ evlat sahibi olmasıdır. Bir anne için en güzel iş, çocuğunu yetiştirmek, eğitmek, onu en hayırlı bir şekilde topluma kazandırmaktır. Kadınların çoğu çocuk sahibi olmayı istemektedir. Dolayısıyla İslam, kadının bu isteğini evlilikte onun bir hakkı olarak görmekte ve ondan izinsiz korunmayı uygun bulmamaktadır. İslam hukukçuları bu hususa Hz. Peygamber’in (sav) “bizi hür kadından izin almaksızın azil yapmaktan menetti”³⁵² hadisini delil göstermektedir.

Kocaların, kadınların rızası olmadan azil yapmasına dair mezhepler farklı görüş beyan etmişlerdir. Şafî mezhebine göre kadının cinsel ilişkide hakkı bulunduğundan dolayı onun izni olmadan azil yapmak mekruhtur.³⁵³ Hanefiler, kadının çocuk sahibi olma hakkından ötürü onun izni dışında yapılan azli mekruh görmüşlerdir. Ancak bu durumun karısı kötü huylu olup onu boşamak istediğinde veya çocuğun daru’l harpte doğma endişesi varsa bunun caiz olduğunu belirtmişlerdir.³⁵⁴

Hanbeli mezhebindeki bir görüşe göre; kadının çocukta hakkı bulunduğu için azil yapmak haramdır.³⁵⁵ Diğer bir görüşe göre; bu mekruh olmakla birlikte ancak kadının izni olursa caizdir.³⁵⁶ Maliki mezhebine göre azil ancak kadının rızası varsa caizdir.³⁵⁷

---

³⁴⁸ Müslim, *Vasiyyet*, 14; Tirmizî, *Ahkâm*, 36.

³⁴⁹ Enbiya, 21/89.

³⁵⁰ Al-i İmran, 3/38.

³⁵¹ Nesâî, *Cihad*, 46.

³⁵² İbni Mace, *Nikah*, 30.

³⁵³ Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Müzehhep fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfi'î*, Daru'l Kitabü'l İlmiyye, II, 482.

³⁵⁴ İbni Abidin, III, 175,176.

³⁵⁵ Mansur bin Yunus el- Behûtî, *Keşşâf'ul-Kinâ an Metn'il İkna*, Beyrut: Daru'l Fikr, 1402, V, 189.

³⁵⁶ İbni Kudâme, c. VII, s. 226.

³⁵⁷ Fahrettin Atar, “Azil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991), c. IV, s. 327.

Zevcenin müsaadesi olmadan korunma hususunda mezheplerin görüşleri değerlendirildiğinde, kadının anne olma ve cinsel ilişki hakkının gerekçe olduğu görülmektedir. Çünkü çocuk sahibi olma arzusu, anne olmak isteyen her kadın için doğal bir haktır. Dolayısı ile hamile kalmasına mâni olmak kastıyla, kadının izni olmaksızın kocasının azil yapması uygun değildir. Buna ilaveten cinsel ilişki esnasında kadının eşinin hamile olmasından endişe duyan kişilerin, hanımının bu münasebetten razı olması beklenemez. Ayrıca buradan yola çıkarak çocuk sahibi olmak kocanın da bir hakkıdır dolayısı ile hanımın da kocasından izinsiz kadınlara yönelik doğum kontrol yöntemlerine başvurması doğru değildir.

Çocuk sahibi olmak anne ve baba için bir hak olmanın yanı sıra başlı başına bir sorumluluktur. Dünya hayatının ziyneti, göz aydınlığı olan Allah Resulünün (sav) kıyamet gününde övüneceği ve sadaka-ı cariyeye olan evlat sahibi olmak için iyi bir terbiye vermek gerekmektedir. Bunun için öncelikle çocuğa, Allah'ın, kendisine kul olarak yetiştirilmesi için bize ihsan ettiği bir emanet nazarı ile bakmak gerekmektedir. Bu hususta bizim için en güzel örnek Allah Resulüdür (sav). O çocukları çok sevmiş, onları sevmeyi tavsiye etmiş, onlara değer vermiş, kaşlarını dahi çatmamış, yumuşaklıkla davranmayı tavsiye etmiş, onlarla sırdaş olmuş ve şakalaşmıştır.³⁵⁸

Hz. Peygamber'i (sav) örnek alarak çocuk yetiştirirken anne- babanın yüklendiği başlıca sorumluluklar şunlardır:

İsim Koymak: Anne babanın evladına karşı ilk sorumluluğu, ona anlamlı bir isim koymakla başlamaktadır. Bu, çocuğun anne-baba üzerindeki bir hakkıdır. Hz. Peygamber (sav) "Kıyamet günü siz, isimleriniz ve babalarınızın isimleriyle çağrılacaksınız. Bu sebeple isimlerinizi güzelleştiriniz"³⁵⁹ buyurarak bu konunun önemini bildirmiştir.

Beslemek: Annenin çocuğu emzirmesi bahsinde ifade edildiği gibi ebeveynlerin çocuğa karşı diğer bir sorumluluğu onu beslemektir. Çocuğun beslenmesinde ona faydalı olacak sağlıklı besinler yedirilmesinin yanı sıra manevi terbiyesi için helal gıda yedirmek son derece önemlidir. Bu konun önemi ayet-i kerimede, "Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin ve Allah'a şükredin; eğer O'na

³⁵⁸ Ebu Dâvûd, *Selam* 4, *Edeb* 66; Buhârî, *Edeb* 18, *Cenaiz* 44, *Nikâh* 12; Müslim, *Fedail* 63 ve 65; Tirmizi, *Menakib* 31 ve 50; İbn Mâce, *Edeb* 14; Darimi 2/189; el-Hâkim, *Müstedrek* 1/62;

³⁵⁹ Ebu Dâvûd, *Edeb*, 61.

kulluk ediyorsanız”³⁶⁰ belirtilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber (sav), "...Allah'tan korkun ve (rızk) talebinizde güzel davranın, helâl olanı alın, haram olanı terk edin”³⁶¹ buyurarak helal gıdanın öneminden bahsetmektedir.

Terbiye Etmek: Terbiye çocuğu dini ve dünyevi işlerini hakkıyla ifa edecek bir şekilde yetiştirmektir. Çocuk şekil verilmemiş bir hamur gibi temiz bir fitratla Allah tarafından anne-babaya bahşedilmektedir. Ebeveynleri ona şekil vermek, eğitim ve terbiyesini vermekle mükelleftir. Allah yolunda terbiye ederek yetiştirilen evlat, anne-babasına ve topluma karşı hayırlı bir insan olmasının yanı sıra ahirette de bir kurtuluş vesilesidir. Bu hususun önemi ayette şu şekilde belirtilmektedir: “Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun”³⁶² burada Hz. Peygamber (sav) “Her doğan İslam fitratı üzerine doğar. Eğer anne-babası Müslümansa Müslüman, Yahudi veya Hristiyanısa Yahudi veya Hristiyan, Mecusi ise Mecusi olarak yetiştirir”³⁶³ buyurarak çocuk gelişiminde ailenin verdiği eğitimin önemini bildirmektedir.

İnsanda taklit temayülü bulunduğundan dolayı çocuğun dini terbiyesinde en önemli husus şüphesiz ki anne-babanın hâl ile örnek olmasıdır. Zira çocuk dinlediğinden değil gördüğünden etkilenecektir. Ardından çocuğa Allah'ı, namazı ve Kur'an'ı sevdirecek dini eğitimi vermek anne-babanın başlıca sorumluluğudur.³⁶⁴

8. Akrabaya Karşı Sorumlulukları

Akraba, Arapça'da ('karib') yakın manasını ifade etmektedir. Burada akrabalıktan kasıt aynı soydan olan kimsedir. Arapça'da karabe, kurbe veya kurba masdarlarıyla yapılan akrabalık, Kur'an-ı Kerim'de zü'l-kurba³⁶⁵, ulü'l-kurba³⁶⁶, el-akrabun³⁶⁷ olarak zikredilmektedir.³⁶⁸ İslam Hukuku'nda akrabalık hukuku tabiriyle

---

³⁶⁰ Bakara, 2/172

³⁶¹ İbn-i Mâce, *Ticârât*, 2.

³⁶² Tahrim, 66/6.

³⁶³ Buhârî, *Tefsir*, 2; Müslim, *Kader*, 22.

³⁶⁴ İbrahim Canan, *Kur'an'da Çocuk*, İstanbul: Cihan Yayınları, 1984, s. 84.

³⁶⁵ Bakara, 2/83, 177; Nahl, 16/90.

³⁶⁶ Nisa 4/ 8.

³⁶⁷ Bakara 2/ 180, 215; Nisa, 4/ 7, 33.

³⁶⁸ Vecdi Akyüz, “Akraba”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989, II, 285

ifade edilen husus, bu özelliği taşıyan kişilere karşılıklı bir takım hak ve sorumluluklar yüklemektedir. Akrabalık, kan bağı ile olabileceği gibi nikah ve emzirme yoluyla tesis edilebilmektedir.³⁶⁹

Akraba'nın önemiyle ilgili Kur'an-ı Kerim'de 'muhakkak ki Allah'ın, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emrettiği, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasakladığı'³⁷⁰, 'akrabalık bağlarının koparılmasından sakınılması'³⁷¹ gerektiği belirtilmektedir. Bu hususlar, Kur'an'ın diğer hasletleri sayarken akrabaya yardım etmeyi, bağların asla koparılmaması gerektiğini özellikle zikretmesi de İslam'ın bu konu üzerinde ne kadar hassas olduğunu göstermektedir. Bu nedenle akrabayla bağları ve münasebetleri kesmek bütün fakihlerce haram kabul edilmiştir.³⁷²

Hz. Peygamber (sav), İslam'ı tebliğ ile vazifelendirildikten sonra, ona ilk gelen emirlerden biri de 'en yakın akrabaların uyarılması' ayetlerdir. Bu metinlerde, "En yakın hısımlarını uyar. Sana uyan müminleri kanatların altına al. Sana başkaldırırlarsa: "Yaptıklarınızdan uzağım" de. Senin kalkıp namaz kılanlar arasında bulunduğunu gören, güçlü ve merhametli olan Allah'a güven. Doğrusu O iştirir ve bilir"³⁷³ buyurulmaktadır. Böylelikle, Hz. Peygamber'den akrabaların İslam'a davette öncelik vermesi ve icabet edenlere merhametli olması istenmektedir.

İlk vahyin geldiği esnalarda tedirgin olan Hz. Peygamber'e, Hz. Hatice, onun akrabaya bağlılığı ve onlara karşı düşkünlüğünü hatırlatarak, onun müşahhas bir insan olduğunu söylüyor, onu hem teskin hem de taltif ediyordu.³⁷⁴ Hz. Peygamber (sav) akraba münasebetleri ile ilgili olarak onlara bağlılığın ve alakanın devam ettirilmesi gerektiğini belirterek bu gibi hasletlerin kişiyi cennete sokacak güzel ameller³⁷⁵ olduğunu ifade etmiştir. Akrabasının yaptığı iyiliğe aynıyla karşılık veren onları koruyup gözetmiş sayılmaz. Akrabayı koruyup gözetken kişi, kendisiyle ilgiyi kestikleri zaman

---

³⁶⁹ Akyüz, "Akraba", II, 286.

³⁷⁰ Nahl, 16/90.

³⁷¹ Nisa, 4/1.

³⁷² Akyüz, "Akraba", II, 286.

³⁷³ Şuara, 26/214-220.

³⁷⁴ Buhârî, *Vahiy*, 1.

³⁷⁵ Buhârî, *Edep*, 10.

bile onlara iyilik etmeye devam edendir"³⁷⁶ hadisi karşılık gözetilmeksizin akrabaya yapılan iyilikleri methetmektedir. Ayrıca Hz. Resulullah (sav) “Her kim rızkının bollaşmasını veya ecelinin geciktirilmesini arzu ederse sıla-i rahim yapsın”³⁷⁷ buyurarak akraba bağlarının devam ettirilmesinin ve onların gözetilmesinin önemini vurgulamıştır. Hz. Peygamber hem bu sözleri söylerken hem de kendisi bilfiil uyguluyordu. Akraba bağlarının sağlam tutulduğu toplumlar hem manen hem de madden daha uzun ömürlü olmuşlardır. Akraba münasebetlerini keserek sıla-i rahimi terk eden topluluklara Allah’ın rahmetinin inmeyeceğine, dünyada ve ahirette cezasını göreceğine dair hadisler mevcuttur.³⁷⁸

Akrabalık hukukunu gözetmek; sıla-i rahim denilen ziyaretleri gerçekleştirmek, hastalandığında yanında bulunmak, cenazesine iştirak etmek ve maddi sıkıntıya düştüğünde yardım etmekle mümkündür. Akrabaya yapılan infak, vicdani, ahlaki bir sorumluluk olmasının yanında İslam hukukunda hısımlık nafakası şeklinde hukuki bir müeyyideye bağlanmıştır. Hanefi mezhebine göre hısımlık nafakası; anne, baba, dede, nine, çocuk ve torunları kapsayan usul ve fûruya; zevi’l erham denilen, amca, dayı, teyze, halaya verilmektedir.³⁷⁹

Nikah ile oluşan hısımlıklarda da karı ile kocanın akrabaları hususunda eşlere müteakabiliyet esasına göre sorumluluklar düşmektedir. Bunlar sadaka kabilinden sayılan davranışlardır. Zira İslam hukuku, kadının ve erkeğin, diğerinin anne-babaları ve akrabalarına karşı bir sorumluluk yüklememiştir. Lakin onları kollayıp gözetmenin iyilik ve ikramda bulunmanın örfte ve hadislerde yeri bulunmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (sav) Hz. Hatice ile evlendiği zaman, Halime, süt evladının düğününe gelmiş, Hz. Hatice onu misafir etmiş, ona kırk koyun ve bir deve hediye etmiştir.³⁸⁰ Hz. Peygamber’in eşlerinin ailesine karşı son derece cömert ve ilgili olduğu görülmektedir. O, her kurban kestiğinde önce Hz. Hatice’nin akrabalarına gönderirdi.³⁸¹ Beni Müstalik Gazvesi’nde

---

³⁷⁶ Buhârî, *Edeb*, 15; Ebu Dâvûd, *Zekât*, 45

³⁷⁷ Buhârî, *Edeb*, 12, Müslim, *Birr*, 20.21

³⁷⁸ Ebu Dâvûd, *Edeb*, 43; Tirmizi, *Kıyamet*. 57, İbn Miice, *Zühd*, 23.

³⁷⁹ Ruhi Özcan, *İslam Hukukunda Hısımlık Nafakası*, İzmir: Çağlayan Yayınları, 1996, s. 99.

³⁸⁰ Asım Köksal, *Hz. Muhammed ve İslamiyet*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2015, I, 54.

³⁸¹ Yaşar Kandemir, “Hatice”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: 1997, XVI, 466.

Hz. Cüveyriye'nin akrabaları olduğu için Hz. Peygamber (sav) hepsinin salınmasını istemiş ve bu ihsanı gören kabile topluca İslam'ı kabul etmiştir.³⁸²

Kısacası kişinin aile içi sorumluluklarının bulunmasının yanı sıra akrabalarına karşı da yükümlülükleri de bulunmaktadır. Bu hususun önemi ayet ve hadislerde bildirilmektedir. Ayrıca hukuken kişinin akrabalarına karşı yükümlülükleri olduğu gibi ihtiyaç halinde nafaka zorunluluğu da bulunmaktadır. Bu, aile içinde yardımlaşma ve yakınlaşmayı sağlayacağı gibi toplum açısından da son derece önemli bir husustur. Herkesin kendi akrabasını gözettiği bir sistemde toplumda huzurlu bir yapı tesis edilecektir. Kadın ve erkeğin kendi akrabalarına iyilik ve ihsanda bulunmasının yanı sıra eşinin akrabalarına da alaka göstermesi sünnete ve örfeye uygun bir durumdur.

Eşlerin birbirlerinin akrabalarına yaptığı iyilik ve ihsan, evlilik bağına güçlendirecek, her iki birey arasındaki sevgi ve muhabbeti arttıracaktır. Ailelerin böyle örnek davranışları sayesinde gelecek nesiller olan evlatlara karşı da merhameti aşılama misal teşkil edecektir. Sosyal dayanışma içerisinde olan ailelerde sıkı kenetlenmeler oluşarak, maddi ve manevi birçok sorunlar kolaylıkla çözüme kavuşacaktır. Kısacası, Allah'ın rızasına kavuşmanın huzuru ve Hz. Peygamber'in sünnetinin icra edilmesinin mutluluğu ile sağlıklı aileler, şefkatli evlatlar, sarsılmaz toplumlar vücuda gelmiş olacaktır.

9. Kadının Eğitim Hakkı

Allah'ın Hz. Peygamber'e vahyettiği ve tüm müminlere vazettiği ilk emir "Oku"dur.³⁸³ Alak Suresinin ilk ayetini teşkil eden bu emir İslam'ın eğitim ve öğretime ne kadar önem verdiğini açık bir şekilde göstermektedir. Kur'an-ı Kerim'de bu hususta çokça ayet bulunmaktadır. Özellikle ayetler incelendiğinde akli kullanmaya, araştırmaya teşvik, ilmin ve alimin önemi, cehaletin kötülüğü hakkında olduğu görülmektedir.³⁸⁴ Diğer mahluklara göre üstün yaratılan insanın farkı, aklını kullanabilmesi, ilim ile bilgisini artırabilmesidir. Zira insan, çok kabiliyetli olup diğer mahlukattan üstün

---

³⁸² Sarıçam, s. 290.

³⁸³ Alak, 96/1.

³⁸⁴ Zümer, 39/ 9; Fatır, 35/28, Bakara, 2/164, Nisa, 4/82.

yaratılmıştır.³⁸⁵ İnsanın bu özelliğini koruyabilmesi için ilim öğrenmesi şarttır. İlim varsa insanın kıymeti vardır. Bu vesileyle insan, sosyalleşebilir ve kendini tanıyabilir.

Ayeti kerimede “Biz insana bilmediğini öğrettik”³⁸⁶ denilmektedir. Bu da gösteriyor ki insanın ilk eğiticisi ve terbiyecisi Allah’tır. Öyle ki O, insanlara peygamberler göndermiştir. Bu nebiler, O’ndan aldığı emir gereği inananların müderrisi olmuş, onları eğitip, terbiye etmiş ve onlara en güzel örnek olmuşlardır.³⁸⁷ Hz. Peygamber (sav)’de “Allah beni muallim olarak gönderdi”³⁸⁸ buyurarak aslî vazifesinin insanlığı eğitmek olduğunu bildirmiştir. O, ilme son derece önem vermiştir. Mekke döneminde Müslümanların müşrikler tarafından işkence gördüğü dönemde dahi gizlice Daru’l Erkam’ın evinde eğitim faaliyetlerine devam etmiştir.³⁸⁹ Medine’ye hicret edildiğinde Mescid-i Nebevi’nin bir köşesine İslam’ın ilk öğrencileri için bölüm yaptırmıştır. Allah Resulü (sav), “ashab-ı suffe” ismi verilen bu talebelerin eğitimi ile bizzat ilgilenmiştir. Burada eğitim gören ashabını, İslam’ı tebliğ için birçok ülkeye göndermiştir.³⁹⁰ Bedir savaşında esir edilen müşrikleri Müslümanlara okuma-yazma öğretmeleri karşılığında serbest bırakmıştır.³⁹¹

Hiz. Peygamber ilim öğrenmenin ahiretteki mükafatını “Kim ilim tahsil etmek üzere bir yola girerse Allah ona cennetin yolunu kolaylaştırır”³⁹² hadis-i şerifi ile bildirirken, “İlim her kadın ve erkek üzerine farzdır”³⁹³ buyurarak ilim öğrenme hususunda kadın ve erkek arasında ayırım yapmamıştır. Dolayısıyla ilim öğrenmek kadın ve erkeğin üzerine farz olduğunu bildirerek bu husustaki sorumluluklarını müminlere hatırlatmıştır.

---

³⁸⁵ Tin, 95/4.

³⁸⁶ Alak, 96/5.

³⁸⁷ Ahzap, 33/21.

³⁸⁸ İbni Mâce, *Mukaddime*, 17.

³⁸⁹ Ahmet Önkal, “Erkam b. Ebü’l-Erkam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995), c. XI, s.305.

³⁹⁰ Mustafa Baktır, “Suffe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009), c. XXXVII, s. 469-470;

³⁹¹ Mustafa Fayda, “Bedir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, V, 325-327.

³⁹² Buhârî, *İlim*, 10; Müslim, *Zikir*, 39.

³⁹³ İbni Mâce, *Mukaddime*, 17.

Kadının eğitimi bir birey olarak ve toplum açısından önem teşkil etmenin yanında ailesi için de ehemmiyet teşkil etmektedir. Zira kadının annelik vazifesi ve yetiştirdiği evlatlar ile toplumun yapısını ne denli etkilediği bilinmektedir. “Bir erkeği yetiştirirseniz bir kişiyi yetiştirirsiniz bir kadını yetiştirirseniz tüm toplumu yetiştirmiş olursunuz” atasözü bunu veciz bir biçimde ifade etmektedir. Bu yönüyle kadının ilim öğrenmesi onun için bir hak olmanın yanı sıra aynı zamanda ailesine ve topluma karşı bir sorumluluğudur. Zira iyi yetiştirilmiş bir anne başlı başına bir okuldur. Tarihe bakıldığında yüksek karakterli insanların, sâliha anneler tarafından yetiştirildiği görülmektedir.

Hz. Peygamber (sav) “Kim iki kız çocuğunu himaye eder, büyütür, güzelce eğitir, evlendirir, onlara lütuf ve ihsanını devam ettirirse o kimse cennetlidir.”³⁹⁴ buyurmaktadır. Hadisten de anlaşılacağı üzere, Hz. Peygamber’in kız evlatların bakılması, eğitilmesi hususuna ayrıca önem verdiği görülmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber hanımlarının eğitimi ile yakından meşgul olurdu. Onlarla her akşam sohbet yapardı.³⁹⁵ İslam’ı Allah Resul’ünden (sav) ilk öğrenen ve onu diğer insanlara bildiren Hz. Hatice olmuştur.³⁹⁶ Onların hocalardan faydalanmasını sağlardı. Şifa binti Abdullah şöyle anlatmaktadır: “Ben Hafsa’nın yanındayken Resulullah geldi ve buna yazıyı öğrettiğin gibi nemle tedavisini de öğretir misin? buyurdu.”³⁹⁷ Hz. Peygamber (sav) Şifa Hatun’dan bu eğitimi vermesini istemekle sadece hanımının öğrenmesini istemekle kalmayıp Hanım Sahabe’yi de öğretmeye teşvik ederek kadınların eğitim faaliyetlerinin içinde olmasını istemiştir.

Hz. Peygamber sahabe eşleriyle de belirli günlerde sohbet ederdi. Nazil olan yeni ayetleri önce erkeklere sonra da kadınlara okurdu. Bayram ve Cuma namazlarına katılan hanımlar, Allah Resul’ünün (sav) kendileri için yaptığı vaazı dinlerdi. Kadınların mescide rahatlıkla girip çıkması için ayrı bir kapı açılmıştı.³⁹⁸ Ayrıca hanım sahabeler problemlerin çözümleri ile akıllarına gelen sualleri Hz. Peygamber’e sorarlardı. O ‘da

---

³⁹⁴ Müslim, *Birr*, 149

³⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 157.

³⁹⁶ Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyüb; *İslam Tarihi*, (trc. Hasan Ege), İstanbul: Kahraman Neşriyat, (t.y), I, 315.

³⁹⁷ Ebu Dâvûd, *Tıp*, 18.

³⁹⁸ Ebu Dâvûd, *Salat*, 571.

her türlü sorularına cevap verir ve onlarla ilgilenirdi.³⁹⁹ Nitekim Hz. Peygamber'in (sav) zevcesi Hz. Ayşe, fakih, şair, nesep ve tıp ilimlerinde uzmandır. Allah Resulü'nün diğer hanımı Ümmü Seleme'nin de çok bilgi sahibi olduğu ve onu insanlara aktardığı bilinmektedir.⁴⁰⁰ Sahabeden yirmi kadın fakih olması da o dönemde hanımların ilme duydukları ilgiyi göstermektedir.⁴⁰¹

Hz. Peygamber (sav) dönemi uygulamalarından ve hadislerden anlaşıldığı üzere kadının eğitilmesi son derece önemli bir husustur. Bilgi edinmek daha önce de ifade edildiği gibi temel insanlık hakkıdır. Bu hususta İslam'da kadın erkek ayrımı gözetilmemiştir. Ayrıca üzerinde bir nesil yetiştirme vazifesi bulunduğundan özellikle dini konularda bilgi sahibi olmak hanımın aile içinde bir sorumluluğudur. Kadının bu hak ve sorumluluğun ifa etmesi için kocasının ona destek olması, ilmi ortamlara katılması hususunda yardımcı olması ve teşvik etmesi gerekmektedir.

10. Kadının Seyahat Hakkı

Seyahat, Medeni hukukta olduğu gibi İslam hukukunda da temel insan haklarından birisi olarak nitelendirilmektedir.⁴⁰² Yolculuk; ticaret, ibadet, ilim, sıla-i rahim için olabileceği gibi “yeryüzünde dolaşın hakikati yalan sayanların sonunun nasıl olduğuna bakın”⁴⁰³ ayetinde de buyurulduğu gibi tefekkür ve ibret alma gayesiyle de yapılmaktadır.

İslam hukukunda yolculuk; farz, mendup, mubah, mekruh ve haram olmak üzere beş kısma ayrılmaktadır. Dinin yaşanılmaz hale geldiği, can ve mal güvenliğinin bulunmadığı bir yerden başka bir memlekete hicret etmek farzdır.⁴⁰⁴ İlim, tefekkür ve ibret alma, sıla-i rahim yolculukları menduptur. Ticaret ve gezi- eğlence yolculukları

---

³⁹⁹ Buhârî, *İlim*, 50; Ebû Dâvûd, *Tahare*, 120.

⁴⁰⁰ Buhârî, *Megazi*, 69.

⁴⁰¹ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, (çev. Mehmet Yazgan), İstanbul: Beyan Yayınları, 2004, s. 638.

⁴⁰² Ali Akpınar, “Kur'an-ı Kerim'de Hak Kavramı ve Seyahat Etme Hakkı”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 11, sy. 3-4, 1998, s.192.

⁴⁰³ Enam, 6/11.

⁴⁰⁴ Nisa, 4/97-100.

mubahtır. Avlanmak için ve tek başına güvenli olmayan bir yerde yolculuk yapmak ise haramdır.⁴⁰⁵

Yolculukta güvenlik kadın ve erkek için son derece önemli bir husustur. Bu konuda özellikle hanımlar için tedbirler alınmıştır. Allah Resulü (sav), kadının yanında herhangi bir mahreminin ya da kocasının bulunmaması durumunda üç günden fazla yolculuğa çıkmasını helal bulmamıştır.⁴⁰⁶

Benzer bir ifadeyle “bir kadının, yanlarında mahrem birisi bulunmadıkça bir erkekle yalnız kalmasın ve yolculuğa çıkmasın” buyurduğunda, orada bulunan bir adam ayağa kalkarak “Ey Allâh’ın Rasûlü! Eşim hac için çıktı, ben ise falanca gazveye yazıldım” demiş, buna mukabelede bulunan Hz. Peygamber ise, ona gidip eşinle birlikte haccını yapmasını istemiştir.⁴⁰⁷

Kadın, seyahat esnasında karşılaşacağı tehlikelerin tek başına üstesinden gelemeyeceği için hanımın yanına mahremi bulunmadan sefer mesafesine yolculuk yapması ittifakla caiz değildir.⁴⁰⁸ Ancak kadının tek başına hac ve umre yolculuğuna çıkması hususunda ihtilaf mevcuttur. Bu durumda Hanefi ve Hanbelilere göre caiz olmamakla⁴⁰⁹ birlikte; Şafi ve Malikilere göre güvenilir bir kafil ile kadın mahremi olmadan hac veya umreye gidebilmektedir.⁴¹⁰ Hatta bazı Şafi alimleri yol güvenliği olduğu takdirde kadının tek başına farz olan hac yolculuğunu yapabileceğini söylemişlerdir. Bazı alimlerde zaruret halinde ve bazı durumlarda kadının mahremi olmadan yolculuk yapabileceğini bildirmişlerdir.⁴¹¹ Günümüz fıkıh alimleri kadının tek başına yolculuk yapmamasının illetinin güvenlik olduğu ve günümüzde yol emniyeti olduğundan dolayı kadının tek başına yolculuk yapabileceğini bildirmişlerdir.⁴¹²

---

⁴⁰⁵ Fahrettin Atar, “Sefer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009, XXXVI, 295.

⁴⁰⁶ Buhârî, *Taksîr*, 4; Müslim, *Hac*, 413; Ebû Dâvûd, *Menâsik*, 2.

⁴⁰⁷ Buhârî, *Nikâh*, 111; *Cihad* 140, 181; Müslim, *Hac*, 424.

⁴⁰⁸ Serahsî, IV, 110-111.

⁴⁰⁹ Serahsî, IV, 110.

⁴¹⁰ Şirbini, I, 466.

⁴¹¹ İbni Kudâme, III, 238.

⁴¹² Karaman, Hayrettin, “Kadınların Yolculuğu”, hayrettinkarama.net, <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0056.htm> (01.05.2018)

Mezheplerin görüşleri değerlendirildiğinde, hepsi kadının yolculuk esnasındaki emniyetini göz önünde bulundurmaktadır. Ancak eskiye nazaran günümüz şartlarında şehirler ve uluslararası uçak yolculukları, güvenilir firmalar ile yapılan seyahatler güvenlik problemini ortadan kaldırdığı söylenirse de bu tam anlamıyla mümkün değildir. Yol güvenliği hem kadın hem de erkek için son derece önemli bir husustur. Ülkemizde ve dünyanın birçok bölgesinde özellikle yolculuk esnasında yaşanan taciz, tecavüz, katil vakiaları, bu menfur olayların sonlandırılmadığını ve güvenliğin temin edilemediğini göstermektedir. Dolayısıyla bir kadın zorunlu olmadıkça yanında mahremi olmadan yolculuğa çıkmamalıdır. Öğrencilik, cenazeye iştirak gibi zorunluluk oluştuğunda ise yanında birileri ile çıkması daha uygun olacaktır. Günümüzde hac yolculuklarında emniyetin sağlanmasının yanı sıra orada bulunan zorluklara katlanma hususunda kadın zorlanabilmektedir. Tavaf, sa'y, şeytan taşlama, Arafat, Müzdelife ve Mina yolculuklarında izdiham, ezilme ve ölüm tehlikeleri bulunduğundan dolayı kadının mahremi ile birlikte gitmesi daha uygun olmaktadır.

Kadının başka bir beldeye seyahat etmesinin yanı sıra kocasının izni dışında bulunduğu şehirde yapacağı seyahatler hususunda da İslam hukukçuları farklı görüş bildirmişlerdir. Alimler, kadının kocasından izinsiz evden çıkmasını nüşuz olarak nitelendirmişler ve caiz görmemişlerdir.⁴¹³ Ancak kadının mescide gitmesi, ilim öğrenmesi, sıla-i rahim gibi faydalı yerlerde bulunması hususunda kocaya belirli sorumluluklar yüklemişlerdir.

Kadının ibadet yapmak için evden çıkması konusunda Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:

“Birinizin hanımı camiye gitmek için kendisinden izin isterse ona mâni olmasın”⁴¹⁴

“Allah’ın hanım kullarını mescitlerden men etmeyin”⁴¹⁵

Fakihler bu hadis ile alakalı; burada kastedilenin Mescid-i Haram olduğunu kocanın diğer mescitlerde karısını göndermeme hakkının olduğu, mabetlere giderken kadının kocasından izin alması gerektiği, kocanın eşini faydalı ve mübah olan yerlere

---

⁴¹³ İbni Âbidîn, III, 576-577.

⁴¹⁴ Buhârî, *Ezan*, 188; *Nikâh* 116; Müslim, *Salat*, 134.

⁴¹⁵ Müslim, *Salat*, 36.

göndermesinin müstehap olduğunu bildirmişlerdir. Ancak erkek hanımına cami için izin vermezse buna zorlanacağı gibi kadının evinde namaz kılmasının efdal olmasının yanında mescide gitmesinin yasaklanmasının tenzihen mekruhtur şeklinde muhtelif görüş bildirmişlerdir.⁴¹⁶ Bu hadisle ilgili Hz. Peygamber'in (sav) uygulamalarına baktığımızda kadınlar için mescide rahatça girip çıkmaları için kapı yaptırmış, kendi hanımlarını ve hanım sahabeleri mescitten asla menetmemiştir. Zira Hz. Ümmü Seleme evinde bir kadına saçlarını taratırken Hz. Peygamber'in minberden sohbete başladığını duyunca sohbete katılmak için kalkmıştı. Ancak o hanımın, "Allah Resulü erkekleri çağırıyor kadınları çağırıyor ki!" diyerek karşılık vermesi üzerine; "Vah sana! Biz de insan değil miyiz?" diyerek Resulullah'ın konuşmasını dinlemek için mescide gitmiştir.⁴¹⁷ Hz. Ümmü Seleme'nin bu sözlerinden o dönemde mescide gitme hususunda kadın-erkek arasında herhangi bir ayırım yapılmadığı görülmektedir.

Aynı zamanda o dönemlerde mescit, sadece namaz kılınan bir mekân değil, ilim öğrenilen medrese, (erkeklere olduğu gibi hanımlara orada özel sohbetler veriliyordu) istişare edilip kararların alındığı toplantı yeri, insanların dertlerinin sıkıntılarının dinlendiği hatta hastaların tedavi edildiği bir şifahane konumunda idi.⁴¹⁸ Hz. Peygamber (sav) sadece kadınların namaz için cemaatten men edilmemesini değil aynı zamanda ilimden, istişareden ve topluma faydalı olacak birçok hizmetten uzaklaştırılmamasını istemektedir.

Bazı alimler, zikredilen hadisten çıkarımla kadının anne-babasını ziyaret ve sıla-i rahim için evden çıkması hususunda izninin olduğunu belirtmişlerdir. Kocanın bu sebepten dolayı çıkmak isteyen kadına izin vermemesi durumunda onun izin vermesi için zorunlu tutulacağını bildirmişlerdir.⁴¹⁹

Allah, ayetlerde kendisine ibadet edilmesinden sonra anne-baba hakkının gözetilmesini istemekte ve bunu kişiye farz kılmaktadır.⁴²⁰ İbadet olan bu yükümlülüğe kocanın engel olması düşünülemez. Bundan dolayı ve akraba hukuku gereği bu konuda

---

⁴¹⁶ Yasdıman, s. 186-187.

⁴¹⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 297.

⁴¹⁸ Nebi Bozkurt, Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Mescid-i Nebevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009, XXIX, 287.

⁴¹⁹ Ebu Amr Yusuf b. Abdilber en-Nemeri, *et-Temhid limâ fi'l-Muvatta' mine'l- Meâni ve'l-Mesânid*, Mağrip: Vizâratü'l-Umûmî'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1387, X, 223.

⁴²⁰ Ankebut, 29/8.

kocası eşine destek olmalıdır; fakat hanımının görüşmesinde sakınca bulunduğu, aile huzurunu etkileyebilecek, fitneye sebebiyet verebilecek bazı durumlarda erkeğin koruyucu vazifesi olduğundan dolayı buna engel olabilir.

Alimler; koca, eşinin ihtiyaçlarını karşılamıyorsa, kadının kendi ihtiyaçlarını tedarik için izinsiz dışarı çıkabileceğini, bu durumun nüşuz kapsamında olmadığını söylemişlerdir. Ancak günümüzde kapitalist düzenin teşviki ile kadın ihtiyacından fazlasını almakta, bunun için zamanının çoğunu çarşı pazarda geçirmektedir. Bu, zaman ve para israfına yol açtığı gibi bütün enerjisini dışarıda harcayan kadının evine ve çocuklarına ayıracak vaktini tüketmesi anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra kadının ihtiyacı sadece maddi hususlar değil kimi zaman ruhunu dinlendirecek bir doğa, kimi zaman ise kendisini rahatlatacak bir arkadaş ortamıdır. Hanımlarının bu ihtiyaçlarını karşılayan Hz. Peygamber (sav), Hz. Ayşe'nin arkadaşları ile birlikte vakit geçirip eğlenmelerini sağlamış⁴²¹ ve onunla doğa ortamlarında koşu ve yürüyüş yapmıştır.⁴²² Dolayısıyla koca günlük koşturmaları içinde hanımının bu ihtiyaçlarını gözetmeli ve ruhen dinlenmesi için fırsatlar oluşturmalıdır.

Kısacası daha önce de belirtildiği üzere kocanın kavvam olma vasfı, ona karısını koruma vazifesi vermektedir. Lakin bu yetki hanımlarınıza iyi davranın ayeti ile takyit edilerek zorbalık ve keyfi uygulamaların önüne geçilmiştir. Buna bağlı olarak koca karısına zarar verecek ortamlardan onu korumak gayesi ile hanımının gitmesini sınırlandırabilmektedir. Lakin bu asla kadının eve hapsedilmesi manasına gelmemektedir.

Kadının eve tutsak edilmesi, sadece kocanın iznine bağlı olarak sebepsiz yere dışarıya çıkarılmaması bir uç nokta olduğu gibi; ilim, ibadet, çalışmak gibi bir gaye gütmeyen nedensiz yere sürekli çarşı-pazar dolaşan kısacası eve sığmayan günümüz kadınlarının da bir kısmını oluşturan durum da diğer uç noktadır.

Kadının ihtiyaçları için dışarı çıkması: tesettüre ve şer-i ortamlara dikkat edildiği takdirde kadının yukarıda zikredilen sebeplerle evinden çıkmasında tarafımızca herhangi bir beis görülmemektedir. Zira İslam alimlerince kadının kocasından habersiz dışarı çıkmasının illeti fitne olarak görülmektedir. Günümüzde ise bu fitne sadece evin

---

⁴²¹ Buhârî, *İydeyn*, 3; İbni Mâce, *Nikâh*, 21.

⁴²² Ahmed b. Hanbel, VI, 39, 264; Buhârî, *Salât*, 69, *İydeyn*, 2, 3, 25, *Cihad*, 81, *Menâkıb*, 15, *Fezâilu'l-Ashab*, 46, *Nikâh*, 82, 114; Müslim, *İydeyn* 18; Nesâî, *İydeyn* 35.

içinde değil televizyon ve internet aracılığı ile evin içine kadar girmiştir. Kısacası kadın ne sebepsiz yere eve hapsedilmeli ne de evinde oturmayı kendisine bir yük görmelidir. Sıla-i rahim, topluma hizmet, ilim, ibadet, ihtiyaçlarını karşılamak gibi işleri olduğunda şer-i ölçülere dikkat ederek dışarıdaki vazifelerini halletmelidir. Ancak yeri geldiğinde de vakar ile evinde oturmayı da bilmelidir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KADININ EVLİLİK SONRASI HAK VE SORUMLULUKLARI

1. Evliliğin Sona Ermesi ile Oluşan Hak ve Sorumluluklar

Evliliğin sona ermesi boşanma (talâk, tefrik, fesh) veya vefat iledir. Bu bölümde boşanma ile ortaya çıkan hak ve sorumluluklardan bahsedilecektir.

1.2. Boşanma ile İlgili Hak ve Sorumluluklar

Nikah, Allah'ın kullarına kendilerini gûnahtan korumak ve neslin devamını sağlamak maksadı ile bir buyruğu,⁴²³ Hz. Peygamber'in (sav) ise sünnetidir.⁴²⁴ Allah'ın rızasına göre kurulmuş, huzurlu ve mutlu yuvalar toplumun yapısını korumakta sağlam temeller üzerine bina edilmemiş aileler ise, topluma büyük bir zarar vermektedir. Çiftlerin birbirlerine saygı ve sevgilerini yitirdiği, anlaşmazlık ve huzursuzlukların bulunduğu, hak ihlallerinin en yoğun yaşandığı ve evliliğin sürdürülmesi mümkün olmadığı durumlarda “Allah'ın en sevmediği helal”⁴²⁵ olan boşanma hakkı devreye girmektedir. Geçerli bir sebep yokken boşanmalar aile kurumuna, bireylerine ve topluma zarar oluştururken; şiddet ve aile hukukunun çiğnenmesi gibi zorunlu nedenler yüzünden ayrılıklar da aile, toplum ve bireyler açısından faydalı olabilmektedir.

İslam hukukunda boşanma, evliliği sonlandırma şekline göre “talâk, fesih, tefrik, muhâlea” gibi isimleri almaktadır.

1.2.1. Kocanın Boşaması: Talâk

Talâk kelimesi sözlükte, “serbest bırakma, serbest kalma, bağdan kurtulma, ayrılma, bağını çözme”⁴²⁶ anlamlarına gelmektedir. Terim olarak belirli lafızlarla nikah akdini sona erdirmek manasını taşır.⁴²⁷

---

⁴²³ Nur, 24/32.

⁴²⁴ İbni Mâce, *Nikah*, 1.

⁴²⁵ Ebu Dâvûd, *Talâk*, 3.

⁴²⁶H. İbrahim Acar, “Talâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: 2010, XXXIX, 497.

⁴²⁷ İbni Âbidîn, II, 570; Serahsî, VI, 1; İbni Manzur, X, 226.

Evlilik bağının hemen ortadan kaldırılması bâin talâk, iddet dönemi gibi belirli bir süre sonunda ortadan kaldırılması ise ricî talâk olarak ifade edilmektedir.⁴²⁸ Boşanmaya, Kur'an, sünnet, icma ve kıyas ile cevaz verilmektedir.⁴²⁹ Kuran-ı Kerim'de ayetlerde bu husus şu şekilde yer almaktadır:

“Boşama iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir...”⁴³⁰

“Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınızda, onları iddetlerini gözeterek boşayın ve iddeti de sayın. Rabbiniz Allah'tan korkun...”⁴³¹

Hiz. Peygamber (sav) talâk hakkında şöyle buyurmuştur:

“Allah'ın hoşnut olmadığı helâl, talâktır”⁴³²

Hiz. Ömer: “Resulullah'ın (sav) eşi Hafsa'yı boşadı, sonra tekrar döndüğünü haber vermektedir.”⁴³³

Evlilik bağının sona erdirilmesi, bunu gerektiren durumlara göre hüküm bakımından farklılık göstermektedir. Örneğin eşler arasında şiddetli geçimsizlik bulunması, hakemlerin ayrılmayı tavsiye etmesi ve erkeğin eşine yaklaşmamak üzere yemin etmesi (ilâ) durumunda -erkek bu yemininden dönmeyecek ise- boşanma farz olarak görülmüştür.⁴³⁴ Kadında ahlaki bir bozukluk veya birlikte yaşamının devam etmesi halinde erkeğin harama düşme ihtimali bulunuyorsa talâk hakkının kullanılması mendup veya müstehap kabul edilmiştir.⁴³⁵ Ayrıca boşama işleminin kadının hayız ve nifas hallerinde gerçekleştirilmesi veya bir temizlik döneminde birden fazla talâk hakkının kullanılması da uygun görülmemiş, bu şekilde gerçekleşen boşamalar bid'î talâk olarak isimlendirilmiş, haram veya tahrimen mekruh hükmü verilmiştir.⁴³⁶

⁴²⁸ Serahsî, VI, 19; İbni Kudâme, VII, 370.

⁴²⁹ İbni Kudâme, VII, 363; İbni Âbidîn, III, 228,

⁴³⁰ Bakara, 2/229.

⁴³¹ Talâk, 65/1.

⁴³² Ebu Dâvûd, *Talâk*, 3.

⁴³³ Nesâî, *Talâk*, 76.

⁴³⁴ Serahsî, IV, 176.

⁴³⁵ Zuhaylî, VIII, 410.

⁴³⁶ Zuhaylî, VIII, 409; Talâk, 65/1.

Boşama lafızları açık bir şekilde “boş ol”, “seni boşadım”, “boşsun” kelimeleriyle olabildiği gibi; boşanma maksadı taşıyan “sen benden ayrıldın”, “seni terk ettim”, “git başkası ile evlen” gibi kinayeli lafızlarla da olabilmektedir. Sağır ve dilsiz olanlar bu yetkilerini kendilerine mahsus işaretlerle anlatabilmektedirler.⁴³⁷

Boşanma ile alakalı her hükmün evlilik kurumunu korumaya yönelik olduğu görülmektedir. Boşanmanın evlilikteki anlaşmazlıklarda başvurulacak en son çare olması, kadının hayız ve lohusalık dönemlerinde yapılmasının menedilmesi,⁴³⁸ ricî talâkta iddet süresince aynı evde yaşamak suretiyle geri dönüş imkanının oluşması misal olarak verilebilir.⁴³⁹ Hiç şüphesiz boşama yetkisinin direk erkeğe, dolaylı olarak kadına verilmesi de aileyi korumaya yönelik bir tedbir olarak değerlendirilebilir.

Kadın, kendisine annelik vasfı verildiğinden dolayı daha duygusal bir yapıya sahiptir. Aynı zamanda lohusalık ve adet gibi dönemlerde bu duygusallık, hormonların etkisiyle artabilmektedir. Özellikle belirli dönemlerde hassas ve değişken yapısı ile kadın âni ve fevri kararlar alabilmektedir. Daha sonra telafisi olmayan ve kadını zor duruma düşürebilecek bir karar alabileceğinden dolayı İslam, kadına doğrudan boşama hakkı vermemektedir. Aslında kadının aleyhine gibi görünen bu durum ona karşı oluşacak zararların önlenmesi gayesiyledir. Ancak boşama yetkisi sadece erkeğe aittir, kadına bu yetki verilmemiştir denilemez. Zira kadının, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bahsedileceği üzere, boşama hakları bulunmaktadır.

İslam, erkeğe verilen boşama hakkını kötüye kullanmaması, onun ani kararlar almaması için, kocaya maddi ve manevi sorumluluklar yüklemiştir. Zira iddet nafakası ve mehir erkeğin bu süreçteki maddi yükümlülüklerdir. Buna ilaveten ayet ve hadislerde evlilik esnasında olduğu gibi boşanma sırasında da kocaya, karısına karşı iyi davranmak ve onu emanet olarak görmek tavsiye edilerek manevi sorumluluklar yüklenmiştir. Bunları şu şekilde ifade edilebilir:

- Günümüzde oldukça sık görülen, şiddet içeren ve sonuçta kadının mağdur edilip zor durumda bırakıldığı boşanmaların aksine İslam’da güzellikle ayrılmak

---

⁴³⁷ Serahsî, IV, 143.

⁴³⁸ Talak, 65/1; Buhârî, *Talak*, 2, 3.

⁴³⁹ Talak, 65/1.

öğütlenmiştir. Hatta kadının gönlünü almak maksadı ile ayrılırken hediye⁴⁴⁰ verilmesi tavsiye edilmiştir.⁴⁴¹

- Erkeğe karısının en hassas olduğu adet, lohusalık zamanında ve cinsel ilişkiden sonra boşamanın haram kılınması, (iddetin uzaması ile ilgili bir sonuç doğurmasının yanında) kadının psikolojisine verilen önemi ve erkeğin manevi sorumluluğunu da belirtmektedir.⁴⁴²

- Kur'an-ı Kerim'de erkeğin kadını boşadığı zaman onun iddet süresini beklemesi ve evinden apar topar çıkartılmaması, bu hususta da Allah'tan korkulması gerektiği belirtilmektedir.⁴⁴³ Bu ayette ifade edildiği üzere özellikle dönüşün imkân dahilinde olduğu boşamalarda kadının birdenbire kapı dışarı edilmemesi; evliliğin devamı veya kendisine yeni bir düzen kurması için kocasının evinde belirli bir süre kalma hakkı verilmesi gerektiği önemle vurgulanmaktadır.

- Bazı durumlarda koca, evlilik hayatı yaşamadığı halde, karısının bir başkası ile evlenmesini istemediği için, onu boşamaya bir türlü yanaşmamaktadır. Bu gibi durumlarda kadın arada kalmakta ve mağdur olabilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de iddet süresini tamamlamış hanımların ya güzellikle salıverilmesi ya da onlarla huzurlu bir evliliğe devam edilmesi gerektiği emredilmektedir. Ayrıca onların haklarının ihlal edilip, zarar verilmesi amacıyla zorla evde tutulmaları da yasaklanmaktadır.⁴⁴⁴

- İslam hukukunda kadının hatasından kaynaklı boşanmada maddi tazminat ödeyen taraf, Medeni kanununun aksine⁴⁴⁵ yine erkektir. Kadın kocasına manevi zarar verse dahi “onlara verdiğiniz bir şeyi geri almanız size helal değildir”⁴⁴⁶ ve “onlardan birine yüklerle (mal ve para) vermişseniz bile ondan bir şey almayın”⁴⁴⁷ emri gereği kadınlar için hiçbir maddi külfet bulunmamaktadır.

---

⁴⁴⁰ Kocanın boşanırken kadına verdiği hediye olan müt'a vacip ve müstehap olmak üzere iki kısımdır. Mehir belirlenmeden evlenip zifaktan önce boşanan kadına müt'a verilmesi vacip iken bunun dışında boşanılan kadına gönlünü almak maksadı ile hediye vermek müstehaptır. Ayrıca bkz, Zuhaylî, II, 251.

⁴⁴¹ Bakara, 2/236.

⁴⁴² Talâk, 65/1.

⁴⁴³ Talâk, 65/1.

⁴⁴⁴ Bakara, 2/231.

⁴⁴⁵ Mevcut veya beklenen menfaatleri boşanma yüzünden zedelenen kusursuz veya daha az kusurlu taraf, kusurlu taraftan uygun bir maddi tazminat isteyebilir.” MK. 171/1

⁴⁴⁶ Bakara, 2/229.

⁴⁴⁷ Nisa, 4/20.

Sonuç olarak boşanma, erkek ve kadın için yetki meselesi olmasının yanı sıra aynı zamanda bir sorumluluktur. İslam, erkeğe talâk yetkisini verirken onu bir takım maddi ve manevi sorumluluklar ile sınırlandırmıştır. Koca, karısına boşanma esnasında ve sonrasında ekonomik bir sıkıntı çekmemesi için mehir, iddet nafakası ve çocuk bulunması durumunda bakım masraflarını karşılama (hidâne) gibi maddi yükümlüklerle sorumlu tutulmuştur. Ayrıca aynı anda üç talâkı vermemek, adet, lohusalık ve cinsel ilişkiden sonra boşanmama şeklinde sünnete uygun talâk emredilerek manevi olarak da sorumlu tutulmuştur.

1.2.2. Kadının Boşanma Hakları

Cahiliye döneminde çoğunlukla kadın, nikahlanmakla erkeğin elinde adeta bir esir konumuna gelmekteydi. Erkek isterse karısını hiçbir neden ve kurala bağlı olmaksızın boşar, isterse evlilik hayatı yaşamadığı halde boşamayı arada bırakırdı. Hz. Ayşe anlatıyor: "Erkek hanımını boşamak isteyince hemen boşuyordu. Erkek, yüz ve hatta daha çok kerelerde boşamış olsa, iddeti içerisinde iken, döndüğü takdirde kadın yine de onun hanımı olmaya devam ediyordu. Bu hal şu hâdiseye kadar devam etti. Bir adam hanımına: "Vallahi seni ne tam boşayacağım ne de himayeme alacağım, ebedi şekilde böyle tutacağım!" dedi. Kadın: "Bu nasıl olur?" deyince: "Seni boşayacağım, iddetin bitmek üzere iken geri döneceğim. (Bu şekilde tekrar edeceğim) cevabını verdi. Kadın bunun üzerine Hz. Ayşe'ye gidip durumu haber verdi. Hz. Ayşe, Resulullah (sav) gelinceye kadar cevap vermedi. Durumu O'na anlattı. Hz. Peygamber (sav) de sükût buyurdular. Derken şu ayet indi. "Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir. (Eşlerin) Allah'ın koyduğu kurallara uymamalarından korkmadığınız sürece onlara verdiğiniz mehirden hiçbir miktarı geri almanız sizin için helâl olmaz."⁴⁴⁸ Hz. Ayşe dedi ki: "Bunun üzerine halk (o günden itibaren) talâka (yeniden yönelip) gözden geçirdi, bir kısmı boşadı, bir kısmı boşamadı."⁴⁴⁹

Kadının ikinci sınıf ve değersiz görülmesiyle eşdeğer olan bu anlayış İslamiyet ile birlikte değişmiştir. Böylelikle kadına hem ailede hem de toplumda itibar

---

⁴⁴⁸ Bakara, 2/ 229.

⁴⁴⁹ Tirmizi, *Talâk*, 16.

kazandıracak birçok haklar verilmiştir. Bunlardan birisi ise boşanma hakkıdır. Bu kısım da İslam'ın kadına kazandırdığı haklardan boşama hakkı anlatılacaktır.

1.2.2.1. Kadının Mahkeme Yolu ile Boşanması: Tefrik

Sözlükte, “ayırarak, bir bütünü bölmek, aralarını açmak”⁴⁵⁰ anlamına gelen tefrik; evliliği sonlandıracak sebeplerin bulunması halinde eşlerden birinin mahkemeye başvurarak hâkim kararı ile boşanmasına denilmektedir.⁴⁵¹

Kocanın direk boşama yetkisi bulunduğu için dolayı tefrik, daha çok hanımın evlilikten zarar gördüğü durumlarda İslam'ın kendisine verdiği bir haktır. İslam hukukçuları mahkeme yolu ile ayrılmada belirli şartlar tespit etmişlerdir. Bu şartlar:

- Eşlerden birinin karşısındakinin hayatını tehlikeye sokacak bulaşıcı veya cinsel birleşmeye mâni veya tiksindiren ve iyileşme ümidi olmayan bir hastalığın bulunması,⁴⁵²
- İla⁴⁵³ ve lian yoluyla ayrılma,⁴⁵⁴
- Kötü muamele, aldatma, fiziksel şiddet ve geçimsizlik⁴⁵⁵ durumlarında kadın mahkemeye başvurarak ayrılmayı talep edebilmektedir.

Koca kaybolmuş ve ölümüne kesin olarak kanaat getirilmemişse⁴⁵⁶ Hanefi mezhebine göre kadın, bu sebeple boşanamaz, kocasının emsalleri ölünceye kadar evli hükmündedir. Maliki mezhebinde ise yetmiş yaşına varıncaya kadar kocanın öldüğüne karar verilemez. Karısı mahkemeye müracaat ettiği takdirde eşleri ayırmak için dört yıl

⁴⁵⁰ Mevsûatü'l-Fıkhıyye, “Tefrik”, XXIX, 6-7.

⁴⁵¹ H. İbrahim Acar, “Tefrik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011, XXXX, 277.

⁴⁵² Zuhaylî, VIII, 493.

⁴⁵³ Kocanın yemin, ad’ak veya bir şarta bağlamak suretiyle eşiyle cinsel ilişkide bulunmayı kendisine yasaklaması demektir. Mevsûatü'l-Fıkhıyye, “Tefrik”, XXIX, 6-7.

⁴⁵⁴ Karısının zina ettiğini veya doğan / doğacak çocuğun zina ürünü olduğunu iddia eden kocanın hâkim huzurunda bunu yeminle teyit etmesi, kadının da kocasının yalan söylediğine ve kendisinin mâsum olduğuna aynı tarzda yemin etmesidir. Ayrıca bkz. Zuhaylî, VIII, 511.

⁴⁵⁵ Zuhaylî, VIII, 503.

⁴⁵⁶ Savaşta esir olmadığı kesin olarak bilindiği halde kaybolan ya da batan ve kimsenin kurtulmadığı bir gemide bulunan kimsenin durumu.

ardından vefat iddeti beklemek suretiyle boşanmasına karar verir ve boşanma gerçekleşmiş olur.⁴⁵⁷

Hanefilerin tercih ettiği bu görüş kadın için birçok açıdan mağduriyet oluşturmaktadır. Mesela, kadın, evli olduğu halde nikahla elde edebileceği birçok haktan mahrum kalacaktır. Onun başkasıyla da evlenmesi mümkün olmayacaktır. Ayrıca bu kadın, çocuğu ve yakın akrabaları olmayan bir kimse ise, hayat boyu yalnız yaşamaya mecbur bırakılmış olacaktır. Nitekim Osmanlı Devleti'nde savaflara katılan birçok evli erkeğin akıbetinin meçhul olmasından dolayı evli olan kadınlar için mağduriyet oluşturacağı düşünüldüğünden Hukuki Aile kararnamesinde Hanefilerin bu konudaki görüşünün yerine Maliki ve Hanbelilerin hükmü esas alınarak kanunlaştırılmıştır.⁴⁵⁸

Kocanın hapiste olması durumunda Şafi ve Hanefilere göre kadın boşanma talebinde bulunamazken; Maliki ve Hanbelilerden İbni Teymiyye'ye göre üç yıl veya daha fazla mahpus olan bir kişinin hanımı bir yıl geçtikten sonra talepte bulunabilir.⁴⁵⁹ Kocası uzun yıllar veya müebbet hapis yatacak olan bir kadının onu beklemek zorunda kalması tıpkı gaiplik durumundaki gibi çeşitli sıkıntılar oluşturabileceğinden bu konuda Malikilerin görüşü daha isabetli görülebilir.

Maliki, Şafi ve Hanbelilere göre nafakayı karşılayan kocanın hanımı boşanma talebinde bulunabilirken Hanefi mezhebine göre böyle bir durumda mahkemeye başvuramamaktadır.⁴⁶⁰

1.2.2.2. Kadına Verilen Boşama Yetkisi: Tefvizi Talâk

Sözlükte bir işin tasarrufunu ve yönetimini birine havale etmek, devretmek⁴⁶¹ anlamına gelen tefviz, terim olarak erkeğin boşama yetkisini karısına veya bir başkasına temlik etmesi manasını ihtiva etmektedir.⁴⁶²

---

⁴⁵⁷ Beşir Gözübenli, "Mefkûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003, XXVIII, 353-356.

⁴⁵⁸ Acar, "Tefrik", XXXX, 278.

⁴⁵⁹ İbni Kudâme, VII, 490.

⁴⁶⁰ Serahsî, V, 181.

⁴⁶¹ İbn Manzur, VII, 210.

⁴⁶² İbni Âbidîn, III, 314.

Erkek bu yetkiyi nikah öncesinde, sonrasında veya nikah esnasında karısına devredebilmektedir.⁴⁶³

İslam hukukunda kadının “tefviz-i talâk” yoluyla boşanma hak ve yetkisine sahip olması Kitap⁴⁶⁴ ve sünnetle⁴⁶⁵ sabittir.

Kitaptan delil olanlara Ahzap suresindeki “Ey Peygamber! Eşlerine şöyle de: “Dünya hayatı ve güzelliklerini istiyorsanız gelin size bir şeyler vereyim sonra da güzellikle sizi serbest bırakayım. Yok eğer Allah’ı, Resulünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız şunu bilin ki Allah, içinizden iyiliği seçenlere büyük bir ödül hazırlamıştır”⁴⁶⁶ ayeti gösterilmektedir.⁴⁶⁷

Sünnetten ise Hz. Ayşe’nin naklettiği şu rivayet delil olarak kabul edilmektedir:

“Resulullah (sav) kendisiyle birlikte kalma ve boşanmayı tercih etme arasında biz hanımlarını serbest bıraktı. Biz Allah ve Resulünü tercih ettik. Bu muhayyerlik bizim aleyhimize bir hüküm meydana getirmedi,⁴⁶⁸ bunu talâk saymadı.⁴⁶⁹”

Koca, ayrılma yetkisini ifade eden farklı lafızlarla bunu gerçekleştirebilir, klasik kaynaklarımızda “sen seç, boşanma konusunda karar sana aittir, dilerse kendini boşa” lafızları ile boşanma hakkını karısına devredebildiği kaydedilmektedir.⁴⁷⁰

Koca, boşama yetkisini, süre sınırlandırması olmadan (mutlak tefviz)⁴⁷¹, belirli bir zamana mahsus kılarak (mukayyed tefviz)⁴⁷², bütün zamanları kapsayacak şekilde (süresiz tefviz)⁴⁷³ hanımına verebilmektedir.

---

⁴⁶³ Zuhaylî, VIII, 396.

⁴⁶⁴ Ahzap, 33/28-29.

⁴⁶⁵ Müslim, “*Talâk*”, 4; İbn Mâce, “*Talâk*”, 20; Nesâî, “*Talâk*”, 26.

⁴⁶⁶ Ahzap, 33/28-29.

⁴⁶⁷ Kâsânî, III, 113.

⁴⁶⁸ Buhârî, “*Talâk*”, 5; Müslim, “*Talâk*”, 4; Ebu Dâvûd, “*Talâk*”, 12.

⁴⁶⁹ Müslim, “*Talâk*”, 4.

⁴⁷⁰ Serahsî, IV, 211-223, Kâsânî, III, 113, Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, c. II, s. 258.

⁴⁷¹ Kâsânî, III, 113; İbni Âbidîn, II, 487.

⁴⁷² Kâsânî, III, 115.

⁴⁷³ Kâsânî, III, 115.

Tefviz-i talâk ile kadın, nikah esnasında kocasından boşanma yetkisini alabilmekte ve bir hâkime ihtiyaç duymadan boşanabilmektedir. İslam hukukunun bu yetkiyi verdiği dönemde kadın, batıda insan yerine dahi konulmuyordu. Kadının kocasını hâkime başvurmadan boşayabilme yetkisi pek çok hukuk siteminde bulunmamaktadır. Ancak günümüze kadar geçen süreci kapsayacak şekilde İslam tarihine baktığımız zaman bu hakkın pek çok kadın tarafından bilinmediği yahut kullanılmadığını görürüz. Evlilik öncesinde kadın, bu hakkı ve onu kullanması konusunda bilgilendirildiği takdirde birçok zorluğun önüne geçilebilir.

1.2.2.3. Kadının Kocasına Bedel Ödeyerek Boşanması: Muhâlea

Sözlükte “elbiseyi, çıkarmak, soyunmak, ayırmak” gibi anlamlara gelen muhâlea terim olarak, kadının kocasına maddi bir bedel vererek evliliği sonlandırması manasını taşımaktadır.⁴⁷⁴

Muhâlea Kur’an-ı Kerim’de, “Kadının evlilikten kurtulmak için bir meblağ vermesinde taraflara bir vebal yoktur.”⁴⁷⁵ “Eğer gönül rızası ile o mehrin bir kısmını bağışlarsa onu da afiyetle yiyin”⁴⁷⁶ ayetlerinde yer almaktadır. Sünnetten delili ise şu olaydır:

Sabit bin Kays’ın hanımı, Hz. Peygamber’e (sav) gelerek artık evliliği sürdüremeyeceğini bildirerek boşanmak istedi. Bunun üzerine Allah Resulü (sav) O’na bunun karşılığında bahçesini vermesini söyledi. Sabit bin Kays da bunu kabul etti ve boşandılar.⁴⁷⁷

Alimlerin, boşanmak için ciddi ve geçerli bir sebep bulunması halinde hul’ yöntemine başvurmanın caiz ve geçerli oluşu hususunda görüş birliği vardır.⁴⁷⁸

Hanefilere göre muhâlea, icap ve kabulden ibaret olup sadece ihtiyaç duyulduğunda hâkimin huzurunda gerçekleşir. Mehir, birikmiş nafaka alacağı, iddet

---

⁴⁷⁴ Kâsânî, III, 118.

⁴⁷⁵ Bakara, 2/229.

⁴⁷⁶ Nisa, 4/4.

⁴⁷⁷ İbni Mâce, *Talâk*, 22.

⁴⁷⁸ Fahrettin Atar, “Muhâlea”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005, XXX, 399.

nafakası, hul' bedeli olabileceği gibi, bu miktarın mehirden fazla olması mekruhtur. Hanefilere göre muhâlea, bir bâin talâk hükmündedir.⁴⁷⁹

Muhaleanın gerçekleşebilmesi için kocanın talâk ehliyetine sahip olması ve kadının da malından harcama yapma ehliyetine sahip olması gerekmektedir.⁴⁸⁰

“Ciddi bir sebep olmadan, kocasından hul' yoluyla boşanan kadın, cennetin kokusunu alamaz”⁴⁸¹ hadisinde de belirtildiği üzere geçerli bir sebep olmadan muhalea yapılması uygun görülmemiştir. Zira boşanmada bir zorunluluk olmadıkça ayrılmak kimi zaman mekruh kimi zaman haramdır.⁴⁸²

İslam kocaya, geçimsizlik ve uyumsuzluk, eşine karşı sevgi duyulmaması, ailevî görevlerin yerine getirilmemesi durumlarında talâk hakkı vermektedir. Erkek karısını, iddet nafakasını ve mehrini ödedikten sonra boşayabilmektedir. Erkeğin boşamasına sebep olan durumlar kadın içinde geçerli olabilmektedir. Bu durumda İslam, kadına mehir bedelini ödeyerek boşama hakkı tanımaktadır. Günümüz Medeni hukuk da dahil pek çok hukuk sisteminde kadının direk boşama hakkı bulunmamaktadır. Kadın bu hakkını ancak mahkemeye başvurarak kullanabilmektedir. Bazı durumlarda mahkemenin boşanma kararını vermesi uzun zaman sürmekte ve kadın evliliğinde yaşadığı sıkıntılara katlanmak durumunda olmaktadır. Boşanma sürecinin uzun sürmesi ise maddi ve manevi olarak en çok kadına zarar vermektedir. İslam hukuku bu türlü mağduriyetlerin yaşanmaması için kadına boşama hakkı tanımaktadır. Bunun yanı sıra basit sebeplerden dolayı kadının bu yolla kocasından ayrılıp, yuvasını yıkması da büyük bir vebaldir. Zira boşanmak, “Allah'ın en sevmediği helal”⁴⁸³ olduğundan ve karı-koca, çocuklar tüm aile fertlerini yıprattığından dolayı evlilikte problemlerin çözülemediği durumda başvurulacak en son seçenek olmalıdır.

1.2.3. Nikah Akdinin Geçersiz Olması: Fesih

Sözlük anlamı “bozmak, ayırmak, ortadan kaldırmak ve yok etmek”⁴⁸⁴ olan fesih, evliliğin, akit esnasında var olan yahut sonradan ortaya çıkan bir eksiklik

⁴⁷⁹ Serahsî, VI, 171; Ebu Zehra, *Ahvâlü 'ş-şahsiyye*, 352.

⁴⁸⁰ Serahsî, VI, 178.

⁴⁸¹ Tirmizî, *Talâk 11*; Ebû Dâvûd, *Talâk 18*; Nesâî, *Talâk 34*.

⁴⁸² Abdurrahman Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, VI, 2555.

⁴⁸³ Ebu Dâvûd, *Talâk*, 3.

⁴⁸⁴ İbni Manzûr, II, 544.

nedeniyle evlilik bağının ortadan kaldırılmasıdır.⁴⁸⁵ Bu eksiklikler arasında şunlar sayılmaktadır:

- Nikahtan sonra taraflar arasında kan ve süt bağı nedeniyle evlilik engeli olduğunun ortaya çıkması,⁴⁸⁶
- Kadının başka biri ile evli veya boşanma iddeti beklemekte olduğunun anlaşılması,⁴⁸⁷
- Eşlerden birinin dinden dönmesi veya kadının, Müslüman veya ehli kitap olmayı reddetmesi,⁴⁸⁸
- Eşlerden birinin diğerinin yakınları ile hürmet-i müsaharayı gerektiren bir fiil işlemesi,⁴⁸⁹
- Kadın, velinin izni olmadan mehr-i misilden az bir mehirle evlenmesi durumunda veli nikahın feshini isteyebilir.⁴⁹⁰

İslam hukukçuları nikahın feshini talâk olarak görmemektedirler.⁴⁹¹ Nikahın feshi durumunda evlilik hemen biterken; talâk ile duruma göre zamanla sonlanabilmektedir. Buna bağlı olarak fesih talâk hükmünde olmadığından dolayı iki defa olan boşanma sayısını⁴⁹² etkilememektedir.⁴⁹³

Hanefilere göre erkeğin boşama yetkisi bulunduğundan dolayı fesih hakkı sadece hanıma mahsustur.⁴⁹⁴

Sonuç olarak; İslam, evliliğin devam etmesinin mümkün olmadığı durumlarda boşanmaya müsaade etmiştir. Boşanma yetkisi direk olarak kocaya tanınmıştır. Zira her hak belirli sorumlulukları beraberinde getirmektedir. Erkeğin evlilik ve boşanma esnasında birçok sorumluluğu bulunduğundan dolayı direk boşama yetkisi ona

---

⁴⁸⁵ Kâsânî, II, 336.

⁴⁸⁶ Kâsânî, II, 338-340

⁴⁸⁷ İbn Kudâme, el-Muğnî, IX, 354.

⁴⁸⁸ Kâsânî, II, 338-340.

⁴⁸⁹ Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, II, 183.

⁴⁹⁰ Kâsânî, II, 315.

⁴⁹¹ Döndüren, s.342.

⁴⁹² Bakara, 2/229.

⁴⁹³ Acar, “Talâk”, XXXIX, 497.

⁴⁹⁴ Kâsânî, II, 290, 315, 318.

verilmiştir. Ancak bu hakkı keyfine göre ve kötüye kullanmaması için ayet ve hadislerde belirli sınırlar çizilmiştir. Bu süreçte erkekten istenen, kadının hakkını muhafaza etmesi, onu incitmemesi ve en güzel şekilde muamele ederek boşamasıdır. Kadının madden ve manen zarar görmeyecek şekilde ayrılması erkeğe bir vazife olarak verilmiştir.

Direk boşama yetkisinin erkeğe verilmesine rağmen kadına da evlilikten zarar göreceği durumlarda boşama hakları tanınmıştır. Mahkemeye başvurarak ayrılık talebinde bulunma (tefrik), talâk yetkisini kocasından devralma (tefviz-i talâk) veya bir bedel ödeyerek boşanma (muhâlea) kadına verilen boşanma haklarıdır. Kadının boşanma yöntemlerinin birden fazla olması onun haklarını korumak içindir. Zira Medeni kanuna göre kadın sadece mahkeme yolu ile evliliğe son verebilmektedir. Mahkeme süreci kimi zaman çok uzun sürmekte ve kadın birçok mağduriyet yaşamaktadır. Halbuki İslam hukukuna göre kadın tefviz-i talâk ve muhâlea yöntemi ile boşanabilmektedir. Kısacası kocaya boşanma süresince yüklenen sorumluluklar ve kadının boşanma hakları, İslam hukukunun kadının haklarını korumaya yönelik aldığı tedbirlerdir.

1.2.4. Kadının İddet Bekleme Sorumluluğu ve İddet Nafakası Hakkı

Sözlükte “saymak, sayı, adet”⁴⁹⁵ anlamına gelen iddet; İslam hukukunda, "kocası ölen veya boşanan kadının evliliğin etkilerinin sonra ermesi, kadının başkası ile evlenebilmesi için belirlenen müddet” şeklinde tanımlanmaktadır.⁴⁹⁶

İddet beklemek, evliliği sona eren kadının sorumluluğudur. Bu durum kitap,⁴⁹⁷ sünnet⁴⁹⁸ ve icmayla⁴⁹⁹ sabittir. Sahih nikah sonrasında cinsel ilişki olsun ya da olmasın kadının kocası vefat ederse iddet beklemelidir.⁵⁰⁰ Eğer hamile ise doğum yapıncaya kadar bu süreyi gözetmelidir.⁵⁰¹ Fasit nikah sonrası cinsel ilişki gerçekleştiğinde boşanma olursa veya kocası ölürse kadın hamile değilse de üç âdet süresince iddet

---

⁴⁹⁵ İbn Manzur, III, 281.

⁴⁹⁶ Kâsânî, III, 300.

⁴⁹⁷ Bakara, 2/234; Bakara, 2/228; Talâk, 65/4; Talâk, 65/4.

⁴⁹⁸ Buhârî, *Talâk* 48; Müslim, *Talâk* 9.

⁴⁹⁹ İbn Kudâme, XI, s. 193.

⁵⁰⁰ Bakara, 2/234; İbn Kudâme, XI, 223.

⁵⁰¹ Talâk, 65/4.

beklemelidir. Eğer hamile ise doğum yapıncaya kadar beklemek zorundadır.⁵⁰² Kocası kayıp olan kadın Hanefilere göre akranelarının tümü vefat edene kadar beklemek zorundadır. İddet bekleyen bir başkası ile evlenmesinin caiz olmadığı gibi nişanlanması da caiz olmamaktadır.⁵⁰³

İddet beklemenin, nesebin karışmasının önlenmesi maksadıyla kadının hamile olup olmadığının anlaşılması, eşinin vefatı durumunda kocasının hatırasına saygı duyması, kadının yeni bir evliliğe veya hayata kendisini hazırlayabilmesi gibi hikmetleri bulunmaktadır. Eşlerin boşanma kararı aldığında, iddet süreci, her iki tarafın sükûnete ermesi için verilmiş bir molaya benzemektedir. Bu, aile hayatındaki sıkıntıların gözden geçirilmesi, problemler üzerine düşünülüp çözüm üretilmesi, sorunlardan yorulmuş çiftlerin dinlenmeleri ve eşlerin birbirlerini özlemeleri için tanınmış bir süredir. Ayrıca bu, zaman içerisinde sonradan pişmanlık doğuracak, aceleyle alınmış kararın önüne geçen bir boşanma provasıdır. Eşler ayrı kaldıkları süre içinde boşanmanın zorluklarını müşahede ederek evliliklerin kıymetini anlayabilirler. Buna ilaveten, bugün psikologlar ve evlilik terapistleri iyileştirici ayrılık⁵⁰⁴ adı verdikleri bu süreci problemlili evliliklerde beraberliğin uzun olması için tavsiye etmektedir.

İddet, sadece kadın için söz konusu olan bir durum değildir. Koca, boşadığı karısının kız kardeşi, teyzesi veya halası ile evlenmek isterse, dört hanımı olan bir koca birini boşadığı takdirde yeni bir evlilik yapacaksa iddet bekleme zorunluluğu bulunmaktadır.

İddet bekleyen kadının, yiyecek, içecek, giyim, mesken gibi ihtiyaçlarının karşılanması kocanın sorumluluğundadır.⁵⁰⁵ Hanefi mezhebine göre kadın, ric'i talâkla veya bâin talâkla boşanması durumunda iddet nafakası hakkına sahiptir. Diğer mezheplere göre bâin talâkla boşanmış kadın sadece hamile olduğu zaman iddet nafakası alabilmektedir.⁵⁰⁶ Fasit nikâh akdi iddeti bekleyen bir hanımın hamile olmadığında

---

⁵⁰² Zuhaylî, VIII, 627.

⁵⁰³ Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, VII, 221.

⁵⁰⁴ Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'da Terapötik Boşanma", *Bilimname*, IX, 2005, 3, 75-87.

⁵⁰⁵ Talâk, 65/6-7.

⁵⁰⁶ Serahsî, V, 202; İbni Kudâme, VII, 606.

nafaka hakkı bulunmamaktadır.⁵⁰⁷ Nafaka, kocanın sorumluluğunda olduğu için eşi ölen kadının da nafaka hakkı bulunmamaktadır.⁵⁰⁸

Sonuç olarak; kadının kocası vefat ettiği veya ondan boşandığı durumlarda belirli bir süre beklemesi gerekmektedir. Bunun nesebi koruma, evlilik kurumuna saygı ve düşünme süresi elde etme gibi hikmetleri bulunmaktadır. İddet müddetince kadının başkası ile nişanlanmaması veya evlenmemesi gibi sorumluluklarının bulunmasının yanı sıra erkeğin de bu sürede karısının ihtiyaçlarını karşılaması gerekmektedir.

1.2.5. Evliliğin Sona Ermesi Durumunda Çocuklarla İlgili Ortaya Çıkan Hükümler

Kadının, evlilik içinde olduğu gibi evlilik sonrasında da çoğuna karşı hak ve sorumlulukları belirli hükümler ile tespit edilmiştir. Bunlar çocuğun bakımı, büyütülmesi (hıdâne) ve bebeğin emzirilmesidir (râdâ).

1.2.5.1. Kadının Çocuğuna Bakma Hak ve Sorumluluğu (Hıdâne)

Lügatte beslemek, yanına ve kucağına almak anlamlarına gelen hıdâne fıkhıta küçüğün ve bu hükümde olan kimselerin gerektiği şekilde bakılması, gözetip kollanması manasını ihtiva etmektedir. Çocuğun eğitiminin verilmesi maksadıyla bu sorumluluğu üstelenen kişiye hadın (hâdine) denilmektedir.⁵⁰⁹ Çocukların bakımı ve bununla ilgili bazı hususlar, genel hükümler çerçevesinde Kur'an-ı Kerim'de yer alırken,⁵¹⁰ özel olarak hıdâneye değinilmemiştir. Hz. Peygamber dönemindeki örnekler ise konuya sınırlı derecede açıklamalar sunmaktadır.

Bu nedenle hıdâne hak ve sorumluluğundaki önceliklerin ve yetkilerin mahiyeti, kapsamı ile çocuğun, ilgililerin hakları ayrıca bunların sonra ermesi gibi konular klasik fıkıh kitaplarında kısmen Hz. Peygamber ve Sahabe dönemi uygulamalarına dayanmaktadır. Genel olarak hıdâne ile ilgili hususlar fakihlerin şahsi görüş ve tercihleriyle dönemin tecrübelerine dayanmaktadır.⁵¹¹ Fıkıhta çocuğun üzerinde üç çeşit velayet söz konusudur. Bunlardan birincisi, çocuğun şahsına yönelik haklar, ikincisi

⁵⁰⁷ Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, II, 448.

⁵⁰⁸ Kâsânî, III, 205.

⁵⁰⁹ Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, II, s. 425.

⁵¹⁰ Tahrim, 66/6; Lokman, 31/14.

⁵¹¹ Ali Bardakoğlu, "Hıdâne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998, XVII, 468.

onun mallarının korunması ve idaresiyle ilgili haklar, üçüncü olarak küçüğün yetiştirilmesi, eğitilmesidir.⁵¹² Çocuğun velayeti ile gözetip kollanması, eğitimi, bakımı olan hıdâne arasında birliktelik söz konusudur. Fakat velayet hıdâneyi de kapsayan daha geniş bir kavramdır. Her iki kavram arasındaki farklılıklar ile benzerlikler evlilik bağı sürdüğü müddetçe bir sorun teşkil etmemektedir. Çünkü evli olan çift çocuklarının her türlü bakımını birlikte yürüteceklerdir. Fakat karı koca arasında evlilik bağı koptuğu zaman çocuğun durumunun ne olacağıyla ilgili hususlar tezin içeriği bakımından önemlidir. Zira hak ve sorumluluklar bakımından evlilikte çocuğun bakımı her iki birey arasında paylaştırılmıştır. Asıl mesele ise boşanma sonrasında evladın bakımı ve yetiştirilmesine dair durumlardır. Bu nedenle hıdâne bu çalışmada evlilik sonrasında zikredilmiştir.

Evliliğin son bulmasında usul olarak velayet, çocuk hakkında tasarrufta bulunmada daha isabetli karar alabileceği için babaya veya asabeye aittir. Lakin küçük bir çocuğun yeterli ölçüde layığı ile yetiştirilememesi söz konusu olabileceği için velayetin alt kavramı hıdâne devreye sokularak buradaki çocuğun bakımı sorunu da en iyi bir vaziyete kazandırılmak istenmiştir. Burada çocuğun sıkıntı yaşamaması için yetki ve mesuliyet paylaşımı yapılmıştır. Dolayısı ile bunların bakım ve terbiye hakkı şefkatli oldukları, daha yumuşak davrandıkları için hıdâne hakkı anneye verilmiştir.⁵¹³ Hıdâne'nin anneye verilmesiyle ilgili olarak Hz. Peygamber'e (sav) bir kadının gelerek kendisine "bu benim çocuğum, karnım onun kabı, kucağım barınağı ve sığınağı, göğsüm pınarıydı. Şimdi bu adam beni ondan almak istiyor" dediğinde Resülullah (sav) kadına: "Başka bir koca ile evlenmediğin sürece çocukta senin hakkın önde gelir"⁵¹⁴ buyurmuştur. Zikredilen örnekten de anlaşılacağı üzere hıdâne önceliğinin anne de olduğu bizzat Hz. Peygamber (sav) tarafından ifade edilmiştir.

Hz. Ebubekir'in huzurunda, Hz. Ömer ile karısı oğlu Asım için mahkemeleştiğinde Hz. Ebubekir, Hz. Ömer'e: "Ey Ömer annesinin kokusu onun için yanındaki yağ ve baldan daha hayırlıdır. Onu büyüyüp gençlik çağına gelinceye kadar annesinin yanında bırak" demiştir.⁵¹⁵

---

⁵¹² Bardakoğlu, "Hıdâne", s. 467.

⁵¹³ Serahsî, VI, 169.

⁵¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 182.; Ebu Dâvûd, *Talâk*, 34.

⁵¹⁵ Abdullah bin Yûsuf Zeylâi, *Nasbü'r-râye li tahrîci ehâdisi'l-Hidâye*, Beyrut:1997, III, 266.

İslam hukukuna göre çocuğun velayeti babaya, hıdâne hakkı ise anneye verilmektedir. Velayet; çocuğun mallarının idaresi, nafakasının temini, şahsına bağlı haklarının kullanımı gibi mali ve hukuki konuları kapsamaktadır. Hıdâne ise çocuğun bakımı ve büyütülmesidir.⁵¹⁶ Çocuğun bakımı, büyütülmesi, maddi, manevi ihtiyaçlarının karşılanması için anne ile baba arasında istidatlarına göre görev ve yetki paylaşımı yapılmıştır.

Hıdâne hakkı anneden sonra anneye, babaanneye, kız kardeşlere, teyzelere, kız kardeşinin kızlarına ve halalarına aittir. Çocuğun bakımında öncelik anneye ait olduğu gibi ondan sonra da annenin akrabalarındadır. Hıdâne hakkı elde etmek için yetişkin, güvenilir, fiziksel güç sahibi olması ve hastalığın veya kusurun bulunmaması gerekmektedir.⁵¹⁷

Babasının belirli aralıklarla çocuğu görme hakkı aynı zamanda velayet vazifesi gereği böyle bir sorumluluğu bulunmaktadır. Çocuğun ruhsal gelişimi için son derece önemli olan bu durum olduğu için onun bir hakkı olmaktadır. Annenin böyle bir görüşmeye mâni olmama ve eski eşine yardımcı olma sorumluluğu bulunmaktadır.⁵¹⁸

Hıdânenin müddeti evladın kız veya erkek olmasına göre değişmektedir. Bu, kız çocuğunda ergenlik dönemine dek, erkek de ise çocuğun kendi başına yiyip içmesine, elbiselerini giyip çıkarabilmesine kadardır. Hıdâne yaşı tamamlandığında velayet hakkı devreye girmektedir. Erkek çocukları buluğa erince kız çocukları kendi başlarına karar verme olgunluğuna ulaştığı zaman anne veya babasının yanında kalmayı kendileri tercih edebilmektedirler.⁵¹⁹

Baba, çocuk üzerinde daha fazla hak sahibidir. Anne için sadece hıdâne hakkı bulunmaktadır.⁵²⁰ Babanın hakkının anneden fazla olmasından maksat evlatlarının dış tehlikelere karşı koruyabilmesinin daha çok mümkün olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle kız çocuğunun korumaya daha fazla ihtiyaç duyması babaya daha fazla sorumluluk yüklemektedir. Erkek çocukta ise babayı örnek alma ve erkeklerin yaptığı

---

⁵¹⁶ İbn Kudâme, VIII, 238.

⁵¹⁷ Kâsânî, IV, 41.

⁵¹⁸ Bardakoğlu, “Hıdâne”, XVII, 468.

⁵¹⁹ Kâsânî, IV, 42.

⁵²⁰ Serahsî, c. VI, s.169.

işleri öğrenme olacağı için daha çok babaya gereklilik duyacaktır. Bu istekleri ise babanın karşılayabilmesi daha mümkündür.

Hıdânenin bir hak mı yoksa sorumluluk mu olduğu konusu tartışmalıdır. Çocuğun büyütülmesi ve haklarının korunmasına yönelik beyanda bulunanlar bunu haktan çok sorumluluk olarak nitelendirmektedirler.⁵²¹ Fakat yine çocuğun yetiştirilmesine dair yükümlü olan kişi için ve bizzat çocuk açısından da haktır. Daha önce geçtiği üzere bir kişinin yerine getirmesi zorunlu olan vazifeler hak anlamında kullanıldığından; hıdâne, çocuğun hakkı, annenin sorumluluğudur denilebilir. Aynı zamanda ifa, sorumluluklar, haklar doğurduğundan annenin çocuğunu zahmetle karnında taşıması, onu emzirmesi ve ona şefkatle bakması hıdâne hakkını doğurmaktadır. Hıdâneyi hak olarak kabul ettiğimizde anne bu haktan sebepsiz yere mahrum edilemez. Lakin bir sorumluluk ise, anne bu sorumluluktan kaçmamalıdır.

Sonuç olarak çocuğun bakımı, eğitimi ve gelişiminde anne babanın vazifeleri bulunmaktadır. Evlilik müddetince müşterek olarak ifa edilen bu vazifelerin, eşlerin boşanması durumunda da bir görev dağılımı gerekmektedir. Bu paylaşım kişilerin istidatlarına göre belirlenmelidir. Çocuğun maddi ve hukuki sorumluluğu babaya, büyütülmesi yetiştirilme yükümlülüğü ise anneye ait olmalıdır. Bu yetki verilirken öncelikle çocuğun hakları gözetilmeli, onun merhamet ve şefkatle büyütülmesi esas alınmalıdır.

1.2.5.2. Kadının Çocuğunu Emzirme Hak ve Sorumluluğu (Râdâ)

Dünyaya yeni gelen bir bebeğin ilk gıdası anne sütüdür. Anne sütü hijyenik olması, içeriğinde bağışıklık sistemini kuvvetlendiren vitaminlerin bulunması, çocuğu birçok hastalıklardan koruması, sağlıklı büyümeye yardımcı olması ve çocuğun sosyal-psikolojik gelişimi açısından son derece önemlidir.⁵²² Emzirmenin sadece çocuk için değil anne için de pek çok faydası bulunmaktadır. Bunlar, göğüs kanseri, rahim kanseri, kemik erimesi, kilo vermeyi kolaylaştırma gibi fizyolojik faydalarının yanında annelik duygusunun gelişmesine yardımcı olma, anne ile bebek arasındaki bağı kuvvetlendirme ve anneyi sakinleştirme gibi psikolojik faydalardır.⁵²³

---

⁵²¹ Bardakoğlu, *Hidâne*, XVII, 468.

⁵²² Gülhan Samur, *Anne Sütü*, Ankara: Klasmat Matbaacılık, 2008, s. 7.

⁵²³ Samur, s. 9.

İslam hukukunda da bu konu üzerinde önemle durulmuş ve çocuğun emzirilmesi anlamına gelen râdâ başlığı altında incelenmiştir. Burada emzirmeden doğan evlenme engelleri hususlarından bahsedilmektedir. Ancak konu gereği çocuğun emme hakkından ve annenin sorumluluğundan bahsedilecektir.

Kuran-ı Kerim’de emzirmek hakkında şöyle buyurulmaktadır: “Emzirmeyi tamamlamak isteyen kimse için, anneler çocuklarını tam iki yıl emzirirler.”⁵²⁴ “Boşadığınız kadınlarınız kendisinden olan çocuklarınızı emzirirlerse, onlara ücretlerini verin. Bu konuda birbirinize danışarak hareket edin. Eğer anlayamazsanız, çocuğu başka bir kadın emzirecektir.”⁵²⁵

Annenin çocuğunu emzirmesinin, bir hak mı yoksa sorumluluk mu olduğu hususunda İslam hukukçuları ihtilaf etmişlerdir. Hanefî mezhebine göre râdâ, anne için hukukî bir görev olmamakla birlikte vicdani bir sorumluluktur. Anne fitratı gereği çocuğunu emzirmek isteyeceği için bunu yapmadığı durumlarda buna takat getiremediği düşünülmüştür.⁵²⁶ Ancak çocuk annenin sütünden başka birinin sütünü emmiyorsa, başka süt anne bulunamıyorsa, babası yoksa ve süt anne tutulacak malı yoksa, annenin bir engeli de yer almıyorsa emzirmeye mecbur tutulur.⁵²⁷

Malikiler, kadının önemli bir özrü yoksa evli veya ric’i talâktan dolayı iddet beklediği durumda çocuğu emzirmesinin vacip olduğu görüşündedirler.⁵²⁸

Emzirme, İslam hukukçularının çoğunluğuna göre nafaka kapsamına girdiğinden dolayı babanın sorumluluğundadır. Anne çocuğunu emzirmek istemiyorsa, hasta ise yahut bebek annesini emmiyorsa babanın süt anne tutması veya günümüzde onun yerini tutan bebek maması alması gerekmektedir.⁵²⁹

Evli iken yahut ric’î talâk ile iddet döneminde iken baba, anneye süt emzirmesi dolayısıyla para ödemesi gerekmez. Lakin bâin talâkla iddet döneminde yahut boşanmış

---

⁵²⁴ Bakara, 2/233.

⁵²⁵ Talâk, 65/6.

⁵²⁶ İbn Nüceym, III, 237.

⁵²⁷ İbni Âbidîn, II, 929.

⁵²⁸ Kâsânî, IV, 40.

⁵²⁹ Osman Kaşıkçı, “Radâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007, XXXIV, 385.

iseler annenin mahkeme yolu ile ücreti isteme hakkı bulunmaktadır. Bu ücret ancak emzirme süresi olan iki yıl için geçerlidir.⁵³⁰

Sonuç olarak Allah çocuğu anne- babaya bir emanet olarak vermektedir. Çocuk doğarken ilahi bir ikram olarak annenin göğsüne süt gelmesi suretiyle rızkını da yollamaktadır. Çocuğu bundan mahrum etmek hukuken olmasa da vicdani bir sorumluluk gerektirmektedir. Zira günümüzde çocuğun emmesinin sadece beslenme ile alakası olmadığı aynı zamanda anne-çocuk arasındaki bağı kuvvetlendirmekte ve çocuğun psikolojisine iyi geldiği bilinmektedir. Bunu çocuğun annesi olmayan birisinin ya da bebek mamalarının karşılaması mümkün olmamaktadır. Anne emzirmeye bir engel yoksa bebeğini emzirmelidir. Zira bu hem annenin hem de çocuğun sağlığı için önem arz etmektedir. Ebeveynler boşanmış ise baba da bu süreçte nafaka sorumluluğunu yerine getirmesi bakımından anneye belirli bir ücret vermelidir. Daha önce de belirtildiği gibi dinimiz hıdâne hakkını öncelikle anneye vermektedir. Anne çocuğun bakımını ve yetiştirme vazifesini daha sağlıklı yerine getirmek için şefkat duygusunun artmasına vesile olan emzirme eylemini gerçekleştirmesi gerekmektedir.

1.3. Evliliğin Vefatla Bitmesi Sonucu Ortaya Çıkan Hak

1.3.1. Miras Hakkı

İslam, ferdin ve ailenin korunması gayesiyle miras kaidelerini belirleyerek feraiz ilmini oluşturmuştur. Hem kişinin hem de ailenin sürekliliğini sağlayabilmesi için hak ve sorumluluklar çerçevesince bu zorunlu görülmüştür. Hukuken varislerin ve bunların paylarının tespit edilmesi maksadıyla İslam miras hukuku kendisine has bir anlayış getirmiştir. Buna binaen İslam, hiçbir kimsenin hak kaybına uğramadan hakkını elde etmesini sağlamış, hatta en yakın mirasçıdan en uzağına kadar her dereceden varislerin üçte iki oranında olan mahfuz hissesini de hak olarak görmüştür.⁵³¹

Mirasın varislere geçerli olabilmesi için kan bağı, evlilik ve velâ⁵³² olması gerekmektedir. Burada konunun sınırlandırılması maksadıyla sadece ashâbü'l-ferâiz içerisinde yer alan evlilik bağı ile gerçekleşen miras incelenmiştir.

---

⁵³⁰ Zuhaylî, X, 32.

⁵³¹ Hamza Aktan, "Miras", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2015, XXX, 143.

⁵³² Âzat olmaktan veya muvâlât sözleşmesinden doğan hükmi akrabalık bağı.

Miras'ın taksimine önce ashâbü'l-ferâizden olan mirasçılardan başlanmaktadır. Farz sahibi veya muayyen pay sahipleri olarak adlandırılan ashâbü'l-ferâiz, “koca, eş, ana, baba ve kız evlat ...kızı, anne baba bir kız kardeş, baba bir kız kardeş, anne bir kardeş, dede ve nine” olmak üzere on iki kişidir. Bunlar arasından karı, koca, ana, baba, kız evlat ve erkek evladın herhangi engel durumları yoksa mirastan alıkonulmaları söz konusu değildir. Farz sahipleri hisselerini almışlarsa ve arta kalan mal varsa bunlar asabeye intikal etmektedir. Lakin farz sahipleri de yoksa bütün mal asabenin olacaktır.⁵³³

Konumuz gereği ashâbü'l-ferâizden kadının miras hakkından bahsedeceğiz. Nisa Suresi'nde “Kadınlarınızın çocukları yoksa bıraktıklarının yarısı sizindir, çocukları varsa, bıraktıklarının ettikleri vasiyetten veya borçtan arta kalanın dörtte biri sizindir. Sizin çocuğunuz yoksa ettiğiniz vasiyet veya borç çıktıktan sonra bıraktıklarınızın dörtte biri karılarınızındır; çocuğunuz varsa, bıraktıklarınızın sekizde biri onlarındır...”⁵³⁴ ayetinde eşin mirasının hak olduğu açık bir ifade ile anlatılmaktadır. Bu hakkın oluşabilmesi için sahih nikah akdi gerekmektedir. Batıl nikahlarda miras söz konusu değildir.⁵³⁵ Ayrıca Cumhur'a göre maraz-ı mevt durumunda nikah geçerlidir ve evliler arasında miras gerçekleşmektedir. Lakin İmam Malik bu zamanda kıyılan nikahın fasit olacağını belirterek bu nikahı mirasa sebep kılmaz ve fiili birlikteliği de gerekli görür.⁵³⁶ Bundan dolayı kocası vefat eden kadının eşinin mirasını alması haktır. Fakat bunun için kadın; kocasının katili, dinden çıkmış veya köle olmamalıdır. Yukarıda zikredilen ayette de belirtildiği gibi kocanın çocuğunun olmaması durumunda kadın kocasının mirasından dörtte birini, evladının bulunması halinde ise eşine sekizde bir pay alması gerektiği açık bir şekilde zikredilmektedir.⁵³⁷

Boşanma durumlarında kadının mirası hak etmesi hususu farklılık arz etmektedir. Ric'î talâk'ta, iddet süresi içinde kocası öldüğünde, bu iddet devam ettiği için evlilik bağı kopmamış sayılır. Bu nedenle kocası ölse de kadın mirası almada hak sahibidir. Dört mezhebe göre, eğer iddet bitmiş ve bu süre zarfında kocası ölmüş olsaydı kadın mirastan hak elde edememiş olacaktı. Koca eşini eğer bâin talâk ile boşamışsa

---

⁵³³ Aktan, “Miras”, XXX, s. 144.

⁵³⁴ Nisa, 4/12.

⁵³⁵ İbni Âbidîn, XVII, 329;

⁵³⁶ İbni Kudâme, VII, 212-213.

⁵³⁷ Serahsî, XXIX, 148.

iddet süresine bakılmaksızın kadın mirastan herhangi bir hak iddia edemez. Boşama vuku bulunduğu andan itibaren evlilik bağı sona ermektedir.⁵³⁸

İslam yukarıda zikredilen birkaç sebep dışında kadının miras hakkından mahrum edilmemesi gerektiğini vazedmektedir. Kadının ashâbü'l-ferâizden olması, onun mutlak mirastan pay alman sebebi saymaktadır. Böylece nikah bağı ile evli olan kadının kocasından miras elde etmesi en doğal bir hak olarak görülmekte ve bunun aksi düşünülmemektedir. Ayrıca kadın, evliliğin ayrılma ile sonlanması durumunda iddet nafakası ve mehir hakkı, vefat ile sonlanması halinde ile miras hakkı elde etmektedir. Böylece her iki durumda da kadının madden zor durumda kalmasının önüne geçilmektedir.

---

⁵³⁸Zuhaylî, X, 323,370.

SONUÇ

İnsanoğlu yaratılışı gereği ferdi yaşaması mümkün olmadığı için toplum içerisinde hayatını sürdürmesi gerekmektedir. Bundan dolayı o bir aileye ihtiyaç duymaktadır. Ailede gelişimini sağlıklı şekilde temin edecek bireylerin, sağlam temeller üzerine inşa edilmiş hak ve kurallar altında yaşaması gerekmektedir. Fakat tarihe bakıldığında bunların belirlenmesi ve tesis edilmesi hep eksik kalmıştır. Toplumlara gönderilen peygamberler kendi kavimlerine hak ve sorumluluklardan bahsetse de insanlarca tahrif edilen bu hususlar her zaman kişiler tarafından kendi menfaati doğrultusunda yorumlanmıştır. İslam'ın doğuşu ile birlikte hak ve kuralların tam anlamıyla yeniden belirlendiği görülmektedir. Dolayısı ile insan hakları, onu en iyi tanıyan Yaratıcısı tarafından tam manasıyla tanımlanmış olacaktır. Böylelikle, İslam'ın zuhuruyla birlikte hiçbir mağduriyet oluşmayacak şekilde hak kavramı, tanımını ve mahiyetini bulmuştur. İslam, özellikle bireyin, toplum muhafazası için can, akıl, nesil, mal ve dini hususlarda haklar belirlemiştir. Tespit edilen bu maslahatlar dinin maksadını oluşturmakla birlikte en temel insan hakları olarak da kabul edilmektedir.

İslam hukukunda hak, vaciplik ve yükümlülük gibi anlamlar taşıdığından dolayı genellikle tek başına ele alınmamış, sorumluluk ile birlikte zikredilmiştir. Tezde de konu olarak anlatılan hak ve yükümlülüklerin karşılıklı olduğu vurgulanmaktadır. Zira aynı zaman bir kişinin hakkı diğeri de sorumluluğudur. Misal olarak, kadının kocası üzerindeki hakları, erkeğin karısına karşı sorumluluğu olabilmektedir. Evlenen ve yükümlülüklerini yerine getiren kadının nafaka hakkının olmasının yanında çeşitli sorumluluklarının da oluşması hak ve sorumluluk dengesine bir örnektir.

Kişinin hak ve sorumluluk yüklenebilmesi için ehliyet sahibi olması gerekmektedir. Kişi anne karnından itibaren haklar elde etmektedir. İnsanın haiz olduğu bu haklar, akıl ve beden gelişimiyle (cenin, çocukluk, temyiz ve buluğ) orantılı olarak değışiklik göstermektedir. Konu açısından burada incelenen husus kadının evlilik öncesi, evlilik süresince ve evlilik sonrasındaki hak ve sorumlulukları olmuştur.

Kadının evlilik öncesinde hak ve sorumlulukları kapsamında birçok hakkın ve mükellefiyetlerin olduğu tespit edilmiştir. Bunlar evlenecek kişiyi görme hakkı, eş seçimi ve bu kapsamdaki sorumlulukları, nişanın atılması neticesinde hak ve sorumlulukları ile nişanlılık döneminde kimse ile nişanlanmaması veya evlenmemesi yükümlülükleridir.

Kadının evlenecek kişiyi görme hakkı başlığı ile incelenen bu bölümde, nişanın nikahtan önce ilk aşama, evlenecek kimselerin birbirlerini görmelerini sağlayan ve ileride yaşanması muhtemel sıkıntıların önlenmesi ve çiftlerin aralarında birbirlerini tanınması, muhabbetin oluşması için zemin hazırlayan faydalı bir hak ve bunun da dinen mubah olduğu görülmüştür. Fakat yalnız başına ve meşru bir amaç gütmeksizin, sık sık görüşme, menfi tutum ve davranışlar ile birlikte yaşama alışkanlığı, çoğu zaman kadının aleyhine olduğu gibi İslam'da da izin verilmeyen bir durumdur.

Evlilikte kadın hak ve sorumlulukları kapsamında, hüsnu muamele, mehir, nafaka, cinsel ilişki, emanetleri koruma, evin iç işlerinin yapılması, çocuk sahibi olma, akraba ilişkileri, eğitim ve seyahat hakkı ve sorumlulukları incelenmiştir. İslam dininde kişi Allah'a ibadeti kadar çevresine sergilediği hüsnu muameleden mesuldür. Davranış şekillerinin öğrenildiği ve hayattaki tüm kazanımların elde edildiği yer ailedir. Ailede kişiye bu öğretebilecek tek model anne-babalardır. Ayetlerle de belirtilmiş olan rahmet, meveddet ve sekinenin yeri ailede eşlerin birbirlerine karşı iyi davranmaları gerekmektedir. Kocaların aile reisi (kavvam) olarak hanımlarına iyi davranmaları Hanefi ve Maliki fakihlerine göre müstehap, Şafi ve Hanbelilere göre ise vaciptir.

Kocanın evlilikteki maddi yükümlülüklerinden birisi de nafaka sorumluluğudur. Bu, kadının kocası üzerinde bir hakkıdır. İnsanın yaşamını devam ettirmesi için zaruri olan, örfe uygun olarak yiyecek, içecek, giyecek, konut, ev eşyası, temizlik aletleri, tedavi vs. nafaka kapsamına girmektedir. Kadının ailede kendi nafakasının temini için çalışması zorlanamaz, İslam evin geçimini kadın ve erkeğin fitratlarını gözeterek erkeğe vermiştir. Kadına ise aile içi sorumluluklar yüklemiştir; fakat kadının çalışmasına da karşı çıkmamıştır.

Evlilik; cinsel faydalanma mülkiyetini ifade eden bir akittir. Bu sözleşmenin temel gayelerinden biri de cinsel ihtiyaçların meşru yoldan giderilmesidir. Cinsel ilişki, aynı zamanda karı kocanın birbirlerine karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu vazifedir. Kocası karısıyla birlikte olmak istediği zaman karısının bu davete icabet etmesi vaciptir ve bu, kadının kocasına karşı sorumluluklarının başında gelmektedir. Cinsel ilişki erkeğin hakkı olduğu gibi kadında kocası üzerindeki hakkıdır. Kadın bunu kullanmak istemesi durumunda, ilişkiye girmek erkeğin sorumluluğudur ve ona vaciptir. Hanefi mezhebine göre, erkek hanımının cinsel ihtiyaçlarını karşılamıyorsa, kadın

mahkemeye başvurabilir ve hâkim boşama kararı verebilir. Nefsi haramdan uzaklaştırdığı ve neslin devamını sağladığı için evlenmek nafiye ibadetten üstündür.

Kadının evlilikte üstlendiği emanetleri koruma sorumluluğu da bulunmaktadır. Bunlar aile sırlarını ifşa etmemek, iffetini korumak ve kocasının malını muhafaza etmektir. Eşler nikah ile birbirlerine sağlam bir söz vererek kendi aralarındaki emaneti de üstlenmiş olmaktadır.

Sağlam bir yuva kurmak, nitelikli evlatlar yetiştirmek, neslin muhafazası iffet ile mümkün olmaktadır. Evlilikte kadının sorumluluklarının başında iffetini muhafaza etmek gelmektedir. Bunun için başlıca iki önemli husus bulunmaktadır. Bunlar tesettür emrine riayet ve gözleri haramdan korumaktır. Tesettür de tıpkı haya ve edep duygusu gibi sadece insana mahsustur.

İslam aile hukukunda evlilikte kadının ve erkeğin mağdur olmasını önlemek amacıyla mal ayrılığı ilkesini benimsemiştir. Eşler birbirlerine Allah'ın emaneti olduğu gibi onların malları da birer emanettir. Kocanın evde olmadığı zamanlarda kadının sorumluluklarından biri de onun malına sahip çıkmasıdır. İslam'da evin geçimi erkeğin mesuliyeti olduğundan dolayı tüm hesaplamaları da o tutacaktır. Dolayısı ile kocanın haberi olmadan izinsiz yapılan harcamalarda evin bütçesi sıkıntıya uğrayabilir. Bu nedenle kadın, kocasının malını israf etmemeli, gereksiz yere onu borçlandırmamalı ve kendisinden izinsiz harcamalarda bulunmamalıdır.

Kadının ev işlerini yapma sorumluluğuna bakıldığında; erkekten ziyade bu yükümlülüğü ifa etmede kadın fitraten daha uygundur. Erkek, evin işlerinden bir kadın kadar anlayamadığı gibi onun evini geçindirme mesuliyeti de bulunmaktadır. Bu işlerin erkeğe verilmesi ailede roller bakımından haklar çerçevesince dengesizlik meydana getirecektir. Dolayısı ile evin idaresi hususunda fitrata en uygun paylaşım kadının evin iç işlerine erkeğin ise dış işlerine bakması olacaktır.

Çocuk sahibi olmak anne ve baba için bir hak olmanın yanı sıra başlı başına bir sorumluluktur. Ebeveynlerin en önemli vazifesi çocuk terbiyesidir. Çocuk sahibi olmak kadının hakkıdır. Bu nedenle kocaların, kadınların rızası olmadan azil yapması uygun görülmemiştir. Zevcenin müsaadesi olmaksızın korunmada, kadının anne olma ve cinsel ilişki hakkı gerekçe olarak görülmüştür.

Evlilikle oluşan akrabalıklarda da eşlere, hısımlık konusunda mütakabiliyet esasına göre sorumluluklar düşmektedir. Bunlar sadaka kabilinden sayılan davranışlardır. Zira İslam, karı kocaya, eşinin anne-babaları ve akrabalarına karşı doğrudan bir sorumluluk yüklememiştir, lakin onları kollayıp gözetmenin iyilik ve ikramda bulunmanın önemine değinerek teşvik etmiştir.

Kadının toplumu inşasında önemli bir etkisi bulunmaktadır. Özellikle her annenin evlat yetiştireceği düşünüldüğünden geleceğin nesillerinin inşası anneler eliyle olmaktadır. Bundan dolayı çocukları eğiten ve topluma hazır hale getiren annenin eğitimi en önemli husustur.

Kadının seyahat edebilmesi İslam hukukunda temel haklardandır. Kadının seyahati hakkındaki görüşler incelendiğinde bunların gerekçesi emniyete temellendirilmektedir. Günümüzde yolculuklar, her ne kadar güvenilir olduğu söylene de bu tam anlamıyla mümkün değildir. Yol güvenliği hem kadın hem de erkek için son derece önemli bir husustur. Ülkemizde ve dünyanın birçok bölgesinde özellikle yolculuk esnasında yaşanan menfur hadiseler, yol güvenliğinin tam anlamıyla tesis edilemeyeceğini göstermektedir. Dolayısıyla bir kadın zorunlu olmadıkça yanında mahremi olmadan yolculuğa çıkmamalıdır. Kadının keyfi bir şekilde eve tutsak edilmesi nasıl uygun değilse, herhangi bir gaye gütmeksizin devamlı çarşı-pazar dolaşması da uygun olmayacaktır. Kadının, tesettüre ve şer-i ortamlara riayet etmesi halinde ihtiyaçları için dışarı çıkmasında bir sıkıntı görülmemektedir.

Evliliğin son bulması (talâk, tefrik, fesh) veya vefat ile gerçekleşmektedir. Bu süreçte kadına ait hak ve sorumluluklar bulunmaktadır. Kadının duygusal yapısı nedeniyle, fevri karar alabilmesi endişesi yüzünden, İslam'da ona doğrudan boşama hakkı verilmemiştir. Ancak kötü muamele, şiddet, geçimsizlik, kocanın kayıp olması ve herhangi bir yaşam belirtisinin olmaması, gibi sebeplerden dolayı ona bazı haklar tanınmıştır. Bunlar, kadının, mahkeme yolu ile boşaması “tefrik”; erkeğin boşama yetkisini karısına temlik etmesi “tefviz”; kadının kocasına bir bedel ödeyerek boşaması “muheale”dir.

Boşanma her iki taraf için yetki meselesi olmasının yanında bir sorumluluktur. İslam, erkeğe verilen boşama hakkını kötüye kullanmaması için kocaya maddi ve manevi sorumluluklar da yüklemiştir. Buradaki iddet nafakası ve mehir, erkeğin bu

süreçteki maddi yükümlülükleridir. Karısına iyi davranması ve adaleti gözetmesi ise onun manevi sorumluluklarıdır.

Evliliğin sona ermesi durumunda çocukla ilgili bazı hak ve sorumluluklar ortaya çıkmaktadır. Bunlar çocuğun bakımı, büyütülmesi (hıdâne) ve bebeğin emzirilmesidir (râdâ). Çocuğun şahsına, onun mallarının korunmasına, idaresine ve küçüğün yetiştirilip eğitilmesi haklarına yönelik üç çeşit velayet söz konusudur. Boşanma sonrasında çocuk hakkında tasarrufta bulunma yetkisi babaya veya asabeye aittir. Fakat küçük bir çocuğun daha iyi bakılması ve yetiştirilmesi için hıdâne hakkı anneye bırakılmıştır. Bunun hak veya bir sorumluluk mu olduğu tartışmalıdır. Bu, haktan çok bir sorumluluktur.

Evliliğin vefatla bitmesi neticesinde meydana gelen mirasla, kadının hakkı gözetilmekte ve böylelikle onun herhangi bir kayba uğramasına mâni olunmaktadır. Boşanmada kadının mirası hak edebilmesi farklılık arz etmektedir. Ric'î talâkta, iddet süresi içinde kocası öldüğünde, evlilik bağı tam nihayete ermediği için, mirası almada hak sahibidir. Koca eşini eğer bâin talâk ile boşamışsa iddet süresine bakılmaksın kadın mirastan herhangi bir hak talep etmesi uygun değildir. İslam birkaç sebep dışında kadının miras hakkından mahrum edilmemesi gerektiğini vazedmektedir. Kadının ashâbü'l-ferâizden olması, onun mutlak mirastan pay almasının sebebi sayılmaktadır. Böylece nikah bağı ile evli olan kadının kocasından miras elde etmesi en doğal bir haktır.

Sonuç olarak; ele alınan bu çalışmada kadının nişanlanmasıyla başlayan, nikahla devam eden ve nihayetinde evliliğin sona ermesiyle neticelenen sahip olduğu hak ve sorumluluklara değinilmiştir. Her hakkın beraberinde bireylere sorumluluk yüklediği, bir kişinin hakkının karşısındakinin sorumluluğu olduğu ve ifa edilen yükümlülüklerle hak elde edilebileceği anlatılmıştır. Neticede insan haklarının bilhassa kadın haklarının devamlı olarak tartışıldığı günümüzde sadece hakların belirlenmesi ve bunların tartışılmasının kifayetsiz olacağı gözlenmiştir. Hak ancak sorumluluklar ile ele alındığı takdirde gerçek mahiyetini bulacaktır.

KAYNAKÇA

Acar, H. İbrahim, “Nişan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007, XXXIII, 152-154.

Acar, H. İbrahim, “Talâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: 2010, XXXIX, 496-497.

Acar, H. İbrahim, “Tefrik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011, XXXX, 277-279.

Acar, Halil İbrahim, “İslam Hukuku Açısından Nişanlanma”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 23, 2005. s.71-94

Akpınar, Ali, “Kur’an-ı Kerim’de Hak Kavramı ve Seyahat Etme Hakkı”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 11, sy. 3-4, 1998, s.187-197.

Aktan, Hamza, “Miras”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2015, XXX, 143-145.

Akyüz, Vecdi, “Akraba”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989, II, 285-287.

Anayurt, Ömer, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012.

Aslan, İ. Yılmaz, *Hukuka Giriş*, Bursa: Ekin Yayınları, 2011, s.153

Atar, Fahrettin, “Azil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991, c. IV, 326-327.

Atar, Fahrettin, “Muhâlea”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005, XXX, 399-402.

Atar, Fahrettin, “Nikâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007, XXXIII, 112-117.

Atar, Fahrettin, “Sefer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009, XXXVI, 294-928.

Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usûlü*, İstanbul: İfav Yayınları, 2016.

Aydar, Hidayet, “Kur’an’da Mesuliyete Riayet ve Riayetsizliğin Dünyevi ve Uhrevi Sonuçları”, *Kur’an-ı Kerim’de Mes’uliyet (Kaynağı, Sınırları ve Sonuçları)*, (ed.) Bedrettin Çetiner, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006.

Aydar, Hidayet, “Kur’an’daki Teşbihlerden "Kadınlar sizin tarlanızdır...", *Kur’an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, c.1, s. 3, 1998, 52-58.

Aydın, Mehmet Akif, “Mehir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003, XXVIII, 389-391.

Ayengin, Tevhit, *İslam ve İnsan Hakları, Hukuki Temeller ve Çağdaş Yorumlar*, Ankara: İlahiyat, 2007.

Baktır, Mustafa, “Suffe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009, XXXVII, s. 469-470.

Bardakoğlu, Ali, “Ehliyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003, X, 533-539.

Bardakoğlu, Ali, “Hak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997, XXVI, 137-151.

Bardakoğlu, Ali, “Hidâne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998, XVII, 467-471.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Fıkıh İlmî ve İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*, Haz. Abdullah Kahraman, İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.

Boynukalın, Ertuğrul, “Mâkasidü’ş-Şerîa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003, XXVII, 423-427.

Bozkurt, Nebi, Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Mescid-i Nebevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009, XXIX, 281-290.

Canan, İbrahim, *Kur’an’da Çocuk*, İstanbul: Cihan Yayınları, 1984.

Cezîrî, Abdurrahman, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992,

Çeçen, Anıl, *İnsan Hakları*, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1995.

- Çeker, Orhan, *İslam Hukukunda Çocuk*, Konya: Tekin Kitapevi, 2015.
- Demegani, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ali Muhammed el-Kebir, *el Vucuh ve'n-Nezair li Elfazi'l-Kitabillahi'l-Aziz*, Kahire: Mektebetü'l İrsad, 1416.
- Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsiru'l-Hadis*, Kahire: Darû İhyai'l Kütübü'l Arabiyye, 1383.
- Desûkî, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Arafe, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebir*, Daru'l Fikir: ty.
- Dimyâtî, Ebû Bekr İbnüs-Seyyid Muhammed Şetâ, *İânetü't-tâlibîn alâ halli elfâzi Fethi'l-muîn bi şerhi Gurrati'l-ayn, İânetü't-tâlibîn alâ halli elfâzi Fethi'l-muîn bi şerhi Gurrati'l-ayn*, Dâru'l Fikir:1997,
- Doğan, Murat, "Türk Medeni Kanunu'nun Evliliğin Genel Hükümleri Bakımından Getirdiği Yenilikler", *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, c.53. sy.4, 2003, 93-129.
- Döndüren, Hamdi, *Delilleri ile Aile İlmihali*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Dönmez, İbrahim Kafi, "Müt'a", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXII, 2006, 174-180.
- Dural, Mustafa, v.dğr; *Türk Özel Hukuku Aile Hukuku*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2016.
- Ebû Davûd, Süleyman b. Eş'as, *Sünen*, Beyrut: El-Mektebetü'l-Asriyye (ty).
- Ebû Davûd, Süleyman b. Eş'as, *Sünen*, Beyrut: El-Mektebetü'l-Asriyye (ty).
- Ebu Zehra, Muhammed, *Ahvâlü's-şahsiyye*, Kahire: Dar'ul Fikri'l Arabi, 2008.
- Ebû Zehra, Muhammed, *İslam Hukuku Metodolojisi Fıkıh Usûlü*, (çev. Abdulkadir Şener), Ankara: Fecr Yayıncılık, 2009.
- el-Behûtî, Mansur bin Yunus, *Keşşâf'ul-Kinâ an Metn'il İkna*, Beyrut: Daru'l Fikr, 1402.
- El-Cürcani, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerif El Hanefî, *et-Tarifât*, Beyrut: Daru'l-Kitabil-İlmiyye, 1983.
- el-Bûhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *es Sahih*, Beyrut: Daru Tûki'n-Necat, 1422/2001.

- el-Cessas, Ahmed b. Ali Ebu Bekr er-Razi, *Ahkamu'l Kur'an*, Beyrut: 1992.
- el-Gazali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *El-Mustasfa İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi*, I, Rey Yayıncılık Kayseri :1994.
- el-İsfehâni, Hüseyin b. Muhammed Râgıb, *Kur'an Kavramları Sözlüğü Müfredat*, çev. Yusuf Türker, İstanbul: Pınar Yayınları, 2002.
- el-Mevsûatü'l-Fıkhîyyetü'l Kuveytiyye, "*Hak*", XVIII, Kuveyt: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslamiyye, 2010.
- en-Nemeri, Ebu Amr Yusuf b. Abdilber, *et-Temhid limâ fi'l-Muvatta' mine'l-Meânî ve'l-Mesânid*, Mağrip: Vizâratü'l-Umûmi'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1387.
- En-Nesâi, Ahmed b. Şuayb b. Ali, *es-Sünen*, Ürdün: Beytü'l Efkari'd Düveliyye, (t.y.).
- Erbay, Celal, "Nafaka", Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), Ankara: 2006, XXXII, 282-285.
- er-Râzî, Fahreddîn, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, çev. Suat Yıldırım v.dğr, İstanbul: Huzur Yayınları, 2014.
- Ertuç, Hüseyin, *İslam Hukukunda Nişanlanma*, yüksek lisans tezi, Erzurum Üniversitesi SBE, Erzurum, 1999.
- es-Serahsî, Muhammed b. Ahmed Şemsü'l-Eimme, *Mebûsût*, Beyrut; Dâru'l-ma'rife, 1993.
- eş-Şirbini, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *Muğni'l-muhtâc ila ma'rifeti meânî elfâzi'l-minhâc*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1994.
- eş-Şâtibi, Ebu İshak, *el-Muvafakat*, çev. Mehmet Erdoğan, İstanbul: İz Yayıncılık, 1990.
- eş-Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf, *el-Müzehhep fi fıkhî'l-İmâm eş-Şâfi î*, Daru'l Kitabü'l İlmiyye.
- et-Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünen*, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1418/1998.
- Fayda, Mustafa, "Bedir", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, V, 325-327.

Gökcan, Hasan Tahsin, *Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014.

Gözler, Kemal *Hukukun Temel Kavramları*, Bursa: Ekin Yayınları, 2015.

Gözübenli, Beşir, “Mefkûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003, XXVIII, 353-356.

Hacak, Hasan, *İslam Hukukunun Klasik Kaynaklarında Hak Kavramının Analizi*, (Doktora tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000.

Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, (çev. Mehmet Yazgan), İstanbul: Beyan Yayınları, 2004.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tahir, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, Daru Sahnûn, Tunus:1984.

İbn Kudâme, Ebu Muhammed Muvaffaküddîn Abdullah, *el-Muğnî*, Kahire: Mektebetü Kahire, 1388/1968.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, es-Sünen, Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabî.

İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed, *Lisanü'l-Arap*, Beyrut: Darul Beyrut 1968.

İbn Nüceym, Zeynüddin b. Muhammed Mısri Hanefî, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Beyrut: 1997.

İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-kübra*, Beyrut, 1958.

İbni Âbîdîn, Muhammed Emin b. Ömer, *Reddü'l-Muhtar ala'd-Dürri'l-Muhtar*, Dar'ul Fikir, Beyrut:1992.

İbn-i Hişam, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Eyyüb; *İslam Tarihi*, (trc. Hasan Ege), İstanbul: Kahraman Neşriyat, t.y.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Danıştay, (ty), <http://www.danistay.gov.tr/upload/insanhaklarievrenselbeyannamesi.pdf> (20.04.2017).

Kandemir, Yaşar, “Hatice”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: 1997, XVI, 465-466.

Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2001.

- Karaman, Hayreddin, v.dğr, *Kur'an Yolu*, Ankara: DİB Yayınları, 2012.
- Karaman, Hayrettin, "Kadınların Yolculuğu", hayrettinkarama.net, <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0056.htm> (01.05.2018)
- Karaman, Hayrettin, "Karı Koca Mal Rejimi", hayrettinkarama.net, <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat/0193.htm> (02.05.2018).
- Karaosmanoğlu, Fatih, *İnsan Hakları*, Ankara: Seçkin Yayınları, 2012.
- Kâsânî Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed, *Bedâi'u's-Sanâi' fî Tertibi's-Şerâi'*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1982.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, "Kur'an'da eşler arası ilişki hakkında önemli bir kavram: Sükûn", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* c.4, sy. 4, 2004, 73-86.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'an'da Terapötik Boşanma*, Bilimname, sy. IX, 2005/3, 75-87.
- Kaşıkçı, Osman, "Radâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007, XXXIV, 384-386.
- Köksal, Asım, *Hz. Muhammed ve İslamiyet*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2015.
- Köse, Saffet, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2016.
- Köse, Saffet, *İslam Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması*, İstanbul: İfav Yayınları, 1997.
- Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed ibni Ahmed ibni Ebubekir, *Camii'l Ahkamu'l Kuran*, Beyrut: 2006.
- Muhammed b. Hanbel, Ebu Abdillan Ahmed b., *Müsned*, Kahire: Daru'l-Hadis, 1416-1995.
- Okuyan, Mehmet, "Kadına Yönelik Şiddete Kur'an'ın Bakışı" On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi c.23, sy.23, 2007.
- Önkâl, Ahmet, "Erkam b. Ebü'l-Erkam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995), c. XI, s.305.
- Özcan Ruhi, *İslam Hukukunda Hısımlık Nafakası*, İzmir: Çağlayan Yayınları, 1996.

Sabri, Mustafa, *Mevkıfû'l-beşer tahte Sultani'l Kader*, Kahire: Matbaatü's-Selefiyye, 1352.

Samur, Gülhan, *Anne Sütü*, Ankara: Klasmat Matbaacılık, 2008.

Seyyid Kutub, *Fizilâl-il-Kur'an*, çev. Bekir Karlığa vd, İstanbul: Hikmet Yayınları.

Türkçe Sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

Ünal, Şeref, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşme Çerçevesinde Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunması”, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni* sy. 2, 1988, s. 391.

Ünal, Şeref, “İnsan Haklarının Tarihi Felsefesi ve Hukuki Temelleri”, *Ankara Barosu Dergisi*, c. 1, 1994, s. 44-54.

Yaman, Ahmet, “İslam Hukuk İlmi Açısından Makâsıd İctihadının ya da Teleolojik Yorum Yönteminin İlkeleri Üzerine”, *Marife Dergisi*, c.2, sy.1, 2002, 25-51.

Yasdıman, Necla, “*Aile Hukuku ile İlgili Hadislerin Tahlili, Tenkidi ve Mezhep İmamlarının Anlayışları*”, Doktora Tezi, Dokuz Eylül SBE, 2002.

Yayla, Mustafa, “*İslam Hukukunda İnsan Hakları ve Eşitlik*”, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul, 1994.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2007.

Yıldız, Asiye Kakırman, “Sosyal Paylaşım Sitelerinin Dijital Yerlilerin Bilgi Edinme ve Mahremiyet Anlayışına Etkisi”, *Bilgi Dünyası*, c.13 sy. 2, 2012, s.529-542.

Yıldız, Kemal, “Sorumluluk”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara:2009, XXXVII, 380-382.

Yıldız, Kemal, *İslam Sorumluluk Hukuku*, İstanbul: İfav Yayınları, 2013.

Yiğitoğlu, Mustafa, Habergetiren, Ö. Faruk, “Yahudilik ve İslam’da Zina Suçu ve Cezası”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* c. 5, sy.2, 2016, s. 271-297.

Zerkâ, Mustafa Ahmed, *Çağdaş Yaklaşımla İslam Hukuku*, çev. Servet Armağan, İstanbul: Timaş Yayınları, 1963.

Zerkâ, Mustafa Ahmed, *el-Medhalü'lFıkhü'l-Âmm*, Dâru'l-Fıkr: Dımaşk, 1968.

Zeylâi, Abdullah bin Yûsuf, *Nasbü'r-râye li tahrîci ehâdisi'l-Hidâye*, Beyrut:1997.

Zuhaylî Vehbe, *Fıkhü'l-islamî ve edilletuhu*, Şam: Daru'l Fıkr, 2012

